

Жан-Пол Сартр

Погнусата

<www.chitanka.info/lib/text/14079/0>

La nausee, 1938 (Пълни авторски права)

Мария Коева, 1988 (Пълни авторски права)

Изд. „Фама“, библиотека „Хексагон“ №7, 1993 г.

Златна колекция XX век

ISBN 84-9819-120-3

Анотация

Главният герой в „Погнусата“ е историк на име Рокантен, който пише биография, но среща изключителни трудности в осъществяването на замисъла си, поради това че не може да бъде сигурен дали наистина описва създаването на темата на своето произведение. До каква степен тази биография е фактическо, обективно повествование и доколко тя е наистина собствено построение на Рокантен. Отговорът е неясен, но Рокантен се убеждава, че неговите интерпретации оцветяват всичко, което пише. Затова той зарязва биографията.

Източник: <philosophy.log.bg/article.php?article_id=16750>

Съдържание

- Бележка на издателя
- Страница без дата
- Дневник
 - Понеделник, 29 януари 1932
 - Вторник, 30 януари
 - Четвъртък сутрин в библиотеката
 - Четвъртък следобед
 - Петък
 - Пет часът и тридесет минути
 - Четвъртък, 11 часът и тридесет минути
 - 3 часът
 - Петък, три часът
 - Събота по обед
 - Неделя
 - Понеделник
 - 7 часът вечерта
 - 11 часът вечерта
 - Вторник след Заговезни
 - Сряда
 - Четвъртък
 - Петък
 - Събота сутрин
 - Следобед
 - Понеделник
 - Вторник
 - Сряда
 - 6 часът вечерта
 - Нощес

- Петък
- Събота
- Неделя
- Вторник, в Бувил
- Сряда, последен ден в Бувил
- Един час по-късно

На Кастор

Той е човек без значение за
общността — просто индивид.
Л.-Ф. Селин „Църквата“

Бележка на издателя

Тези записки бяха открити сред книгата на Антоан Рокантен. Публикуваме ги без никакви промени.

На първата страница не е отбелязана дата, но имаме сериозни основания да предполагаме, че тя предхожда с няколко седмици началото на същинския дневник. Ще рече, че е била написана най-късно към началото на януари 1932 година.

По онова време, след пътешествия из Средна Европа, Северна Африка и Далечния изток, Антоан Рокантен от три години пребивавал в Бувил, за да завърши историческото си изследване, посветено на маркиз Дьо Ролбон.

Страница без дата

Най-добре ще е да описвам събитията ден за ден. Да водя дневник, за да си ги изясня. Да не ми убягват отсенките, дреболиите, дори нищожни наглед, и непременно да ги степенувам. Трябва да опиша как виждам тази маса, улицата, хората, пакета тютюн, тъй като в това се състои промяната. Трябва точно да определя нейния обхват и естеството ѝ.

Ето например картонена кутийка, в която има шишенце мастило. Нека се опитам да изразя как я виждах *преди* и как сега я...^[1] И тъй, тя е правоъгълен паралелепипед и се откроява върху — глупаво е, няма какво да се каже за нея. Това именно е нужно да избягна, не бива да приписвам странности на предмети, в които няма нищо особено. Мисля, че тук е опасността при воденето на дневник: човек всичко пресилва, нащрек е, постоянно изопачава истината. От друга страна, сигурно е, че съм в състояние всеки миг — и то тъкмо пред кутийката или пред която и да е вещ — да изпитам отново онзи деншното чувство. Винаги трябва да бъда бдителен, ако ли не, то пак ще ми се изплъзне. Не бива нищичко да...^[2], а усърдно и най-изчерпателно да отбелязвам всичко, което става.

Естествено, не съм способен да опиша ясно какво ме сполетя завчера и в събота, понеже то вече ми се губи; мога само да твърдя, че и в единия, и в другия случай нямаше нищо, което да се нарече събитие. В събота някакви хлапета мятаха камъчета, които отскачаха от водната повърхност, и на мен ми се прииска като тях да хвърля едно в морето. В този миг застинах, пусках камъчето и си тръгнах. Сигурно видът ми е бил налудничав, твърде вероятно е дори, тъй като децата се изсмяха подире ми.

Толкова за външната страна. А онова, което настъпи тогава в мен, не остави ясни следи. Видях нещо и се отворих, но не знам дали при гледката на морето или на камъчето. То беше плоско, от едната страна сухо, а от другата — влажно и кално. Държах го за ръбовете с широко разперени пръсти, за да не се изцапам.

Завчера беше много по-сложно. На всичкото отгоре се получи низ от необясними за мен съвпадения и недоразумения. Няма смисъл обаче да се занимавам с подробното им писмено

изложение. Тъй или инак, явно изпитах страх или някакво сходно чувство. Ако само знаех от какво съм се побоял, щях да съм постигнал известен напредък.

Любопитно е, че не само не съм склонен да се смятам за луд, а дори ми се струва очевидно противното: промените засягат единствено предметите. Поне в това бих искал да съм убеден.

10 часът и тридесет минути^[3]

А може би все пак съм получил лек пристъп на умопомрачение. Ала вече няма и помен от него. Странните чувства от миналата седмица днес ми се струват направо смешни: не мога да се вживея в тях. Днес ми е удобно и уютно сред света. Това е моята стая със североизточно изложение. Долу са улица „Мютиле“ и строежът на новата гара. От прозореца виждам на пресечката с булевард „Виктор Ноар“ червено-бялото сияние на „Железничарска среща“. Току-що е пристигнал влакът от Париж. Хората излизат от старата гара и се пръскат из улиците. Чувам стъпки и гласове. Мнозина чакат последния трамвай. Вероятно образуват унила групичка, скупчена около газения фенер току под прозореца. Ще трябва обаче да изчакат още няколко минути — трамваят няма да се зададе преди десет и четиридесет и пет. Дано тази вечер не дойдат търговски пътници: просто умирам за сън, от толкова време не си отспивам. Нужна ми е една спокойна нощ, една-едничка, и тогава всичките ми настроения ще се изпарят.

Единадесет без четвърт: край, вече няма страшно. Досега да бяха пристигнали. Освен ако е денят на господина от Руан. Той идва всяка седмица, запазват му номер две на първия етаж — стаята с биде. Все още е възможно да довтаса: преди лягане често изпива халба бира в „Железничарска среща“. Впрочем той не вдига кой знае колко шум. Дребен е, много спретнат, с черни напomadени мустаци и перука. Ето го.

А като го чух да се качва по стълбата, просто ми прималая, толкова успокояващо бе въздействието: та какво ли опасно би могло да има в един тъй строго разчетен свят? Мисля, че съм се избавил.

Ето и трамвай номер седем: „Кланица — Гран Басен“. Приближава се и силно дрънчи. Потегля. Претоварен с куфари и заспали деца, той потъва на изток в мрака, към низината и заводите. Предпоследният трамвай; последният ще мине след час.

Отивам да си легна. Вече нищо ми няма, отказвам се да описвам като девойче впечатленията си от деня в нова-новеничка тетрадка.

Би било интересно да си водя дневник, само в случай че...^[4]

Дневник

Понеделник, 29 януари 1932

Вече не мога да се съмнявам, че с мен е станало нещо. Завладя ме, подобно на болест, а не просто на убеждение или на очевидност. Полека и коварно се загнезди в мен; почувствах се особено, някак смутен, само толкова. То заседна и повече не шавна, кротуваше и успях да си внуша, че нищо ми няма, че съм се поддал на фалшива тревога. А ето че сега се разраства.

Не мисля, че професията на историка създава склонност към психологически анализи. В своята област се натъкваме единствено на безусловни чувства и им прикачваме родови названия като Амбиция, Изгода... Но ако притежавах поне мъничко себепознание, то сега би трябвало да се възползвам от него.

В ръцете ми например има промяна — по нов начин поемам лулата или вилицата си. Освен ако сега самата вилица предразполага да бъде поемана другояче. Не ми е ясно. Преди малко, на влизане в стаята, се заковах на място, понеже усетих, че държа в ръка някакъв студен предмет, който приковаваше вниманието ми, сякаш бе одушевен. Разтворих пръсти, погледнах: стисках дръжката на вратата. Когато Самоукия^[5] ми се обади тази сутрин в библиотеката, изминаха десет секунди, преди да го разпозная. Виждах лице, което ми бе чуждо, просто някакво лице. А ръката му в моята беше като голям бял глист. Тутакси я пуснах и тя вяло се люшпа надолу.

А из улицата пъпят рой подозрителни звуци.

И тъй, през последните седмици е настъпила някаква промяна. Но каква? Тя е абстрактна промяна, несъсредоточена върху нищо. Дали е в мен? Ако ли не, тогава засяга стаята, града, природата; трябва да избира.

Мисля, че промяната е у мен: това е най-простото решение. И най-неприятното. Така или иначе, трябва да си призная, че съм склонен към внезапни обрати. Работата е там, че рядко се замислям, а множество дребни преобразования незабелязано се натрупват у мен и някой ден се получава същински прелом. Ето защо животът ми наглед е непоследователен и разпокъсан. Когато напуснах Франция например, се намериха доста хора да заявят, че постъпката ми била необмислена. А когато след шест години пътешествия неочаквано се завърнах, навярно пак съм дал повод да се окачестви решението ми като приумица. Още се сещам за срещата с Мерсие в кабинета на онзи французин — висш служител, който миналата година си подаде оставката заради случая „Петру“. Мерсие тръгваше за Бенгалия на археологически разкопки. Открай време ми се е искало да отида в Бенгалия и той настояваше да замина с него. Сега се питам защо. Мисля, че не е бил сигурен в Портал и е разчитал на мен да го държа под око. Не виждах никаква причина да откажа. И дори ако тогава се бях досетил за тайничките му кроежи във връзка с Портал, това би било допълнително основание да приема предложението, и то с възторг. А аз стоях вцепенен, не можех думица да кажа. Взирах се в една кхмерска статуетка, поставена върху зеленото сукно, до телефона. Струваше ми се, че съм изпълнен с лимфа или с хладно мляко. С биволска търпеливост, под която прозираше леко раздражение, Мерсие обясняваше:

— Нали разбирате, имам нужда от официално потвърждение. Знам, че накрая ще склоните, така че е по-добре веднага да ми дадете съгласието си.

Той имаше черна брада с червеникави оттенъци, от която се носеше благоухание. При всяко движение на главата му усещах лъх на одеколон. После внезапно се сепнах, изтръгнах се от шестгодишния си унес.

Статуетката ми се видя неугледна и пошла и осъзнах, че дълбоко се отегчавам. Не успявах да проумея защо съм в Индокитай. Какво търсех тук? Защо бях тъй странно облечен? Страстното ми увлечение беше мъртво. Години наред то ме бе обладало и подмятало насам-натам, но вече се чувствах празен. Друго обаче беше най-лошото: пред очите ми лениво се очертаваше някаква завладяваща и блудкава представа. Не ми бе ясно каква точно, но тя дотолкова ме отблъскваше, че не можех да я възприема. И всичко някак се свързваше с мириса от брадата на Мерсие.

Съвзех се, кипнал от гняв против него, и сухо отвърнах:

— Благодаря, но мисля, че се напътувах: време ми е да се завърна във Франция.

Два дни по-късно отплавах с параход за Марсилия.

Ако не се заблуждавам и множеството натрупващи се признаци действително предвещават, че в живота ми предстои нов обрат, то признавам, че се боя. Не че животът ми е богат, нито пък има тежест или стойност. Но се плаша от това, което ще се зароди, ще ме обладае и тласне кой знае накъде. Ще трябва ли отново да замина, да оставя недовършено всичко — проучванията, книгата? Дали след месеци, след години ще се пробудя изтощен, разочарован, сред нови порутини? Бих искал да прозра в себе си, преди да е станало твърде късно.

Вторник, 30 януари

Нищо ново.

От девет до един се занимавах в библиотеката. Нахвърлих дванадесета глава и всичко, свързано с пребиваването на Ролбон в Русия до смъртта на Павел I. Свърших доста работа: повече няма да се занимавам с тези въпроси, докато не седна на пиша на чисто.

Часът е един и половина. Намирам се в кафене „Мабли“, похапвам сандвич, всичко е горе-долу наред. Впрочем в кафенетата всичко винаги е наред, особено в „Мабли“; заслугата е на собственика, господин Фаскел, чиято простовата външност действа разведряващо и успокоително. Скоро ще настане време за следобеден сън, очите му вече розовеят и се премрежват, но походката му си остава наперена и пъргава. Той снове между масите, приближава се до клиентите и поверително пита:

— Добре ли се чувствате, господине?

Усмивам се на бодростта му; в часовете, когато заведението се опразва, главата му също се опразва. От два до четири кафенето опустява, тогава господин Фаскел пристъпва като замаян и докато келнерите гасят осветлението, той сякаш изпада в безсъзнание; остане ли сам, тутакси придремва.

Все още има двадесетина посетители — ергени, скромни инженерчета, чиновници. Те хапват надве-натри в семейни пансиони, които на шега наричат „лавки“, но понеже имат потребност от известен лукс, идват тук след обяда, пият по едно кафе, играят на зарове и тихо шумолят — ненатрапчив шум, който не ме дразни. На тях също им е необходимо да се събират по неколцина, за да съществуват.

А аз живея сам, съвършено сам. Никога с никого не говоря; нищо не получавам и нищо не давам. Самоукия не се брои. Впрочем не бива да забравям и Франсоаз, съдържателката на „Железничарска среща“. Но разговарям ли с нея? Когато след вечеря тя ми поднася халба бира, понякога я питам:

— Имате ли време днес?

Тя никога не отказва и аз я сподирям в някоя от големите стаи на първия етаж, които се дават под наем на час или на ден. Не ѝ плащам: любим се на разменни начала. На нея това ѝ доставя удоволствие (трябва ѝ по един мъж дневно, така че поддържа отношения с доста други освен мен), а пък аз се пречиствам от някои меланхолични настроения, чиято причина ми е пределно ясна. Ала едва си продумваме. Какъв смисъл би имало? Всекиму своето; всъщност за нея аз си оставам най-вече редовен посетител на кафенето. Докато съблича роклята си, тя ме пита:

— Я ми кажете, да сте чували за някакъв аперитив „Брико“? Защото тая седмица двама клиенти искаха да си поръчат. Момичето се видя в чудо и дойде да ме предупреди. Търговски пътници бяха, сигурно са пили от това нещо в Париж. Ама аз пък не обичам да купувам слепешката. Ако нямате нищо против, ще си остана с чорапи.

Навремето — и дори дълго след раздялата ни — разсъждавах заради Ани. Сега вече не разсъждавам заради когото и да било; дори не се старая да си подбирам думите. Мислите се леят в мен, повече или по-малко бързо, не ги избистрям, оставям ги на воля. По липса на връзка с думи те обикновено се запазват мъгляви. Очертават смътни причудливи форми, разсейват се и аз тутакси ги забравям.

Прехласвам се от младите хора тук: докато пият кафето си, разправят ясни и правдоподобни случки. Ако ги запиташ какво са правили вчера, не се смуцават — осведомяват те с две думи. На тяхно място щях да пелтеча. Вярно е, че много отдавна никой вече не го е грижа как си прекарвам времето. Когато заживееш сам, постепенно отвикваш да разказваш: правдоподобното отмира едновременно с приятелските отношения. Оставяш събитията да си текат, виждаш как внезапно изникват хора, които говорят, а после си отиват, оплиташ се в случки без начало и край: съвършено негоден си за свидетел. Затова пък не ти убягва нещо неправдоподобно, безотказно възприемаш всичко, на което по кафенетата никой не би хванал вяра. В събота например, към четири часа следобед, дребна женица в небесносиньо подтичваше заднишком по дъсченото мостче край строежа на гарата, смееше се и развяваше кърпичка. В същото време някакъв негър в кремав шлифер, жълти обувки и зелена шапка се зададе иззад ъгъла на улицата, като си подсвиркуваше. Жената продължаваше да се движи гърбом и връхлетя върху него точно под провесения на оградата фенер, който вечер се пали. И тъй, в един и същ миг там се оказаха оградата със силен мирис на влажно дърво, фенерът, дребната руса женица в обятията на тъмнокожия под опаленото небе. Ако бяхме четирима или петима, предполагам, че щяхме да отбележим сблъсъка, бонбонените цветове, красивото синьо манто, напомнящо пухеник, светлия шлифер, червените стъкълца на фенера и да прихнем пред изумлението, което се изписа на двете детински лица.

Но сам човек рядко го напушва смях; за мен общата гледка се обагри с някакъв особен смисъл, съвсем осезаем, дори натраплив, но избистрен. После всичко се разпадна, останаха

само фенерът, оградата и небето — все още бе много красиво. Час по-късно фенерът светеше, вятърът фучеше, небето тъмнееше — нищичко не се бе съхранило.

Не че всичко това е кой знае колко ново; от подобни безобидни вълнения никога не съм бягал, дори напротив. За да ги изпиташ, трябва да си мъничко самотен, точно толкова, колкото при сгода да се отърсиш от правдоподобие. Ала аз оставах на повърхността на самотата, в близост с хората, твърдо решен при опасност да потърся убежище сред тях — всъщност до днес съм бил просто любител.

Сега навсякъде има вещи като халбата бира пред мен, на масата. Гледам я и ми се прищява да река: ядец, без мен, аз бях дотук. Прекрасно разбирам, че съм отишъл твърде далеч. Предполагам, че е невъзможно да се „плаща дан“ на самотата. Това не означава, че надзъртам под кревата, преди да си легна, нито че тръпна да не би посред нощ вратата на стаята ми внезапно да се разтвори. И все пак изпитвам смут: от половин час избягвам да *гледам* халбата. Взирам се нагоре, надолу, вдясно, вляво, но нея не искам да видя. И ми е напълно ясно, че всички необвързани със семейства хора около мен с нищо не могат да ми помогнат: твърде късно е, вече не съм способен да се приютя сред тях. Те ще ме потупат по рамото, ще ми кажат: „Че какво й има на халбата! Халба като халба. С ръбчета, с дръжка, с гербче, на което е изобразена лопата, а отгоре й се чете: «Шпатенброй».“ Всичко това го знам, но знам, че има и друго. Дреболия. Ала вече не съм в състояние да обясня какво виждам. Никому. Ето на — постепенно потъвам в някакви гълбини, в страха.

Сам съм сред ведрите, умерени гласове. Всички тези хора прекарват времето си, като успешно си разясняват едни и същи възгледи и установяват, че ги споделят взаимно. Божичко, какво голямо значение отдават на факта, че всички мислят вкупом и еднакво. Достатъчно е да видиш физиономията им, когато сред тях се появи някой от онези рибооки хора, вгледани сякаш навътре в себе си, с които те никога не могат да постигнат съгласие. Когато бях осемгодишен и ме водеха да си играя в Люксембургската градина, един такъв човек редовно сядаше в беседката край оградата откъм улица „Огюст Конт“. Не говореше, но от време на време изпружваше крак и уплашено се взираше в него. Той бе обут в ботинка, а на другия беше нахлузен домашен пантоф. Пазачът каза на чичо ми, че мъжът бил бивш заместник-директор на колеж. Пенсионирали го, понеже влязъл в час и съобщил бележките за срока, облечен в одежди на академик. Страхотно се бояхме от него, защото се досещахме, че е сам. Веднъж той се усмихна на Робер и отдалеч протегна към него ръце: на Робер насмалко да му призлее. Плашихме се не от жалкия вид на човечеца, нито от тумора на врата му, който се триеше о ръба на колосаната яка, а понеже ни се струваше, че в главата му се раждат мисли, свойствени за рак или лангуста. И се ужасявахме, че някой може да таи рачешки мисли за беседката, за нашите игри на обръчи, за храстите.

Нима това ме чака? За пръв път ми е неприятно да бъда сам. Бих искал да споделя с някого какво ми се случва, преди да е станало късно, преди децата да почнат да се боят от мен. Бих искал Ани да е тук.

Чудна работа: изписах десет страници, но не разкрих истината — или поне не цялата истина. Когато под датата написах „Нищо ново“, не бях чистосърдечен: всъщност една дребна случка, нито срамна, нито обикновена, се противеше да излезе наяве. „Нищо ново.“ Възхитително е как човек лъже с убеждението, че е прав. Естествено, може да се твърди, че нищо ново не е настъпило сутринта, в осем и четвърт. Тръгнах за библиотеката и на излизане от хотел „Прентания“ ми се прииска да вдигна една хартийка, която се валяше на земята, по нещо ме възпря. Това е всичко, няма никакво събитие. Така е, но откровено казано, останах дълбоко смутен: хрумна ми, че вече не съм свободен. В библиотеката напразно се опитах да се отърся от тази мисъл. Отидох в кафене „Мабли“ от желание да й се изплъзна. Надявах се, че ще се разсее от светлината. Тя обаче се задържа, заседна в мен, тягостна и мъчителна. От нея са продиктувани предишните страници.

Защо я премълчах? Навярно от горделивост, а донякъде и от неумение. Нямам навика да разказвам преживелиците си, затова не мога ясно да възстановя последователността на случките, да разгранича по-важните сред тях. Но сега е вече свършено: препрочетох написаното

в кафене „Мабли“ и ме досрамя; не ми трябват нито съкровени тайни, нито душевни състояния, нито неизразими представи; не съм девица или свещеник, та да се ровя из вътрешния мир.

Няма какво да се обяснява: просто ми беше непосилно да вдигна хартийката, и толкоз. Много обичам да събирам кестени, вехтории, особено книжки. Приятно ми е да ги поема, да ги стисна в пестник; само дето не ги лапам, както правят дечицата. Ани изпадаше в дива ярост, когато хващах за крайчеца плътни и лъскави, но и вероятно омазани с изпражнения хартии. Лете и в ранна есен из градинките се въргалат опърлени от слънцето късове вестник, трошливи и хрущящи като сухи вейки и тъй жълти, сякаш са били обливани с пикринова киселина. Зиме някои хартии биват тъпкани, разкашкват се, мърлят се и почвата ги поглъща. Други са нови-новенички, понякога дори гланцирани и снежнобели, пърхат и се реят като лебеди, но накрая земята все пак ги всмуква изотдолу. Те се гърчат, изтръгват се от калта, но само за да се проснат безвъзвратно малко по-надалеч. Всички те са приятни на допир. Понякога само ги опипвам и разглеждам съвсем отблизо, има случаи, в които ги късам, за да чуя как се раздират с продължителен, хрипков звук, а ако са влажни, ги паля, макар че не е лесно; после изтривам окаляните си длани о някой зид или ствол.

И тъй, днес гледах жълтеникавите ботуши на един офицер от кавалерията, който излизаше от казармата. Проследих ги с очи и видях някаква хартийка, която лежеше край локва. Помислих си, че офицерът ще стъпче с ток хартийката в калта; нищо подобно, той с един разкрач прескочи и локвата, и нея. Приближих се: беше разграфен лист, вероятно откъснат от ученическа тетрадка. От дъжда беше подгизнал и свит на масур, осеян с плюски и набъбнал като обгорена ръка. Червената черта на полето се бе размила в светлорозова мъглявина, на места мастилото се беше разтекло. Долната част се губеше под коричка от кал. Наведох се, предвкусах насладата от досега с хладката, рохкава пихтия, която щеше да се отрони от пръстите ми във вид на сивкави зрънца... Не можах.

За миг останах приведен, прочетох „Диктовка: Белият бухал“, сетне се изправих с празни ръце. Вече не съм свободен, не е по силите ми да правя каквото искам.

Вещите не би трябвало да *влият*, след като са неживи. Човек си служи с тях, поставя ги обратно по местата им, пребивава сред тях: те са полезни, нищо повече. А на мен ми влият, нетърпимо е. Боя се да ги докосна, сякаш са живи твари.

Сега почвам да проглеждам и по-ясно си спомням онзиденшното усещане на морския бряг, докато стисках камъчето. Нещо блудкаво се надигаше в мен и ми се гадеше. Беше тъй противно! И то идеше от камъчето, сигурен съм, че преминаваше от камъчето в ръцете ми. Да, това е то, именно това — някаква погнуса в ръцете.

Четвъртък сутрин в библиотеката

Преди малко слизах по хотелската стълба и за стотен път чух как Люси се жалва на собственичката, докато маже пода с паркетин. Собственичката говореше завалено, с кратки изречения, понеже още не си бе сложила изкуствените челюсти; беше кажи-речи гола, по розов пеньоар и чехли. Както обикновено Люси бе мърлява, от време на време спираше да търка и се привдигаше на колене, за да изгледа господарката си. Приказваше безспир, с благоразумен тон.

— Далеч предпочитам да ми кръшка — твърдеше. — Все ми е едно, само и само да не се трови.

Говореше за своя съпруг: благодарение на спестяванията си тази близо четиридесетгодишна смугла и невзрачна женица си бе намерила млад и красив мъж, монтьор в заводите „Льокоант“. Той не я бие, не ѝ изневерява, но си сръбва: всяка вечер се връща пиян. Вече едва крета; пред очите ми за три месеца се стопи и жълтна. Люси е убедена, че е от пиенето. Според мен е гръдоболен.

— Човек трябва да се пребори — заяви Люси.

Сигурен съм, че нещо я гложди отвътре, само че бавно, полека-лека: тя се преборва, но не е способна нито да преглътне мъката си, нито да ѝ се отдаде. От дъжд на вятър се замисля, за мъничко, съвсем за мъничко, и тогава разнищва въпроса. Особено пред хора, понеже те я утешават, пък и на нея донякъде ѝ олеква, като си изплаче болката на воля и някак трезво, сякаш

дава съвети. Когато е сама по стаите, чувам я как си тананика, за да не разсъждава: Иначе по цял ден ходи унила, вечно е отпаднала и се муси.

— Ей тук ми е заседнало като буца — казва тя и докосва шията си.

Страда скъпернически. Навярно скъпи и удоволствията си. Чудя се дали понякога тайничко не пожелава да се отърси от еднообразното си съкровено терзание, от своя ропот, който се възобновява тутакси щом песента ѝ секне, дали не предпочита веднъж завинаги да се настрада, да се отдаде на отчаянието. Но тъй или иначе, това не би било по силите ѝ: стегната ѝ е душицата.

Четвъртък следобед

„Господин Дьо Ролбон бил голям грозник. Кралица Мария-Антоанета на драго сърце го наричала «скъпи ми маймунчо». Независимо от това всички жени от двора били готови да му се отдадат не защото се правел на смешник като уродливия Воазнон^[6], а заради неговия магнетизъм, от който и най-големите красавици изпадали в страстна самозабрава. Той интригантствал, изиграл твърде подозрителна роля в случая с огърлието на кралицата^[7], поддържал редовни отношения с Мирабо-Тоно^[8] и Нерсия^[9], а сетне, през 1790 година, изчезнал. По-късно се появил в Русия, където явно е имал пръст в убийството на Павел I, а оттам поел на пътешествие из далечни страни, в Индия, Китай, Туркестан. Занимавал се с незаконна търговия, съзаклятничел, доносничел. В 1813 година се върнал в Париж. През 1816-а вече бил всевластен, тъй като успял да се сближи с Ангулемската херцогиня и да стане нейно доверено лице. Видела ли го, своенравната, скована от тягостни детски спомени старица се разведрявала и засилвала. Благодарение на нея в кралския двор всички играели по свирката му. През март 1820-а се оженил за госпожица Дьо Роклор — хубавичка осемнадесетгодишна девойка. Господин Дьо Ролбон тъкмо навършвал седемдесет; бил на върха на почестите, в разцвета на жизнения си път. Седем месеца по-късно към него отправили обвинение в държавна измяна, той бил задържан и хвърлен в тъмница, където починал след пет затворнически години, без делото му да е било гледано.“

С известна печал препрочетох бележката на Жермен Берже^[10] Тези няколко реда се бяха оказали първото ми запознанство с господин Дьо Ролбон. Колко обаятелен ми се стори тогава и как начаса ми стана мил само от краткия откъс! Заради него, заради този човечец съм тук. Когато се завърнах от пътуванията, имах възможност да се установя в Париж или Марсилия. Но повечето от писмените свидетелства относно по-дългите пребивавания на маркиза в чужбина се намират в градската библиотека на Бувил. Ролбон е бил господар на имението Маром. Преди войната в това селище все още живеел един от неговите потомци, архитект на име Ролбон-Кампуире, който починал през 1912 година и завещал на бувилската библиотека твърде важни книжа: писма на маркиза, части от дневник, различни документи. Още не съм прегледал всичко.

Доволен съм, че открих тези свои бележки. От десет години не ги бях преглеждал. Имам чувството, че почеркът ми се е променил: преди е бил по-сбит. Колко ми допадале господин Дьо Ролбон през онази година! Още помня една вторнишка вечер — цял ден бях работил в библиотеката „Мазарини“ и с помощта на кореспонденцията му от 1789–1790 току-що бях отгатнал по какъв ловък начин е изиграл Нерсия. Беше се мръкнало, вървах по авеню „Мен“ и на пресечката с улица „Гете“ си купих кестени. Примирах от щастие. Напушваше ме смях при мисълта за киселата физиономия, която Нерсия вероятно е направил след завръщането си от Германия. Образът на маркиза е като това мастило — избледнял е за времето, откак се занимавам с него.

Първо, никак не проумявам поведението му след 1801-а. Не че не разполагам с документи — писма, откъси от мемоари, поверителни доклади, полицейски архиви. Даже са твърде многобройни. Но всички свидетелства са някак неопределени, несъстоятелни. Между тях няма противоречия, но няма и съответствия; те сякаш не се отнасят до едно и също лице. Ала всички историци работят въз основа на подобни данни. Как ли подхождат? Дали съм по-съвестен, или по-малко умен от тях? Впрочем дори и така поставен, въпросът никак не ме вълнува. Та какво търся? Нямам представа. Дълго време личността на Ролбон като човек ме

вълнуваше повече, отколкото замислената книга. Сега обаче тъкмо човекът... Човекът започва да ме отегчава. Милея за книгата, с напредването на възрастта сякаш нараства и желанието ми да я напиша.

Разбира се, може да се допусне, че Ролбон пряко е участвал в убийството на Павел I, а сетне е приел да изпълни за новия цар важна разузнаваческа мисия на Изток, като при това постоянно е изменял на Александър в полза на Наполеон. Не е изключено успоредно да е водил усилена кореспонденция с граф Д'Артоа^[11] и да му е изпращал дребни сведения, за да го убеди във верността си: нищо неправдоподобно няма тук. През същата епоха Фуше^[12] се е впуснал в далеч по-сложна и опасна игра. А не е и чудно маркизът от свое име да е доставял пушки за азиатските княжества.

Е, да, така е — може да е правил всичко това, но доказателства няма: почвам да вярвам, че никога нищо не може да се докаже. Хипотезите са убедителни и съобразени с фактите, но ми е пределно ясно, че изхождат от мен, че са просто способ да придам цялост на познанията си. Никакъв проблясък, който да дължа на Ролбон. Бавни, лениви, досадни, фактите насилва се подчиняват на реда, който искам да им наложа, но той си остава извън тях. Имам чувството, че работата, която върша, засяга областта на чистата измислица. Пък и съм сигурен, че герои от роман биха изглеждали по-правдиви и във всеки случай по-забавни.

Петък

Три часът. В три винаги е твърде късно или твърде рано за всичко, което ти се ще да сториш. Особен момент от следобеда. А днес е непоносим.

От студеното слънце прахът по прозорците се белее. Небето е изцъклено, с бледи петна. Сутринта водата в канавките беше замръзнала.

Мъчително храносмилам край калорифера и отсега ми е ясно, че съм си пропилял деня. Нищо смислено няма да напиша, освен може би едва след свечеряване. Причината е в слънцето; то леко позлатява мръснобялата мъгла, застинала във въздуха, над строежа, нахлува в стаята ми, русоляво и бледо, проточва върху масата четири измамни, лишени от блясък лъча.

Лулата е покрита с лъскав лак, който отпърво привлича очите и уж ги радва; взреш ли се обаче, лакът се разтапя, от него остава просто широка криволица върху къс дърво. И така е с всичко, с всичко, дори с ръцете ми. Когато грее подобно слънце, за предпочитане е да си легна. Само че спях като заклан миналата нощ и сега няма да мигна.

Толкова ми харесваше вчерашното небе: схлупено, помръкнало от дъжда, то напираше към прозорците като жално и трогателно лице. А сегашното слънце не е жално, тъкмо напротив. Онова, което ми допада — ръждивите петна из строежа, прогнилите дъски на оградата, — е озарено от оскъдна и трезва светлина: тя прилича на поглед, отправен след безсънна нощ към възторжено взетите решения от предишната вечер, към страниците, изписани без поправка и на един дъх. Четирите кафенета на булевард „Виктор Ноар“, които нощем греят едно до друго и са нещо повече от кафенета — аквариуми, корали, звезди или големи бели очи, — са загубили двойствената си прелест.

Чудесен ден да се взреш в себе си: студената светлина, която слънцето отправя към всички същества като безпощадна присъда, навлиза в мен през очите; вътрешно съм озарен от пресушаваща светлина. Сигурен съм, че само за четвърт час бих стигнал до върховно себеотвращение. Хиляди благодарности. Нямам подобно желание. Нито пък ще препрочета написаното вчера за престоя на Ролбон в Санкт Петербург. Седя неподвижен, с отпуснати ръце, обезсърчено надрасквам някоя и друга дума, прозявам се, чакам да мръкне. По тъмно и вещите, и аз ще се отърсим от неопределеността.

Дали Ролбон е участвал в убийството на Павел I?

Това е парливият сега въпрос: до него съм стигнал и не мога да продължа, преди да съм го разрешил.

Според Чертков^[13] Ролбон е бил подкупен от граф Пален^[14]. Той твърди, че мнозинството от съзаклятниците щели да се задоволят да свидетелстват против царя и да го затворят в тъмница. Александър, изглежда, бил склонен към подобна развръзка. Пален обаче явно искал

Павел да бъде окончателно отстранен. Затова Ролбон уж имал да задача да внуши на всекиго от съзаклятниците поотделно мисълта за убийство.

„Той обиколил домовете им и с неподражаемо умение разигравал предстоящата сцена. Така пробудил или развихрил у тях унищожителни страсти.“

Аз обаче нямам вяра на Чертков. Той не е трезв свидетел, а садистичен и налудничав прорицател, който изопачава действителността в полза на демоничното. Никак не мога да си представя Ролбон в тъй мелодраматична роля. Разигравал сцената на убийството! Хайде де! Той е студен, неприсъщо му е да увлича хората след себе си; не натрапва, а загатва, и подходът му, блед и безсолен, може да въздейства само на хора от неговото тесто — податливи на разумни доводи интриганти и политици.

„Словото на Адемар дьо Ролбон не беше картинно — пише госпожа Дьо Шарриер^[15], — той не ръкомахаше, не променяше интонацията си. Клепачите му оставаха полуспуснати и между ресниците едва можеше да се съзре крайчецът на сивите му гледци. Отскоро дръзвам да призная пред себе си, че ме отегчаваше извънмерно. Имаше известно сходство между неговата реч и писанията на абат Мабли^[16].“

Нима подобен човек може да прояви такъв актьорски талант?... Но пък как е съумял да се харесва на жените? От друга страна, Сегюр^[17] описва следната любопитна случка, която ми се струва правдоподобна:

„През 1787 година в някаква странноприемница край Мулен един старец, приятел на Дидро и радетел за просвещение, бил на смъртен одър. Свещениците от околността се видели в чудо. Какво ли не опитвали, но човекът отказвал да приеме последно причастие, тъй като се обявявал за пантеист. Господин Дьо Ролбон случайно се отбил в хана и макар да бил пълен неверник, се обзаложил с кюрето на Мулен, че за по-малко от два часа ще възроди у болника богобоязливи чувства. Свещенослужителят приел предизвикателството и загубил: подработван от три сутринта, в пет умиращият се изповядал, а в седем издъхнал. «Нима сте тъй вещ проповедник? — запитал свещеникът. — Та вие далеч ни превъзхождате!» — «Не съм му проповядвал — отвърнал господин Дьо Ролбон. — Сплаших го с преизподнята.»“

А дали действително е участвал в убийството? През въпросната вечер някакъв негов приятел офицер го изпратил до дома му. Ако после е излязъл, как е успял безпрепятствено да прекоси Санкт Петербург? Налудничавият Павел бил издал заповед да бъдат задържани след девет часа вечерта всички минавачи, с изключение на акушерките и лекарите. Трябва ли да се вярва на нелепата басня, според която Ролбон уж се предрешил като акушерка, за да се добере до двореца? Впрочем той е бил напълно способен да го стори. Във всеки случай кажи-речи е доказано, че не е бил у дома си през нощта на убийството. Изглежда, Александър дълбоко го е подозирал, тъй като една от първите му прояви на владетел била да отпрати маркиза, позовавайки се на неубедителния предлог, че му възлага мисия в Далечния изток.

Ролбон ми е досаден. Ставам. Движа се сред бледата светлина; виждам я как се мени по ръцете и по плата на сакото ми — непосилно ми е да изразя до каква степен ме отвращава. Прозявам се. Запалвам настолната лампа: може би тя ще помрачи дневната светлина. Не се получава — само жалко петно се очертава около стойката. Гася, изправям се. На стената има бяла дупка — огледалото. То е клопка. Знам, че ще попадна в нея. Речено — сторено. Сивото нещо се появява в огледалото. Пристъпвам и се вирам, вече не мога да се отдръпна.

Това е отражението на лицето ми. През пропилените дни често стоя и го съзерцавам. Нищичко не проумявам в него. Чуждите лица имат някакъв смисъл. Моето не. Неспособен съм дори да определя дали е красиво или грозно. Мисля, че е грозно, понеже така са ми казвали. Но не се трогвам. Всъщност даже съм изумен как може да му се приписват подобни качества — все едно да речеш, че е красива или грозна шепа пръст или скална отломка.

Ала над мекотата на бузите, над челото има нещо, което радва окото: искрящият, ярък като позлата пламък върху черепа — косите. Приятни са за гледане. Поне цветът е ясен — добре че съм червенокос. Там, в огледалото, те се открояват, сияят. Все пак имам късмет — ако челото ми беше увенчано с онези тъй разпространени коси, за които е трудно да се определи

дали са руси или кестеняви, лицето щеше да тъне в мъгла и при вида му щеше да ми се мерзелее пред очите.

Бавно и с досада погледът ми слиза към челото, към страните, не се натъква на нищо твърдо и се замъглява. Естествено, там има нос, очи, уста, но те са лишени от смисъл и дори от човешки облик. А според Ани и Велин изразът ми бил одухотворен: възможно е да съм твърде свикнал с лицето си. Когато бях малък, леля Бижоа казваше: „Ако дълго се зазяхаш в огледалото, ще видиш в него една маймунка.“ Навярно съвсем съм се вторачил: това, което виждам, е далеч по-низше от маймуната, то граничи с някакъв растителен организъм от рода на полипите. Одушевено е, не отричам, но не такъв живот имаше предвид Ани: съзирам леки гърчове, виждам невзрачна плът, която се разплува и тръпне в самозабрава. Особено ужасни отблизо са очите. Те представляват нещо слизесто, лугаво, поръбено с червено, подобно на рибешки люспи.

Опирам се с цялата си тежест на фаянсовата поставка, приближавам лице плътно до огледалото. Очите, носът, устата се заличават — вече не остава нищо човешко. Кафяви бразди от двете страни на устните, прилични на оток, пукнатини, къртичини. Пухкав бял мъх се стеле по стръмните склонове на бузите, два косъма стърчат от ноздрите: релефна географска карта. И все пак този лунен пейзаж ми е известен. Не мога да твърдя, че го *разпознавам* в подробности. Но общото впечатление е, че съм го виждал по-преди, и ме обзема някакво вцепенение; полека-лека изпадам в унес.

Искам да се окопая — всяко ясно и остро усещане би ме избавило от състоянието. Притискам лявата си длан о бузата, с пръсти разтеглям кожата, кривя лице. Едната му половина се поддава — лявата част на устата се сгърчва и набъбва, разкрива зъб, клепачът се подпретва, показват се бяла заобленост и розова, кръвениста плът. Друга беше целта ми — тук няма нищо въздействащо, нищо ново, само пихтия, мътлика: всичко е вече познато! Унасям се с отворени очи, лицето се уголемява, уголемява се в огледалото, превръща се в огромен блед ореол, който се размива в светлината...

Сепвам се, понеже загубвам равновесие. Възседнал съм стола, все още съм замаян. Дали и за другите хора е тъй трудно да преценяват лицата си? Струва ми се, че виждам своето тъй, както чувствам тялото си — посредством някакво неясно, органическо възприятие. А другите? Ролбон например? Дали го е приспивало съзерцанието на неговото — по думите на госпожа Дьо Жанлис^[18] — „сбръчкано, чистичко и ведро личице, цяло на решето от сипаница, което излъчваше особено лукавство независимо от старанието на маркиза да го прикрие. Той полагаше големи грижи за прическата си и ни веднъж не го видях без перука. Страните му синееха обаче почти до черно, понеже брадата му беше гъста, а държеше собственоръчно да се бръсне, което вършеше твърде нескопосно. Имаше навик да цапоти лицето си с белило по примера на Грим^[19]. Господин Дьо Данжвил^[20] твърдеше, че синьото и бялото му придавали вид на рокфор“.

Според мен сигурно е бил живописна фигура. Госпожа Дьо Шариер обаче го е възприемала другояче. Струва ми се, че го е намирала по-скоро невзрачен. Навярно е непосилно да разбереш собственото си лице. А може да е така само при мен, понеже съм самотник? Хората, свързани с някаква общност, привикват да се виждат в огледалата такива, каквито са в очите на своите приятели. Аз нямам приятели — дали затова плътта ми е тъй гола? Тя напомня — точно така, напомня природа без човешко присъствие.

Вече не ми се работи, не съм в състояние да сторя нищо друго, освен да чакам нощта.

Пет часът и тридесет минути

Лоша е работата, от лоша по-лоша — пак ме налегна онази напаст — Погнусата. И то поновому — прихвана ме в едно кафене. Досега кафенетата бяха едничкото ми убежище, понеже са пълни с народ и ярко осветени; вече дори на тях не мога да разчитам; когато тя ме спипа в стаята, занапред не ще има къде да се дяна.

Отивах там, за да се любя с Франсоаз, но още щом бутнах вратата, Мадлен, сервитьорката, ми викна:

— Госпожата я няма, излезе на покупки.

Почувствах в слабните болезнена отмала, продължителен и неприятен гъдел. Едновременно с това усещах как ризата жули гърдта ми; обгърна ме, понесе ме някакъв бавен, разноцветен вихър, вихър от мъглявина, от светлини сред дима, в огледалата, вдън които се мерзелееха тапицираните скамейки; недоумявах защо той е тук и защо става така. Бях на прага, двоумях се, после сякаш всичко се разлюля, сянка премина по тавана и като че ли нещо ме тласна напред. Реех се, бях зашеметен от ярката мараня, която проникваше в мен от всички страни наведнъж. Мадлен също се понесе във въздуха, приближи се да поеме пардесюто ми; забелязах, че е прибрала косите си на тила и носи обици; стори ми се неузнаваема. Гледах едрите ѝ бузи, които до безкрай се проточваха към ушите. Под скулите имаше две самотни розови петна, които сякаш скучаеха сред безличната плът. Страните се разтягаха, разтягаха се към ушите и Мадлен се усмихваше:

— Какво ще желаете, господин Антоан?

Тогава Погнусата ме завладя, отпуснах се на канапето, вече дори не знаех къде се намирам; виждах как цветовете бавно кръжат наоколо и ми се гадеше. И ето: от този миг Погнусата не ми дава мира, здраво се е вкопчила в мен.

Платих. Мадлен разтреби масата. Върху мрамора под халбата се разлива жълта локвичка бира, в която трепти мехурче. Канапето е изгърбушено на мястото, където седя, и за да не хлътна, трябва силно да притискам подметките си о пода; студено ми е. Вдясно играят на карти върху зелено сукно. На влизане не ги видях, само почувствах присъствието на някаква размахала ръце възтопла бала, разплута отчасти върху канапето, отчасти върху масата в дъното. После Мадлен донесе карти, сукно и съдинка с чипове. Те са трима или петима, не зная точно, нямам смелост да ги погледна. Някаква пружинка в мен се е скъсала — мога да движа очите си, но не и главата. Главата ми е размекната, разтеглива като гума и сякаш току-що е положена на шията ми; ако я извърна, ще падне. Все пак дочувам пресекливо дишане и от време на време с крайчеца на околото съзирам червеникава мълния, осеяна с бели косъмчета. Ръка.

Когато съдържателката пазарува, на бара я замества нейният братовчед. Нарича се Адолф. Загледах го, докато сядах, а сетне не отместих очи, защото ми бе непосилно да извия глава встрани. Той е по риза, с лилави тиранти; запретнал е ръкавите си над лактите. Тирантите едва се различават върху синята риза, бледнеят, губят се в синевата, но тяхната скромност е привидна. Всъщност няма как да ги подминеш. Дразнят ме понеже са нахални като конски мухи — на тях сякаш им е било писано да бъдат тъмновиолетови, но по някое време са се отказали, без обаче да смекчат самомнителността си. На човек му се ще да им рече: „Хайде де, станете виолетови и точка по въпроса.“ Ала не, те тъпчат на място, упорстват в неосъществения си стремеж. Понякога синьото около тях ги залива и изцяло ги затулява: за миг ми се губят от поглед. Но това е само талаз, скоро синьото на места сякаш излинява и пак съзирам как изникват плахи лилави островчета, които се проточват, съединяват се и отново образуват тиранти. Братовчедът Адолф няма гледци: подпухналите му, подпретнати нагоре клепащи откриват единствено мъничко от бялото на очите. Той се усмихва унесено, от време на време се разкършва, изджавква и леко приритва, подобно на куче, което сънува.

Синята му памучна риза ведро се откроява върху кафявата стена. От това също лъха Погнуса. Или по-скоро *то* е Погнусата. Погнусата не е в мен — чувствам я там, на стената, по тирантите, навред наоколо. Тя образува едно цяло с кафенето и аз съм вътре в нея.

Вдясно възтоплата бала зашумява, размахва ръце.

„На ти коз.“ — „Какъв е козът?“ Дълъг черен гръбнак, сведен над картите: „Ха-ха-ха!“ — „Какво? Ето го коза, току-що го хвърли.“ — „Де да знам, не видях...“ — „Ами да, играх коз.“ — „Добре тогава, купа.“ Тананика: „Коз купа, коза купа, коза купа.“ Реч: „Моля, господине! Моля, господине! Взятката е моя!“

Отново мълчание. Сладникавият вкус на въздуха в гърлото ми. Миризмите. Тирантите. Братовчедът става, прави няколко крачки, сключил ръце зад гърба си, усмихва се, вирва глава и се пъчи, крепи се на ръба на токовете си. В тази стойка задрямва. Стои, полюлява се, все тъй усмихнат, а бузите му се тресат. Ще падне. Накланя се, лицето му е извърнато към тавана, на

косъм от падането обаче ловко се хваща за края на тезгяха и възстановява равновесието си. След което отново започва. Идва ми до гуша и викам сервитьорката:

— Мадлен, пуснете нещо на грамофона, ако обичате. Онази, любимата ми песен, нали я знаете — „Some of these days“ — „Някой ден“.

— Ама на господата може да им стане неприятно, дразнят се от музиката, като играят карти. Нищо, ще ги питам.

Правя голямо усилие и извивам глава. Четирима са. Тя се надвесва към морав старец, който носи пенсне с черни рамки, защипани на върха на носа му. Той закрива своите карти, като ги притиска към гърдите си, и ме поглежда изпод вежди.

— Не се притеснявайте, господине.

Усмивки. Зъбите му са прогнили. Червената ръка не е негова, а на съседа му, който има черни мустаци. Ноздрите на мустакатия са огромни, биха могли да всмукват въздух за цяло семейство и заемат половината му лице, но той въпреки това диша през устата и тихо пухти. С тях е и някакъв младеж с кучешка физиономия. Не различавам последния играч.

Картите се вият във въздуха и кацат върху сукното. Сетне окичени с пръстени ръце ги прибират, като дращят с нокти плата. Върху сукното ръцете образуват бели петна и наглед са изпърхнали и прашни. Все нови и нови карти се отронват, ръцете сноват. Що за странно занимание — не прилича нито на игра, нито на забавление, нито на навик. Мисля, че му се отдават колкото да си запълнят времето. Но времето е твърде обхватно и не се поддава на запълване. Всичко, което вместиш в него, се размеква и проточва. Например движението на червената ръка, която се тътрузи и събира картите — то е някак лигаво. Би трябвало да се разчлени и постегне.

Мадлен върти дръжката на грамофона. Дано не е сбъркала да пусне като онзи ден ария от „Селска чест“. Не, улучила е, разпознавам мелодията още от първите тактове — стар рагтайм с вокален припев. През 1917-а чух как си го подсвиркват американските бойци из улиците на Ла Рошел. Навярно е отпреди войната. Записът обаче е много по-скорошен. Все пак е най-старата плоча от наличните тук, марка „Пате-Маркони“, за сапфирена игла.

След малко ще започне припевът: той най-много ми харесва заради стремителния си порив напред, като на канара, издадена над море. Засега се чува единствено джазовият оркестър; няма мелодия, само ноти, рой леки трептения. На тях не се полага отдиш, в непоклатим ред те се пораждат и замират, без никога да им се даде воля да се разраснат и обособят. Припкат, напират, пътьом ме поразяват с рязък замах и изчезват. Ще ми се да ги спра, но ми е известно, че успея ли да задържа някоя от тях, между пръстите ми ще остане само дрезгав, протяжен звук. Трябва да приема тяхната смърт; трябва даже да я желая — малко усещания ми действат по-остро и по-силно.

Започвам да се сгривам, да се чувствам щастлив. Още няма нищо особено, просто дребно щастийце сред Погнусата — то набъбва в дъното на слузеста тиня, в дъното на *нашето* време, време на лилави тиранти и изтърбушени канапета, щастийце, съставено от дълги вяли мигове, които се разливат по ръбовете си като мазни петна. Едва-що родено, то е вече старо, струва ми се познато от двадесет години.

Има и друго щастие: извън мен съществува стоманеният отрязък на краткотрайната музика, която прекосява нашето време от край до край, отрича го и го раздира с дребните си, остри шипове; има друго време.

— Господин Рандю играе купа, хвърляй асото.

Гласът се носи и заглъхва. Нищо не накърнява стоманения отрязък, нито вратата, която се открехва, нито студеният полъх, който обгръща коленете ми, нито новодошлият ветеринарен лекар с дъщеричката си: музиката пронизва смътните очертания, преодолява ги. Щом сяда, момиченцето се захласва — вцепенено, с ококорени очи, то слуша и търка юмруче о масата.

Още няколко минути и негърката ще запее. Изглежда неминуемо, тъй силна е необходимостта в тази музика — нищо не може да я прекъсне, нищо, дошло от тукашното време, в което светът се разплува; тя ще секне от само себе си, по собствена повеля. Ако харесвам прекрасния глас, то е главно затова — не заради неговата мощ или печал, а защото

представява събитието, подготвяно тъй отдалеко чрез безчет ноти, които замират, за да се роди то. И все пак съм напрегнат: колко малко е нужно, за да спре плочата — една скъсана пружина, една приумица на братовчеда Адолф. Странно и затрогващо е, че тази твърдост е тъй крехка. Нищо не може да я накърни и всичко може да я прекърши.

Последният акорд заглъхва. Сред последвалата кратка тишина ясно чувствам, че нещо назрява, че *нещо се е случило*.

Тишина.

Some of these days

You'll miss me, honey!^[21]

Ето какво се е случило: Погнусата е изчезнала. Когато гласът се извиси сред мълчанието, усетих как тялото ми укрепва и как Погнусата се разсейва. Почти мъчително ми бе да стана изведнъж тъй твърд, налят с кръв. А протяжността на музиката набъбваше, виеше се като фъртуна. Тя изпълваше залата с металната си прозирност и разбиваше о стените жалкото ни време. Аз съм *вътре* в музиката. В огледалата се вихрят огнени кълба; димни обръчи ги опасват и кръжат, като забулват и разбулват жестоката усмивка на светлината. Халбата бира се е смалила, снишила се е върху масата — изглежда плътна, неотменима. Искам да я поема, да усетя тежестта ѝ, протягам пръсти... Боже Господи! Променени са най-вече движенията ми. Поривът на ръката ми се разгръща като величава музикална тема, преплита се с песента на негърката; струва ми се, че танцувам.

Лицето на Адолф е тук, пред шоколадено кафявата стена; изглежда съвсем близко. В мига, когато ръката ми обгръща халбата, виждам главата му — тя е осезаема и неизбежна като заключение. Притискам пръсти към стъклото, наблюдавам Адолф — щастлив съм.

— Ето!

Един глас се възнася на фона на глъчката. Проговорил е съседът ми, старецът със спечена плът. Бузите му се открояват като виолетово петно върху кафявата кожа на канапето. Шляпва една карта пред себе си. Асо каро.

Младежът с кучешката физиономия обаче се усмихва. Надвесен над масата, червендалестият го гледа изпод вежди, готов да скокне:

— Ей на!

Ръката на младежа излиза от сянката, за миг се рее, бяла, отпусната, после внезапно връхлита като ястреб и плясва картата върху сукното. Червендалестият здравеняк рипва:

— По дяволите, цака!

Силует на поп купа се очертава между сгърчените пръсти, които го обръщат възник, и играта продължава. Поп за чудо и приказ, плод на толкова кроежи, на толкова отмрели движения. Ето че и той на свой ред отмира, за да се родят нови кроежи и нови движения, атаки, отговори, превратности, безброй дребни приключения.

Развълнуван съм, чувствам тялото си като измервателен уред в покой. Аз съм изживявал истински приключения. Никаква подробност не мога да си спомня, но съзирам непоклатимата верига от обстоятелства. Прекосявал съм морета, оставял съм зад себе си градове, плавал съм по реки или съм навлизал в гори, но всякога съм поемал към други градове. Обладавал съм жени, влизал съм в схватки с мъже и никога не съм могъл да се върна назад, както плочата не може да се върти в обратна посока. И *докъде* ме е довело всичко? До тази минута, до това канапе, до този светлинен мехур, в който жужи музика.

And when you leave me^[22]

Да, аз, който толкова обичах да присядам край брега на Тибър, в Рим, а вечер в Барселона по сто пъти да обхождам напред-назад Рамблас, аз, който близо до Ангкор, на островчето Барай Пракхан, съм виждал баниан, увил корени около храма на змиите, аз съм тук

и живея в същия миг, както играчите на карти, слушам как пее чернокожа певица, докато във броди безсилната нощ.

Плочата спря.

Мракът полека нахлу, блудкав, колеблив. Не се вижда, но е тук, прибулва лампите, във въздуха се усеща нещо плътно — той. Студено е. Някакъв играч побутва разпилените карти към друг, който ги събира. Една е изпаднала. Не я ли виждат? Деветка купа. Най-сетне някой я взима и я подава на песоглавеца.

— А, деветката купа!

Е, ще си тръгвам. Възморавият старец се навежда над лист хартия и наплюнчва връхчето на молива си. Мадлен го гледа с ясни и пусти очи. Младежът върти ли, върти деветката купа между пръстите си. Божичко!...

Ставам с мъка; съзирам как в огледалото над главата на ветеринаря пробягва нечовешки образ.

След малко ще отида на кино.

Чистият въздух ми се отразява добре: той няма вкус на захар, нито спиртна миризма на вермут. Но колко студено е, по дяволите.

Часът е седем и половина, не съм гладен, а прожекцията започва едва в девет, какво да правя? Трябва да крача бързо, за да се сгрея. Колебая се — булевардът зад мен води към сърцето на града, към огромните светлинни нанизии по централните улици, към кино „Парамаунт“, към ресторант „Империал“, към магазин „Жаан“. Нищо не ме блазни. Сега е време за аперитив, но не ми се вижда жива душа, до гуша ми е дошло от кучета, хора, от разните самоходни разплути телеса.

Свивам вляво, ще се шмугна в онази дупка там, накрай редицата от газени фенери; ще извървя булевард „Ноар“ до авеню „Галвани“. От дупката навява мразовит вятър, там има само камънак и пръст. Камъните поне са корави и не мърдат.

Част от пътя е скучна — откъм десния тротоар се извисява пореста маса, сива с алени прорези, кънтяща като раковина: старата гара. Присъствието ѝ е оплодило началните сто метра от булевард „Ноар“ — от булевард „Рьодут“ до улица „Паради“, — дало е живот на десетина лампи и на четири строени едно до друго кафенета. „Железничарска среща“ и още три, които дремят по цял ден, но вечер се озаряват и очертават ярки правоъгълници върху уличното платно. Трикратно ме облива жълта светлина, виждам как от магазинчето за бакалски и галантерийни стоки „Рабаш“ излиза някаква старица, която пристяга забрадката около главата си и се затичва; нататък е пустош. Намирам се на ръба на тротоара, при улица Паради, до последния газен фенер. Асфалтовата лента рязко свършва. Отсрещната страна тъне в кал. Пресичам улица „Паради“. Десният ми крак попада в локва, чорапът подгизва; разходката започва.

Тази част от булевард „Ноар“ не е *обитаема*. Условието са твърде сурови, почвата твърде неблагоприятна, за да покълне и вирее живот. Трите дъскорезници на братя Солей (братята Солей са набавили дървената обшивка за свода на черквата „Света Сесил“, чиято стойност възлиза на сто хиляди франка) имат множество врати и прозорци, които гледат на запад, към тихата улица „Жана-Берт Кьороа“, и я изпълват с тихо жужене. Трите им калкана загърбват булевард „Виктор Ноар“ и съседстват с други стени. Те се проточват край левия тротоар по протежение на четиристотин метра без ни един прозорец, без отдушник дори.

Този път нагазвам в канавката с двата крака. Пресичам платното — на срещуположния тротоар самотен газен фенер, подобен на фар в края на нос, осветява изгърбушена и разнебитена на места ограда.

Парчетии от афиши се ветреят по дъските. Красиво, изпълнено е ненавист лице се криви на звездообразно раздран зелен фон; под носа някой е надраскал с молив засукани мустачки. Върху друг къс още може да се разчете думата „дева“, изписана с бели букви, от които се стичат червени капки — навярно кръв. Възможно е лицето и думата да са били части от един и същ афиш. Сега той се развява парцалив, простите и нарочни връзки са се разкъсали, но друго единство се е установило от само себе си между сгърчената уста, кървавите капки, белите букви

и окончанието „ева“; сякаш греховна и неусмирима страст търси начин да се изрази чрез тези загадъчни знаци. Между дъските се съзира сиянието на Млечния път. Дълъг зид се издига като продължение на оградата. Зид без процепи, без врати, без прозорци, който свършва двеста метра по-нататък, край някаква къща. Излизам от осветеното пространство около фенера и потъвам в нощта. Виждам как сянката в нозете ми се слива с мрака и изпитвам чувството, че се гмуркам в ледена вода. Пред себе си, в далечината, различавам през пластовете тъма розовеникаво сияние — авеню „Галвани“. Обръщам се; отвъд фенера, много назад, нещичко от мен е останало сред блясъка, край гарата с четирите кафенета. Отпред, отзад има хора, които пият и играят на карти в бирариите. Тук няма друго освен мрак. Вятърът на пресекулки довява откъслечен камбанен звън, който долита от разстояние. Делничните шумове — пърпорене на автомобили, възгласи, лай — не се отклоняват много-много от грейналите улици, стоят си на топло. Този звън обаче пронизва мрака и стига дотук — той е по-суров, по-нечовешки от останалите звуци.

Спирам, за да го послушам. Мръзна, ушите ме смъдят — навярно са аленочервени. Ала някак губя усещане за себе си, в мен нахлува чистотата на всичко, което ме заобикаля. Мъртвило; вятърът свисти, правите черти са устремени в мрака. Булевард „Ноар“ е лишен от непристойния вид на еснафските улици, които се кипрят пред минавачите. Никой не си е дал труда да го украси — той не е нищо друго освен опака страна. Опакото на улица „Жана-Берт Къороа“, на авеню „Галвани“. За него бувилското гражданство все пак полага известни грижи в квартала около гарата и от дъжд на вятър го почиства заради пътниците. Но малко по-нататък го зарязва и той се проточва напред слепешката, преди да се натъкне на авеню „Галвани“. Забравен е от града. Понякога голям камион със землист цвят го прекосява с пълна газ и гръмотевичен грохот. Там дори не стават убийства, по липса на убийци и жертви. Булевард „Ноар“ е нечовешки. Като минерал. Като триъгълник. Слава богу, че в Бувил има такъв булевард. Обикновено подобни на него съществуват в столиците, например в Берлин, около Нойкьолен или Фридрихщайн, в Лондон, отвъд Гринич. Прави мръсни коридори, из които хлуят въздушни течения, а от двете им страни се ширят бездървесни тротоари. Те почти всякога се намират извън пределите на същинския град, из странните квартали, в които се създават градовете, край сточни гари, трамвайни депа, кланици, газометри. Два дни след пороен дъжд, когато целият град се суши на припек и излъчва топла влага, от тях все още лъха студ, а калта и локвите им си стоят. Някои от локвите така и не засъхват освен за месец през годината, през август.

Погнусата остана там, в жълтата светлина. Щастлив съм — тъй чист е този мраз, тъй чиста е нощта; нима самият аз не съм мразовит полъх? Да нямаш ни кръв, ни лимфа, ни плът. Да се носиш по този дълъг канал към бледото сияние в далечината. Да бъдеш просто студ.

Задават се хора. Две сенки. Какво ли ги води насам?

Дребна женица тегли за ръкава някакъв мъж. Говори с тъничък и припрян глас. Не разбирам какво казва, вятърът я заглушава.

— Ще си затвориш ли човката? — изрича мъжът.

Тя продължава да обяснява. Той грубо я отблъсква. Гледат се с двоумение, после човекът мушва ръце в джобовете си и се отдалечава, без да се обръща.

Мъжа вече го няма. Сега само три метра ме делят от жената. Изведнъж от нея се неимоверна мощ се изтръгват синкави, плътни звуци, които раздират нощта и изпълват улицата.

— Моля ти се, Шарл, нали знаеш какво съм ти казвала! Шарл, не мога повече, толкова съм нещастна!

Намирам се тъй близо до нея, че почти я докосвам. Та това е... Но как да повярвам, че пламенната плът, пропитото от болка лице?... И все пак разпознавам шалчето, палтото и голямата морава брадавица на дясната ръка — чистачката Люси. Не смее да й предложи подкрепата си, но трябва да й покаже, че при нужда може да разчита на мен: минавам бавно пред нея и я гледам. Очите й се втрещават в мен, но тя явно не ме вижда, сякаш от мъка е изпаднала в умопомрачение. Правя няколко крачки. Обръщам се...

Да, тя е — Люси. Само че преобразена, не на себе си, страдаща с безумно разточителство. Завиждам й. Стои, побита като кол, разперила ръце като разпната; зинала е, дъх

не ѝ достига. Имам чувството, че от двете страни на улицата зидовете са се извисили, приближили са се един към друг, че жената е в дъното на кладенец. Поизчаквам, понеже се боя да не падне като покосена: твърде хилава е, за да понесе такава внезапна болка. Тя обаче не помръдва, изглежда окаменяла като всичко наоколо. За миг се питам дали не съм се лъгал по отношение на нея, дали ненадейно не ми се открива истинската ѝ същност...

Люси тихичко простенва. Хваща се за сърцето и изумено кокори очи. Не, не от себе си черпи сила за подобно страдание. Тя ѝ идва отвън... от булеварда. Би трябвало някой да обгърне раменете ѝ, да я отведе при светлинките, сред хората, из уютните розови улици — там не може да се страда тъй остро и тя ще се размекне, ще си възвърне благоразумния израз и обичайната степен на страдание.

Загърбвам я. В края на краищата тя е късметлийка. Докато аз съм прекалено спокоен от три години насам. Трагичната самотност нищо не може да ми даде освен мъничко ненужна пречистеност. Отдалечавам се.

Четвъртък, 11 часът и тридесет минути

Два часа работих в читалнята. Слязох на площада пред Ипотекарната банка да изпуша една лула. Розов плочник. Бувилското гражданство се гордее с него, понеже е от XVIII век. Там, където започват улиците „Шамад“ и „Сюспедар“, старинни вериги препречват достъпа за автомобили. Облечени в черно госпожи, повели кученцата си на разходка, пристъпват под сводовете, покрай стените. Рядко отиват на светло, но хвърлят към статуята на Гюстав Емпетраз коси девически погледи, крадливи и доволни. Надали знаят името на бронзовия гигант, но по редингота и цилиндъра отгатват, че е принадлежал към висшето общество. Той държи шапката си в лявата ръка, а дясната е положена върху купчина брошури; госпожите сякаш виждат излят от бронз собствения си дядо, възкачен на пиедестал. Няма нужда от много гледане, за да са сигурни, че по всички въпроси е мислил като тях, досущ като тях. Че в служба на тесногръдите им, непоклатими схващания е приложил своята влиятелност и огромната ерудиция, почерпена от брошурките, които притиска с тежката длан. На госпожите в черно им олеква, те могат спокойно да шетат из домовете си, да разхождат кученцата си — не върху тях тегне отговорността да бранят свещените възгледи, благопристойните възгледи, завет от бащите им: като техен пазител се възправя човекът от бронз.

На тази особа енциклопедията посвещава няколко реда, които прочетох миналата година. Бях положил тома върху перваза на един прозорец; през стъклото съзирах зеления череп на Емпетраз. Узнах, че бил особено тачен и достигнал върха на почестите към 1890 година. Бил завеждащ учебната част в университета. Оставил прелестни рисунчици и три книги: „За славата у древните гърци“ (1887), „Педагогиката на Ролан“ (1891) и „Поетическо завещание“ (1899). Починал през 1902-а и бил изпратен с дълбоко прискърбие от своите съграждани и от всички изтънчени люде.

Облягам се на фасадата на библиотеката. Всмуквам от лулата си, която почти е угаснала. Виждам някаква старица, която плахо излиза от сводестата колонада и гледа Емпетраз дълбокомислено и настойчиво. Внезапно събира смелост, прекосява разстоянието толкова бързо, колкото ѝ позволяват хилавите крачка, и застава пред статуята, като мърда ченето си. После отминава, чернее се върху розовата настилка и се шмугва в един процепа на зида.

Към 1800 година площадът навярно е бил приветлив с розовия си плочник и къщите околоръст. Сега от него се излъчва нещо суховато, пагубно, дори леко зловещо. То иде от човека, извисен на своя пиедестал. Излят от бронз, университетският деятел се е превърнал в магьосник.

Гледам Емпетраз в лицето. Очи няма, носът едва личи, брадата му е разядена от странната проказа, която понякога плъзва като епидемия и засяга всички статуи в даден квартал. Той сякаш отравя поздрав, а върху жилетката, на мястото на сърцето, се откроява голямо светлозелено петно. Видът му е болнав и зъл. Не е жив, ала и неодушев не е. От него лъха смътна мощ, подобна на насрещен вятър: Емпетраз се стреми да ме прогони от площада. Няма да си тръгна, преди да допуша лулата.

Длъгнеста жилава сянка изниква изневиделица иззад мен. Стряскам се.

— Извинете за безпокойството, господине. Видях, че устните ви трепкат, сигурно си повтаряте откъси от вашата книга. — Смее се. — Пропъждате стиховете?

С почуда се вирам в Самоукия. Той обаче явно недоумява пред моето недоумение:

— Ами да, господине, та нали при прозата трябва грижливо да се избягват всякакви рими?

Май малко съм му паднал в очите. Питам го какво прави тук по това време. Обяснява, че началникът му го освободил и той дошъл право в библиотеката; нямало да обядва, щял да чете, докато затворят. Вече не го слушам, но той явно се е отклонил от първоначалната тема, понеже изведнъж чувам:

— ... да имам като вас късмета да напиша книга.

Трябва да кажа нещо.

— Късмет... — изричам с нотка на съмнение. Той криво разбира значението на отговора и бързо се поправя:

— Трябваше да река „заслуга“, господине.

Изкачваме стълбата. Не ми се работи. На масата някой е оставил „Йожени Гранде“ — книгата е разтворена на страница двадесет и седма. Машинално я вдигам, прочитам страница двадесет и седма, а после и двадесет и осма: нямам сили да почна от началото. Самоукия пъргаво се запътва към лавиците; връща се с две томчета, които оставя върху масата с вид на куче, изровило кокал.

— Какво четете?

Струва ми се, че му е неприятно да сподели — леко се поколебава, опулва големите си унесени очи, после ми подава книгите някак неохотно. Те са „Торф и торфища“ от Ларбалетрие и „Хитопадеша или полезното обучение“ от Ластекс. Е, та какво? Не разбирам защо се смущава: според мен и двете четива са напълно пристойни. За да ми е чиста съвестта, разлиствам „Хитопадеша“: не откривам друго освен възвишени слова.

3 часът

Зарязях „Йожени Гранде“. Залових се за работа, но без желание. Самоукия вижда, че пиша, и ме наблюдава с благоговейна завист. От време на време вдигам глава и съзирам твърде високата му колосана яка, от която се подава птича шия. Дрехите му са охлузени, но ризата е ослепително бяла. От същия рафт току-що е взел нова книга, чието заглавие разчитам наопаки: „Стрелата на Кодбек“ — историческа хроника за Нормандия от госпожица Жули Лаверн. Изборът на Самоукия винаги ме изненадва.

Внезапно си припомням имената на последните разучавани от него автори: Лаверн, Ламбер, Ланглоа, Ларбалетрие, Ластекс. Просветва ми и схващам неговия метод: той се самообразова по азбучен ред.

Съзерцавам го почти с възхищение. Каква огромна воля е необходима за бавното и упорито осъществяване на една тъй изчерпателна програма! Един ден преди седем години (казвал ми е, че се просвещава от седем години) той тържествено е влязъл в тази читалня. Обходил е с поглед неизброимите книги по стените и навярно по примера на Растиняк е рекъл: „А сега да видим, хуманитарни науки: аз или вие!“ После е отишъл да вземе първата книга от първия най-краен десен рафт; отгърнал е първата страница със страхопочитание, примесено с непоколебима решителност. Днес е на буквата Л. К подир И, Л подир К. Без преход е минал от някое изследване за твърдокрилите насекоми към квантовата теория, от труд, посветен на Тамерлан, към католически памфлет против дарвинизма и нито за миг не е излязъл от релси. Всичко е прочел, складирал е в главата си половината познания за партеногенезата, половината от доводите против вивисекцията. Зад него и пред него се простират цели светове. И скоро ще дойде денят, когато той ще затвори последния том от последния най-краен ляв рафт и ще каже: „А сега?“

Време е за следобедната му закуска и той с простодушен вид похапва хляб и блокче шоколад. Клепачите му са сведени и мога на воля да наблюдавам красивите му, извити като на жена ресници. От него лъха на престолял тютюн, а когато издиша, този мирис се примесва със сладко уханье на шоколад.

Петък, три часът

Насмалко да се хвана в капана на огледалото. Избягвам го, затова пък попадам в клопката на стъклото: чудя се какво да правя и с отпуснати ръце пристъпвам към прозореца. Строежът. Оградата, Старата гара. Старата гара. Оградата. Строежът. Прозявам се тъй широко, че очите ми се насълзват. В дясната си ръка държа лула, а в лявата — пакет тютюн. Би трябвало да натъпча лулата. Но просто нямам сили. Ръцете ми висят, опирам чело в стъклото. Старината долу ме дразни. Упорито ситни, погледът ѝ е зареян. Понякога застива боязливо, сякаш се е докоснала до невидима опасност. Сега е точно под прозореца; от вятъра полите ѝ лепнат о коленете. Спира, оправя забрадката си. Ръцете ѝ треперят. Отново тръгва — виждам я в гръб. Дърта мокрица! Предполагам, че ще свърне вдясно, по булевард „Ноар“. Остават ѝ още стотина метра; при скоростта, с която се движи, ще ѝ трябват поне десетина минути, така че цели десет минути ще стоя загледан след нея, с долепено до стъклото чело. Тя на двадесет пъти ще спира, пак ще поема и пак ще спира...

Виждам бъдещето. То е тук, наред улицата, съвсем мъничко по-бледо от настоящето. Защо му е да се осъществява? С какво повече ще се обогати? Бабичката се отдалечава, куцук-куцук, заковава се на място, подръпва подалия се изпод забрадката сив кичур. Отново закрачва, беше там, сега е тук... вече губя представа — дали *виждам* нейните движения, или ги *предвиждам*? Престанал съм да различавам настоящето от предстоящото, което все пак има трайност, превръща се в действителност; постепенно старицата напредва по безлюдната улица, мести грубите си мъжки обуца. Именно това е времето, голо-голеничко време, то бавно се влива в съществуването, помайва се, а като се появи, изпитваш отвращение, понеже осъзнаваш, че отдавна е било налице. Старицата се приближава към пресечката, вече е само вързопче черни дрипи. Добре, нямам нищо против, това поне е ново, женицата не беше там преди малко. Но новостта е помрачена, опетнена, в никакъв случай не носи изненада. Бабичката ще свие зад тъгля, ето че свива в продължение на цяла вечност.

Откъсвам се от прозореца и обикалям стаята, като се олюлявам; огледалото ме впримчва, вирам се и ми става противно от самия мен — поредна вечност. Накрая се изплъзвам от своя лик и се тръшвам на леглото. Гледам тавана, иска ми се да заспя.

Покой. Покой. Вече не чувствам приплъзването, докосването на времето. На тавана съзирам образи. Първо светлинни кръгове, после кръстове. Пърхат. Сетне се очертава нова картина, този път вдън зениците ми. Едро приклекло животно. Съзирам предните му нозе и самара. Останалото се мерзелее. Все пак ясно разпознавам камилата, която видях в Маракеш, привързана към един камък. На шест пъти краката ѝ се подгънаха, тя се свлече и отново се изправи, а хлапетиите се кискаха и я насърчаваха с крясъци.

Преди две години беше чудесно — стигаше ми да затворя очи и главата ми тутакси забръмчаваше като кошер, привиждаха ми се лица, дървеса, къщи, една японка от Камайси, която се къпеше гола в бъчва, един убит русин със зейнала на корема голяма рана, от която се стичаше кръв и образуваше локва около него. Припомнях си сладостта на кускуса, мириса на зехтин, който по пладне се носи из улиците на Бургос, уханието на копър в Тетуан, свирнята на гръцките пастири и изпитвах вълнение. Тази радост отдавна е изчерпана. Нима днес ще се възроди?

В главата ми ярко слънце пропада рязко, подобно на плака в магически фенер. Сподиря го късче синьо небе; подир няколко труса то застива неподвижно и сякаш ме озарява вътрешно. От кой ли ден в Мароко (или в Алжир? или в Сирия?) изневиделица се е отронил този блясък? Миналото ме поглъща.

Мекнес. Как ли изглежда онзи планинец, който ни стресна в една уличка между Берденската джамия и прелестното, засенчено от голяма черница площадче? Той връхлетя право към нас. Ани вървеше от дясната ми страна. Или пък от лявата?

Слънцето и синьото небе се оказаха лъжовни. За стотен път се подвеждам. Спомените ми са като жълтиците в кесията на дявола: когато я развързали, вътре намерили само сухи листа.

От планинеца не съзирам вече нищо друго освен едро, избодено, млечнобяло око. Дали окото изобщо е негово? Лекарят, който веднъж в чужбина ми разказваше за криминалното

абортаджийство в своята страна, също беше едноок. Помъча ли се да си спомня лицето му, в представата ми изниква подобна белезникава очна ябълка. Двата сякаш имат едно-единствено око, като норните^[23], и последователно си услужват с него.

Колкото до площада в Мекнес, където при това ходех всеки ден, с него положението е още по-просто — вече изобщо не го виждам. Съхранил съм смътното чувство, че е бил прелестен, и четири неразривно свързани думи: прелестен площад в Мекнес. Ако замижа или зарея поглед в тавана, вероятно ще успея да възстановя сцената: в далечината дърво, а към мен се носи тъмна набита фигура. Всичко това си го измислям за случая. Мароканецът беше висок и сух, впрочем съзрях го едва когато ме докосна. И тъй, още ми е *известно*, че е бил висок и сух; някакви частични сведения все пак са се запазили в паметта ми. Ала вече нищичко *не виждам* — колкото и да се ровя в миналото, от него изтръгвам само откъслечни образи и не ми е съвсем ясно какво точно представляват те, нито дали са спомени, или небивалици.

Всъщност доста често дори подобни откъследи ми убягват; останали са само думи — още съм способен да разправа историите, и то да ги разправа твърде цветисто (по сладкостта мога да се меря с всекиго освен с морски капитани и с професионални литератори), но предлагам само обвивки. Те показват как някакъв човек сторил едно или друго, но сякаш не става дума за мен, аз нямам нищо общо с въпросната личност. Той обикаля из страни, за които не съм по-наясно, отколкото ако кракът ми не е стъпвал там. Понякога споменавам някое от звучните названия, които се срещат по географските атласи — Аранхуес или Кентърбъри. Те пораждат у мен чисто нови представи, каквито четивата изграждат у хората, които никога не са пътували — мечтая въз основа на думи, нищо повече.

На сто мъртви случки все пак се падат една-две оцелели. Тях извиквам в мислите си предпазливо, само от време на време, не прекалено често, за да не ги похабя. Избирам някоя наслуки, съзирам обстановката, хората, стойките им. Изведнъж замирам: долавям известно изтъркване, виждам как прозира дума под канавата от възприятия и разбирам, че тази дума скоро ще замести не един свиден образ. Тукати спирам, бързо отклонявам мисълта си; не искам да изморявам спомените. Напразно е — идния път, когато се върна към тях, повечето ще са застинали.

Вяло понечвам да стана, за да взема от натиканото под масата сандъче снимките на Мекнес. Защо ли? Подобни възбудителни средства вече не влияят на паметта ми. Онзи ден открих под една попивателна малка излиняла фотография. Усмивната жена край водоскок. Известно време се вирах в нея, без да я разпозная. После на обратната страна прочетох: „Ани — Портсмут, 7 април 1927 година.“

Никога тъй остро като днес не съм изпитвал чувството, че ми липсват съкровени вътрешни измерения, че съм ограничен в своето тяло, в безтегловните мисли, които то изпуска като мехурчета. Съграждам спомени от настоящето. Аз съм отритнат, изоставен в настоящето. Не мога да му се изплъзна и напусто се мъча да се добера до миналото.

Чука се. Самоукия е — съвсем забравих за него. Бях обещал да му покажа снимки от пътешествията си. Да го вземат дяволите.

Той сяда на един стол; задникът му е стегнат и едва докосва облегалката, а горната част на тялото е напрегната и наклонена напред. Скачам от леглото и светвам лампата.

— Но защо, господине? Прекрасно беше иначе.

— Само че нямаше да видим нищо от снимките...

Поемам от ръцете му шапката, с която се чуди какво да прави.

— Наистина ли, господине? Ще ми ги покажете ли?

— Ама разбира се.

Правя си сметката, че ще мълчи, докато ги разглежда. Мушвам се под масата, избутвам сандъчето току до лачените му обувки и полагам в скута му тесте пощенски картички и фотографии — Испания и Испанско Мароко.

От ведрия му открит израз обаче ми става ясно, че жестоко съм се излъгал в надеждите да му запуша устата. Той хвърля поглед към един изглед от Сан Себастиан, сниман от хълма Игуелдо, внимателно го оставя на масата и за кратко се умълчава. После въздъхва:

— Ах, господине. Голям късмет имате. Право викат хората, че пътешествията са най-добрата школа в живота. Съгласен ли сте, господине?

Махвам неопределено с ръка. За щастие той не се е доизказал.

— Сигурно у човек настъпва същински прелом. Ако някога ми се случи да тръгна на път, предполагам, че преди да замина, ще пожелаая да отразя писмено и най-незначителните черти на своя характер, за да мога след завръщането си да сравня какъв съм бил и какъв съм станал. Четох, че някои пътешественици дотолкова се променяли и телом, и духом, та като се приберели у дома, били неузнаваеми дори за най-близките си роднини.

Разсеяно опипва дебелия пачка фотографии. Взема една, но без да погледне, я оставя на масата; после се вторачва в следващата, която изобразява фигура на свети Йероним, издялана на амвона в Бургоската катедрала.

— Виждали ли сте наметнатия с животинска кожа Христос, който се намирал в Бургос? Има една много интересна книга за разните статуи на божества, покрити с животински и дори с човешки кожи, господине. Ами Черната Богородица? Или тя беше в Сарагоса, а не в Бургас? Но може би и в Сарагоса има нещо подобно? Вярно ли е, че хората ходели на поклонение и я целували? Имам предвид статуята в Сарагоса. А истина ли е, че личала нейна стъпка върху една плоча? Която била в някакъв трап? И там майките водели рожбите си?

Изопнат като струна, той с две ръце побутва въображаемото дете. Сякаш отхвърля даровете на Артаксеркс.

— Ах, господине, обичайте са... са чудно нещо.

Леко задъхан, той издава към мен едрата си като на магаре челюст. От него лъха на тютюн и жабуняк. Изразителните му замечтани очи сияят като огнени кълба, а рядката косица трепти подобно на ореол около главата му. В тази глава самоеди, папуаси, мадагаскарци, жители на Огнена земя честват най-странни празници, изяждат грохналите си бащи или децата си, до припадък се въртят на място под звуците на тъпани, изпадат в амок, изгарят мъртъвците, излагат ги по покривите или ги пускат по реките в осветени с факли ладии, съвкупяват се безразборно, майка със син, баща с дъщеря, брат със сестра, осакатяват се, скопяват се, разтягат устните си със специални приспособления, с резци очертават по телата си образи на уродливи зверове.

— Допустимо ли е да се споделя схващането на Паскал, че обичаят е втора природа?

Вторачил е черните си очи в моите и проси отговор.

— Зависи от случая — казвам.

Той си отдъхва.

— И аз така смятам, господине. Но нямам вяра в себе си. Човек трябва всичко да е изчел. От следващата фотография обаче се прехласва. Надава радостен вик.

— Сеговия! Сеговия! Та аз съм чел книга за Сеговия!

После си признава с достойнство:

— Знаете ли, господине, не си спомням името на автора. Понякога ми се губят подробности. Н... Но... Над...

— Невъзможно — заявявам рязко, — стигнали сте едва до Лаверн.

Тутакси съжалявам за изреченото: в края на краищата никога не е споделял с мен подхода си към книжнината, който навярно е израз на тиха лудост. Действително той се сконфузва и плачливо нацупва дебелия си бърни. Сетне обронва глава и разглежда десетина картички, без да продума.

Само след тридесет секунди обаче ясно виждам как с цялото си същество набъбва от див възторг и просто ще се пръсне, ако не го излее:

— Щом завърша образованието си (по мои сметки ще ми трябват още шест години), ще помоля да се присъединя към някоя група от студенти и преподаватели, които ежегодно обикалят по море из Близкия изток. Бих желал да избистря определени познания — изрича той мазно, — пък и ми се ще да изживея нещо неочаквано и ново — приключения, така да се каже.

Снишил е глас, а на лицето му се изписва дяволив израз.

— Какви приключения? — питам изненадан.

— Ами всякакви, господине. Объркваш влака. Слизаш в непознат град. Загубваш си портфейла, арестуват те погрешка, нощуваш в затвора. Господине, струва ми се, че приключението може да се определи като събитие, което надхвърля обикновеното, без непременно да бъде необикновено. Често се споменава за магията на приключенията. Според вас правдив ли е този израз? Бих искал да ви задам един въпрос, господине.

— Какъв?

Той поруменява и се усмихва.

— Сигурно ще ви прозвучи нахално...

— Нищо, кажете.

Накланя се към мен и с премрежени очи пита:

— Много приключения ли сте изживели, господине?

Машинално отвърщам:

— Доста.

Отмествам се назад, за да избягна зловонния му дъх. Да, отговорих машинално, без да се замисля. Обикновено наистина се гордея с многобройните си преживелици. Днес обаче едва съм продумал и тутакси ме доядява на самия мен — струва ми се, че лъжа, че в живота не ми се е случило и най-мижавото приключението, или по-скоро, че вече дори не проумявам значението на думата. А същевременно на плещите ми тегне обезсърчението, обзело ме в Ханой преди близо четири години, когато Мерсие настояваше да тръгна с него, а аз безмълвно се вирах в кхмерската статуетка. Налице е и ПРЕДСТАВАТА, едрата бяла маса, която тъй ме бе отвратила тогава — не ми се е явявала от четири години насам.

— Мога ли да ви помоля... — казва Самоукия.

И таз добра! Да съм му разправел някое от бележитите си приключения. Само че по въпроса думица вече не ми се ще да обеля.

— Ето това — изричам, като се надвесвам над тесните му рамене и забивам показалец в една от снимките, — това е Сантиляна, най-китното селце в Испания.

— Сантиляна на Жил Блас^[24]? Не вярвах, че действително съществува. Ах, господине, колко плодотворни са разговорите с вас. Личи си, че сте пътували.

Отпратих Самоукия, след като натъпках джобовете му с картички, репродукции и снимки. Той си тръгна предоволен, а аз угасих лампата.

Сега съм сам. Не напълно. Пред мен все още се мъдри онази представа и чака. Свила се е на кълбо, кротува като тлъста котка; нищо не изяснява, не мърда — просто отрича. Не, не съм преживял приключения.

Натъпквам лулата си, запалвам я, изтягам се на кревата и мятам едно палто връз краката си. Чудно ми е, че се чувствам тъй тъжен и отмалял. Дори да е вярно, че никога не съм имал приключения, какво значение има? Първо на първо, според мен всичко опира до думите. Например случката в Мекнес, за която се сетих преди малко: един мароканец ми налетя и се опита да ме намушка с голям нож. Аз обаче го ударих с юмрук и го уцелих над слепоочието... Тогава той се развика на арабски, стече се гъмжило от въшльовци, които ни гониха по петите чак до сука Атарен. Е, добре, това може да се нарече всякак, но тъй или иначе, е случка, която *АЗ съм преживял*.

Съвсем се е мръкнало и вече не мога да разбера дали лулата ми гори. Минава трамвай: червена мълния по тавана. Следва го тежък камион, от който сградата се разтърсва. Часът вероятно е шест.

Не съм изживял приключения. Сполитали са ме истории, събития, произшествия, все едно как ще ги назова. Но не и приключения. Започвам да проумявам, че въпросът не е в думите. Имаше нещо, на което държах повече, отколкото на всичко останало, макар да не го осъзнавах ясно. Не беше любовта, нито вярата, славата или богатството. Беше... Накратко, въобразявах си, че в определени мигове животът ми може да придобие рядък и скъпоценен смисъл. Не че ми бяха необходими изключителни обстоятелства — едничкото, за което копнеех, бе мъничко пречистеност. Настоящият ми живот не блести с нищо особено, но от време на време, когато в кафенетата звучеше музика например, досега аз се връщах назад и си казвах:

„Някога, в Лондон, в Мекнес, в Токио, съм преживял чудни мигове, приключения.“ Именно това днес ми бива отнето. Внезапно, без видима причина, разбирам, че съм се самозалъгвал в продължение на десет години. Приключенията са в книгите. Естествено, всичко, за което се разказва в книгите, действително може да се случи, но не по същия начин. А тъкмо начинът, по който събитията настъпват, бе важен за мен.

На първо място би трябвало всяко начало да е същинско начало. Уви, днес ясно виждам какво ми се е искало. Истинското начало се налага като звук от тромпет, като първите ноти на джазова мелодия — то ненадейно разсича досадата, сгъстява времетраенето, то е една вечер измежду много вечери, за която по-сетне казваш: „Разхождах се — беше майска вечер.“ Разхождаш се, луната току-що е изгряла, чувстваш се необвързан, волен, някак кух. И изведнъж си помисляш: „Нещо се случи.“ Все едно какво — проскърцване в мрака, бегъл силует, който прекосява улицата. Ала това дребно събитие не е като останалите — начаса проличава, че то е предвестник на някаква обемна форма, чиито очертания се губят в мъгла, и добавяш наум: „Нещо започва.“

Нещо започва, за да свърши — приключението не подлежи на принаждане; неговият смисъл е в смъртта му. Към тази смърт, която може би ще е и моя, аз съм тласкан безвъзвратно. Всеки миг настъпва единствено за да доведе следващите. За всеки миг милея откън душа: знам, че той е неподобен, незаменим, ала пръста си не бих помръднал, та да му попреча да отмре. Известно ми е, че сетната минута, прекарана в Берлин или Лондон в обятията на жената, с която съм се запознал два дни по-рано — свидна минута, почти свидна жена, — ще свърши. Не след дълго ще отпътувам за друга страна. Няма да се върнат нито жената, нито нощта. Треперя над всяка секунда, мъча се да я изчерпя; нищо наоколо не ми се изплъзва, домогвам се до всичко, което минава покрай мен, всичко запечатвам в себе си завинаги — и мимолетната нежност на прекрасните очи, и уличните шумове, и измамния зрак на развиделяването — и все пак минутата изтича, без да я задържа, приятно ми е, че отминава.

А после отведнъж нещо се скършва. Приключението е свършило, времето си възвръща делничната вялост. Обръщам се — зад мен красивата благозвучна форма потъва в миналото. Смалява се, помръква, спаружва се, крайт и началото вече се сливат. Сподирям с поглед златната точица и си мисля, че дори да съм бил на косъм от смъртта, дори да съм загубил богатство или приятел, бих приел да изживея всичко повторно, при същите обстоятелства, от край до край. Но приключението не се възобновява, нито пък има продължение.

Да, това исках и за жалост все още го искам. Изпълва ме щастие, когато негърката пее — до какви ли висини бих се издигнал, ако мелодията бе изтъкана от *собствения ми живот*?

Неназоваемата представа продължава да е тук. Сега тя сякаш казва: „Така ли? Значи *това* си искал? Е, именно то винаги е било и ще бъде непостижимо за теб (спомни си как се самозалъгваше е думи, как наричаше приключения фалшивия блясък на пътешествията, любовта на продажните жени, побоищата, евтините залъгалки на живота) — за теб и за всеки друг.“

Но защо? ЗАЩО?

Събота по обед

Самоукия не ме видя, че влизам в читалнята. Седеше самичък в края на масата в дъното; пред себе си бе разгърнал книга, но не четеше. С усмивка гледаше съседа си отдясно, мърляв гимназист, който честичко идва в библиотеката. Момчето се остави да бъде съзерцавано известно време, после внезапно се изплези и изкриви лице в ужасна гримаса. Самоукия пламна, припряно забодя нос в книгата и се вгълби в нея.

Върнах се към вчерашните си разсъждения. Бях претръпнал, беше ми все едно, че не съм имал приключения. Само изпитвах любопитство да узная дали *може* да има.

Рекох си, че за да прерасне в приключение някоя най-обикновена случка, е необходимо и достатъчно да започнеш да я разказваш. Именно това подвежда хората: човек винаги е разказвач на истории, той е обграден от своите и чуждите истории. Чрез тях осмисля всички събития и се стреми да живее живота си, сякаш го разказва.

Налага се обаче избор — да живееш или да разказваш. В Хамбург например бях близък с Ерна, за която си имах едно наум, а тя пък се боеше от мен, така че водех странно съществуване. Но бях вътре в него и не разсъждавах. Ала една вечер, в някакво малко кафене в Сан Паули, тя стана от масата, за да отиде в тоалетната. Озовах се сам, грамофонът свиреше „Лазурно небе“. Взех да премислям какво се бе случило след пристигането ми в града. Рекох си: „На третата вечер влязох в един танцувален салон на име «Синята пещера» и веднага забелязах висока полупияна жена. Тъкмо тази жена чакам сега, заслушан в «Лазурно небе», тя ще се върне, ще седне вдясно от мен и ще обвие ръце около врата ми.“ И тогава остро почувствах, че изживявам приключение. Но Ерна се върна, седна до мен, обви ръце около врата ми и без да разбирам защо, изпитах към нея ненавист. Сега ми е ясно — беше ми се наложило да заживея отново и усещането за приключение се бе изпарило.

Когато живееш, нищо не се случва. Декорът се променя, хора влизат и излизат и толкова. Никога няма начало. Ни в клин, ни в ръкав дни се наслагват към дните — безкрайна и монотонна аритметика. От време на време пристъпваш към частичен сбор и си казваш: пътувам от три години, от три години съм в Бувил. Край също няма — никога не напускаш отведнъж жена, приятел, град. Пък и всичко си прилича — Шанхай, Москва, Алжир само за две седмици се уеднаквяват. На момента — от дъжд на вятър — си правиш равносметка, установяваш, че си се оплел с някоя жена, че си се забъркал в някаква каша. Това трае колкото мълния. Сетне ходът се възобновява, отново започваш да събираш часове и дни. Понеделник, вторник, сряда. Април, май, юни. 1924, 1925, 1926.

Ето какво е да живееш. Когато разправяш живота си обаче, всичко се променя, макар промяната да остава незабелязана: доказателството е, че хората казват: „истинска история“. Като че ли може да има истински истории; събитията настъпват в един ред, а ние ги предаваме в обратния. Уж започваш отначало: „Беше хубава есенна вечер през 1922 година. Работех като писар при нотариус в Марон.“ Всъщност си започнал от края. Той е тук, незримо присъствие, което придава на няколкото думи тържественост и стойност на начало. „Разхождах се и неусетно излязох от селото, умислен за паричните си затруднения.“ Взето в прекия смисъл, изречението говори, че човекът е вгълбен, унил, че изобщо не му е до приключения и е изпаднал тъкмо в онова настроение, при което подминаваш събитията, без да им обръщаш внимание. Но краят е налице и преобразява всичко. За нас този човек вече е герой на историята. Неговото униние, паричните му затруднения са далеч по-важни от нашите, те сякаш са озарени от светлината на бъдните страсти. И разказът продължава наопаки — миговете са престанали да се трупат наслуки един връз друг, те са всмукани от края на историята — той ги притегля, а всеки от тях на свой ред притегля предшествания го миг „Цареше мрак, улицата беше безлюдна.“ Фразата с подхвърлена небрежно, изглежда ненужна, но ние не се подлъгваме и я скътваме в съзнанието си — тя дава сведение, чиято стойност впоследствие ще проумеем. Така у нас се създава чувството, че героят е възприел като поличби и оброци подробностите от въпросната нощ или пък че само онези, които са били равнозначни на обещания, са стигнали до него и той е останал сляп и глух за всичко, невещаещо приключение. Забравям, че бъдещето все още е липсвало: човекът се е разхождал в нощ без знамения — тя безразборно му е предлагала еднообразните си дарове и той не е пробирал измежду тях.

Исках миговете от живота ми да се следват и подреждат като мигове от живот, който си спомняш. Все едно да се мъчиш да уловиш времето за опашката.

Неделя

Сутринта бях забравил, че е неделя. Излязох и както обикновено поех по улиците. Носех „Йожени Гранде“. Сетне, както открявах решетестата врата на градската градина, изведнъж ми се стори, че нещо ми прави знак. Градинката беше безлюдна и гола. Само че... как да кажа? Изглеждаше различна от друг път — усмихваше ми се. За миг останах опрян на решетката, после внезапно разбрах, че е неделя. Изписано бе по дърветата, по моравите, подобно на лека усмивка. Не можеше да се предаде, просто би трябвало много бързо да изрека: „Зиме, през една неделна утрин в градската градина.“

Пуснах вратата, извърнах се към сградите и към приветливите улици и полугласно казах: „Неделя е.“

Неделя е — отвъд доковете, по протежение на морето, край сточната гара, навред около града се тъмнеят празни хангари и неподвижни в мрака машини. Във всички къщи мъже се бръснат зад прозорците, отмятат глава и се взират ту в огледалото, ту в мразовитото небе, за да отгатнат дали времето ще е хубаво. Публичните домове отварят вратите си за първите посетители — селяни и войничета. В черквите, сред светлината на вощениците един човек пие вино пред коленичилите жени. Из всички предградия, между безкрайните зидове на фабриките, се точат дълги черни редици и бавно напредват към центъра на града. За да ги пропуснат, улиците са приели вида, свойствен за дни на размирици — освен по улица „Турньобрид“, магазините навред са надянали железните си брони. Скоро черните колони мълком ще нахлуят из притихналите квартали: първо ще се появят железничарите от Турвил със своите жени — работнички от сапунените фабрики в Сен Семфорен, а подир тях — дребните буржоа от Жукстбувил, тружениците от предачниците „Пино“ и множество занаятчии от предградието Сен Максанс; жителите на Тиераш ще пристигнат последни с трамвай, в единадесет часа. Скоро неделният мравуняк ще загъмжи между затворените магазини и залостените врати.

Часовникът отмерва десет и половина и аз тръгвам — в този неделен час Бувил предлага забележително зрелище, но за да присъстваш на него, не бива да изпуснеш гражданството, което се разотива след тържествената литургия.

Уличката „Жозефин Сулари“ е мъртва, с лъх на изба. Ала както всяка неделя, сега тя е изпълнена с мощен шум, сякаш от прибор. Свивам по улица „Президент Шамар“, където къщите са триетажни, с дълги бели транспаранти. Там са канторите на нотариусите и тя цяла жужи от празнична гълчава. В пасаж Жийе шумът е още по-силен и аз го разпознавам — шум от човешко присъствие. После вляво изведнъж избухва своеобразен взрив от светлини и звуци. Сигнал съм до целта — улица „Турньобрид“, остава ми просто да се влея в потока на себеподобните си, за да наблюдавам как благопорядъчните господа отлагат шапки за поздрав.

Само преди шестдесет години никой не би дръзнал да предвиди какво приказно бъдеще очаква улица „Турньобрид“, днес наричана от населението на Бувил „Малкото Прадо“. Попадала ми е карта от 1847 година, на която тя дори не е отбелязана. Тогава вероятно е била мрачен и зловонен проход, а по настилката ѝ е криволичела вадичка, по която са плували рибешки глави и карангии. В края на 1873 година обаче Националното събрание постановило, че построяването на черква на връх Монмартър ще бъде общественополезно дело. Няколко месеца по-късно бувилската кметица имала видение — явила ѝ се света Сесил, на чието име била кръстена, и я обсипала с укори. Недопустимо било градските първенци всяка неделя да тънат в кал до уши по друмищата, докато се доберат до черквите „Свети Ре“ или „Свети Клодиен“, за да присъстват на службата редом с дребните занаятчии. Нима Националното събрание не дало пример за подражание? Благодарение на покровителство свише Бувил процъфтявал — не подобавало ли да се съгради катедрала в знак на признателност към господа бога?

Видението подействало убедително. Градският общински съвет се събрал на историческо по своето значение заседание и епископът склонил да събира даренията. Оставало само да се избере място. Старите родове на търговци и корабоприетатели били на мнение сградата да се построи на връх Зелено бърдо, където се намирили техните домове, та да можела света Сесил да бди над Бувил, както базиликата „Сакре Кьор“ над Париж. Ала новобогаташите от булевард „Маритим“, все още, малобройни, но твърде влиятелни, се оказали костелив орех — нямали нищо против да дадат необходимите средства, но при условие черквата да бъде издигната на площад „Маринян“, щом плащали за черква, полагало им се да я използват по своя угода. Била им добре дошла възможността да натрият носа на горделивата буржоазия, която се държала с тях като с парвенюта. Епископът предложил компромисно решение и определили мястото на еднакво разстояние от Зелено бърдо и от булевард „Маритим“, на площада при Рибните хали, преименуван по този случай площад „Света Сесил“. Гигантската сграда била завършена през 1887-а и стойността ѝ възлязла на не по-малко от четиринадесет милиона.

Наложило се улица „Турньобрид“ — широка, но мръсна и с лоша слава — да бъде изцяло преустроена, като безжалостно разселили обитателите ѝ отвъд площад „Света Сесил“. „Малкото Прадо“ се превърнало в средище на изисканите и видни люде; особено оживление настъпвало там в неделя сутрин. По маршрута на градския хайлайф един по един изникнали луксозни магазини. Те са отворени в понеделника след Великден, през цялата коледна нощ, всяка неделя до обед. В съседство с колбасарницата на Жулиен, прочута с топлите си тестени изделия с плънка, сладкарят Фулон излага своите не по-малко знаменити специалитети — удивителни конусовидни петифури от лилаво маслено тесто, увенчани със захарна теменужка. На витрината на книжаря Дюпати са изложени последните новости на издателство „Плон“, няколко технически помагала като например „Теория на корабостроенето“ или „Трактат за корабните платна“, подробна илюстрирана история на Бувил и подредени с вкус луксозни издания с кожени подвързии — „Кьонигсмарк“ от Пиер Беноа^[25] със синя, а „Книга за моите синове“ от Пол Думер^[26] с бежова на пурпурни цветя. Фирмата на Гислен „Висша парижка мода“ отделя цветарницата на Пиежоа от антикварното магазинче на Пакен. Фризьорският салон на Гюстав, в който работят и четири маникюристки, заема първия етаж на нова-новеничка, боядисана в жълто сграда.

Допреди две години при пресечката на безистена Мулен Жемо е улица „Турньобрид“ едно нахално дюкянче все още натрапваше на погледите рекламен афиш за „Носовон“ — вид мишеморка. То бе процъфтявало преди близо половин век, когато на сегашния площад „Света Сесил“ се надвиквали да хвалят стоката си продавачки на риба. Днес рядко миеха витрината и беше необходимо усилие, за да различиш през замъгленото и прашно стъкло рояка восъчни фигурки на плъхове и мишки в огненочервени одежди. Животинките се изнизваха от кораб, но едва стъпили на суша, се разбягваха пред гиздаво облечена, но смъртнобледа и черна от мръсотия селянка, която ги пръскаше с „Носовон“. Много харесвах магазинчето, което се перчеше, нагло и вироглаво, и на две крачки от най-скъпопоструващата черква във Франция безочливо напомняше за правата на гадините и смрадта.

Старата билкарка се спомина лани и племенникът ѝ продаде помещението. Достатъчно бе да се срутят няколко стени, за да устрои салонче за сказки, което нарекоха „Бонбоньерата“. Наскоро Анри Бордо^[27] изнесе там беседа на тема алпинизъм.

По улица „Турньобрид“ не бива да се бърза; семействата пристъпват полека-лека. Понякога изпреварваш някое домочадие, отбило се за малко у Фулон или Пиежоа. Друг път обаче се налага да спреш и да тъпчеш на място, понеже два рода, от които единият върви надолу по улицата, а другият нагоре, са се срещнали и здраво друсат десници. Напредвам със ситни крачки. Стърча над минавачите с цяла глава и виждам шапки, море от шапки. Повечето са черни и корави. От време на време някоя от тях се стрелва изотдолу, под напора на ръката, и разкрива нежно сияеща плешивина; сетне, след кратък, тромав летеж, каца обратно на мястото си. На улица „Турньобрид“ №16 шапкарят Юрбен, специалист по фуражки, е провесил като свой символ огромна епископска митра, чиито златни ленти се полюшват на два метра от земята.

Кратък отдых: току под лентите се е образувала групичка. Човекът до мен не проявява нетърпеливост, чака с отпуснати ръце; този дребен и блед старец, крехък като порцелан, комай е Кофие, председателят на Търговската камара. Минава за страшилище, понеже на заседанията дума не обелвал. Живее на връх Зелено бърдо в голяма тухлена къща, чиито прозорци винаги зият широко отворени. Край на срещата, всички поемат отново, групата се разпада. Създава се друга, по тя заема по-малко място, тъй като тутакси се скупчва пред витрината на Гислен. Върволицата от минавачи дори не спира, само едва се отклонява; изнизваме се пред шест души, които се здрависват: добър ден, господине, добър ден, скъпи господине, как сте; но моля, не стойте гологлав, господине, ще се простудите; благодаря, госпожо, хладно е времето, което си е право — право е. Мила, представям ти доктор Льофрансоа; докторе, драго ми е да се запозная с вас, моят съпруг все ми говори колко е вещ доктор Льофрансоа; ах, моля, не стойте гологлав, докторе, ще се простудите. Ех, нали е доктор, той на бърза ръка ще се изцери; уви, госпожо,

тъкмо лекарите най-често занемаряват здравето си; докторът е изключително музикален. Божичко, докторе, та аз не знаех, няма свирите на цигулка? Докторът е много даровит.

Дребното старче до мен положително е Кофие; една от жените в групичката, тъмнокосата, просто го пие с очи, като не престава да се усмихва на доктора. Навярно си мисли: „Ето го господин Кофие, председателя на Търговската камара; наглед е същинско страшилище, говори се, че бил много студен човек.“ Господин Кофие обаче не благоволява нищичко да забележи — въпросните хора живеят на булевард „Маритим“, значи не са от доброто общество. През времето, откак идвам на улица „Турньобрид“, за да наблюдавам неделното сваляне на шапки за поздрав, се научих да различавам обитателите на булеварда от тези на бърдото. Видя ли мъж с ново-новеничко палто, с мека шапка и ослепително бяла риза, който пори въздуха с движенията си, много-много не се чудя — той е от булевард „Маритим“. Жителите на Зелено бърдо са някак жалки и оклюмани. Раменете им са тесни, но на посърналите им лица е изписано горделиво изражение. Бих се заклел, че пълният господин, повел детето си за ръчичка, е от бърдото — лицето му сивее, а вратовръзката му е усукана като шнур.

Пълният мъж се приближава към нас, втренчен в господин Кофие. Ала малко преди да се разминем, извъръща глава и бащински започва да се закача с момченцето. Прави още няколко стъпки, привежда се към сина си, взира се в очите му, за да покаже, че сега е грижовен татко и нищо повече, сетне изведнъж пъргаво се извива към нас, хвърля остър поглед към старчето и с широк отривист замах отлага шапка за поздрав. Объркано, момченцето не сваля кепето си — това са отношения между възрастни.

На пресечката с улица „Бас дьо Вией“ нашата редица се натъква на колона богомолци, които излизат от литургия: десетина души се сблъскват и поздравяват с въртеливи движения, но шапките кръжат твърде бързо, за да мога да ги разуча подробно. Над охранената бледа тълпа черквата „Света Сесил“ извисява огромното си туловище — тебеширена белота сред мрачното небе; зад искрящите стени тя е скътала в утробата си късче нощна тъма. Тръгваме отново в една променен ред. Господин Кофие е изтласкан зад мен. Дама в моркосиньо крачи плътно до левия ми хълбок. Била е на неделната служба. Примигва, явно заслепена от сблъсъка с утринната светлина. Господинът с мършава шия, който върви пред нея, е съпругът ѝ.

На отсрещния тротоар друг господин е хванал жена си под ръка и усмихнато ѝ шушне нещо на ухото. Тукати тя грижливо изтрива всякакъв израз от млечнобялото си лице и някак механично пристъпва напред. Тези признаци не лъжат — съпрузите се готвят за поздрав. Действително след миг господинът устремява ръка нагоре. Когато пръстите му се доближават до филцовата шапка, те малко се поколебават, преди деликатно да я докоснат. Докато той леко повдига своята капела, попривел глава, за да улесни отместването ѝ, жена му еднократно подрипва и изписва на лицето си жизнерадостна усмивка. Сянка ги отминава с поклон, но двете им досущ еднакви усмивки не угасват веднага, за миг се задържат на устните им, като че не могат да се откъснат от тях. Когато мъжът и жената се разминават с мен, те са си възвърнали първоначалната невъзмутимост, но около устата им все още витае весело изражение.

Всичко вече привършва — тълпата не е тъй гъста, шапките се свалят по-нарядко, витрините на магазините губят от своята примамливост; стигнал съм до края на улица „Турньобрид“. Дали да пресека и да поема в обратна посока по другия тротоар? Май ми стига толкова, стигат ми толкова розови плешиви глави и дребни, превзети, невзрачни лица. Ще прекося площад „Маринян“. Докато предпазливо се измъквам от редицата, край мен изпод черната шапка се откроява безспорно изтънчена физиономия. Това е съпругът на дамата в моркосиньо. Ама че хубав дългнест череп на долихоцефал, обрасъл с къси гъсти коси, ама че представителни американски мустачки, осеяни със сребърни нишки. И усмивката не пада по-долу — възхитителна изучена усмивка. Някъде на носа се мъдри и пенсне.

Той се обръща към жена си и казва:

— Отскоро работи като десенатор във фабриката. Чудя се какво ли търси тук. Добро момче е, стеснително и забавно.

Младият десенатор току-що ги е поздравил и стои пред витрината на колбасаря Жулиен; лицето му още руменее, очите са сведени, изразът упорит, от целия му вид лъха силна наслада.

Няма никакво съмнение, че до днес не се е осмелявал да извърви улица „Турньобрид“ в неделен ден. Прилича на юноша при първото си причастие. Сключил е ръце зад гърба си, с очарователна свенливост е извърнал глава към витрината и с невидящ поглед се взира в четири лъснали от желе наденички, които се кипрят върху подложка от магданоз.

Една жена излиза от колбасарницата и го хваща под ръка. Тя е неговата съпруга, съвсем младичка въпреки повехналата си кожа. Колкото и да се навърта около улица „Турньобрид“, никога няма да мине за дама от висшето общество; издават я пресметливият блясък в очите, благоразумният и трезв израз. Истинските дами не знаят цената на стоките: те са склонни към очарователни безразсъдства; очите им са прекрасни невинни цветя — парникови цветя.

Точно в един часа влизам в бирария „Везелиз“. Както обикновено старците са тук. Двама от тях вече обядват. Четирима играят на карти и пият аперитива си. Останалите стоят прави и ги гледат, докато персоналът зарежда масите. Най-високият има буйна брада и е борсов посредник. Друг е пенсиониран комисар от параходството. Ядат и пият като двадесетгодишни. В неделя си поръчват наденици с кисело зеле. Новодошлите подвикват на сътрапезниците си, които вече се хранят:

— Е, тая неделя пак ли сме на кисело зеле?

Сядат и сладостно въздъхват:

— Мариет, пиленце, една бира без пяна и порция зеле.

Мариет е мъжко момиче. Настанявам се на масата в дъното и наблюдавам как румен старец се закашля от ярост, докато тя му поднася вермут.

— Не се прави на ударена, ами ливни още малко — казва той, като се дави.

Тя обаче на свой ред се разгневява: знаела колко трябва да му налее.

— Я ме оставете да сипвам спокойно, откъде накъде ще ми се бъркате? Ни се водите, ни се карате.

Останалите се размиват.

— Хубаво му го рече!

Преди да седне, борсовият посредник прегръща Мариет през раменете.

— Неделя е, Мариет. Сигурно следобед ще отидеш с гаджето на кино?

— Де да можех! Днес е почивният ден на Антоанет. Само ми е до гаджета — цял ден крак няма да подвия от шетня!

Борсовият посредник сяда срещу гладко избръснат умърлушен старец. Бръснатият тутакси започва да разказва оживено. Борсовият посредник не го слуша, криви лице и подръпва брадата си. Те никога не се изслушват взаимно.

Разпознавам хората на съседната маса — дребни търговци от квартала. В неделя техните слугини „го удрят на живот“. Затова те идват тук и сядат винаги на една и съща маса. Мъжът яде сочна и розова говежда пържола. Разглежда я отблизо и от време на време я души. Жената ровичка в чинията си. Тя е към четиридесетака, пълна и руса, с румени, покрити с мъх страни. Под копринената блуза се очертава хубава, стегната гръд. Не пада по-долу от мъжете и самичка пресушава бутилка бордо при всяко сядане на трапезата.

Ще се зачета в „Йожени Гранде“. Не че ми е кой знае колко приятно, но нали все нещо трябва да се прави. Отварям книгата наслуки: майката и дъщерята говорят за зараждащата се любов на Йожени:

Йожени й целуна ръка и каза:

— Колко си добра, мила мамичко!

При тези думи състареното майчино лице, повехнало от дълги мъки, светна.

— Харесва ли ти? — попита Йожени.

Госпожа Гранде само се усмихна. После, след кратко мълчание, каза тихо:

— Обичаш ли го вече? Това би било лошо.

— Лошо ли? — възрази Йожени. — Защо? Той ти харесва, харесва и на Нанон, защо да не ми харесва и на мене? Слушай, мамо, хайде да му наредим масата за закуска.

И захвърли ръкоделието си; майката също остави своето плетиво и каза:

— Ти си полудяла!

Но на драго сърце оправда лудостта на дъщеря си, като я сподели. Йожени повика Нанон.

— Какво искате пак, госпожице?

— Нанон, нали ще има сметана за втората закуска?

— Е, за втората закуска ще има — отвърна старата прислужница.

— Добре тогава, дай му силно кафе. Господин Дьо Грансен казва, че в Париж правят кафето много силно. Сложи много кафе.

— А откъде да взема?

— Купи!

— Ами ако ме срещне господарят?

— Той отиде на ливадите.^[28]

Съпрузите от съседната маса не са продумали, откак съм дошъл. Гласът на мъжа внезапно ме изтръгва от четивото.

Развеселено и загадъчно той казва:

— Видя ли, а?

Жената се сепва и го гледа така, сякаш се отърсва от някакъв унес. Той хапва и отпива, после със същия лукав вид възкликва:

— Хе-хе!

Тишина. Жената пак се е заблеяла.

Изневиделица тя потръпва и пита:

— Какво рече?

— Сюзан вчера.

— А, да — отвръща жената. — Беше ходила у Виктор.

— Аз какво ти виках?

Жената раздражено отмества чинията си.

— Не е вкусно.

По целия ръб на чинията има сивкави късчета месо, които тя е изплюла. Съпругът продължава мисълта си:

— Това женче...

Замълчава и вяло се усмихва. Срещу нас старият борсов посредник милва Мариет по ръката и леко пъхти. След малко чувам:

— Нали ти казах оня ден...

— Какво си ми казал!

— За Виктор, че ще отиде при него. Какво има? — изведнъж пита той стреснато. — Не ти ли харесва?

— Не е вкусно.

— За нищо не ги бива — заявява той вещо, — не е като по времето на Екар. Знаеш ли къде е Екар?

— Нали бил в Домреми?

— Да де, ама откъде знаеш?

— От тебе, миналата неделя ми каза.

Тя хапва малко среда от хляба, който се валя върху книжната покривка. После е ръка пригладва хартията по ръба на масата и колебливо изрича:

— Ама не си прав. Сюзан не е такава...

— Може, пиленце, може — отвръща той разсеяно. Шари с поглед, за да открие Мариет, прави ѝ знак.

— Горещо е.

Мариет свойски се опира на края на масата.

— Топло е, да — плачливо издумва жената. — Тук е задушно и говеждото е жиливо, ще се оплача на собственика, не е като едно време, Мариет, я открехнете малко прозореча.

Съпругът отново се захилва:

— Абе ти не я ли видя как си върти очите?

— Кога, душко?

Той ядно и присмехулно подражава на тона ѝ:
— Кога, душко, кога, душко! Ама че си завейана — все едно падаш от небето.
— За вчера ли говориш? Добре де.
Той се смее, зареял поглед в пространството, и много бързо, някак прилежно, изрича:
— Ококорила беше очи като плочи.
Толкова е доволен, че сякаш забравя какво е искал да каже. Тя на свой ред се развеселява без злонамереност.
— Ха-ха, хитрушан си ми ти. — Лекичко го тупва по рамото. — Хитрушан, хитрушан.
Той повтаря още по-самодоволно:
— Очи като плочи.
Но тя вече не се усмихва:
— Не, тя е сваятна жена, сериозно ти говоря.
Той се навежда към нея и дълго ѝ шушне на ухото. За миг тя го гледа зяпнала, с леко напрегнато и ухилено лице, сякаш всеки миг ще се разкикоти, после внезапно се отдръпва и го одрасква по ръката.
— Не е вярно, не е вярно.
С благоразумен и сговорчив тон той обяснява:
— Слушай, душко, ами че нали той сам си каза: ако не беше вярно, щеше ли да го казва?
— Не, не, няма такова нещо...
— Ама нали той го каза — представи си, че... Тя се размива.
— Смя се, понеже се сетих за Ръоне.
— Да.
Той също се размива. Тихо и важно жената добавя:
— Значи е разбрал във вторник.
— В четвъртък.
— Не, във вторник, заради оная работа...
Тя очертава във въздуха нещо като елипса.
Дълго мълчание. Съпругът отопява соса със залък хляб. Мариет сменя чиниите и им донася плодови пити. След малко и аз ще си поръчам плодова пита. Внезапно жената някак замечтано, с горда и леко възмутена усмивка провлачено изговаря:
— Ама и ти си един!
В гласа ѝ се долавя такава похотливост, че на мъжа сякаш нещо му трепва и той я погалва по тила с тлъстата си ръка.
— Мълчи, Шарл, страшно ми действаш, миличък — шепне тя и се усмихва с пълна уста.
Правя опит да зачета отново:
— А откъде да взема?
— Купи!
— Ами ако ме срещне господарят?
Отново чувам жената, която казва:
— Ех, че смях ще падне, като разпраща на Март...
Съпрузите притичват. След плодовата пита Мариет им поднася сушени сливи и жената съсредоточено и изискано плюе костилките в лъжичката си. Загледан в тавана, мъжът тактува по масата някакъв марш. Изглежда, естественото им състояние е мълчанието, а речта е лека треска, която ги спохожда от дъжд на вятър.
— А откъде да взема?
— Купи!
Когато излязох от бирария „Везелиз“, часът беше близо три; с цялото си отмаляло тяло чувствах следобед. Не своя следобед, а техния, онзи, който стоте хиляди бувилски жители щяха да изживеят съвместно. Сега, след дълъг и обилен празничен обяд, те ставаха от трапезата и нещо бе мъртво за тях. Неделният ден беше изчерпал крехката си младост. Трябваше стомасите им да смелят пилето и плодовата пита, а те да се облекат за разходката по стъргалото.

Звънецът на кино „Елдорадо“ отекваше в бистрия въздух. Този звън посред бял ден беше от обичайните неделни шумове. Над сто души се бяха наредили на опашка покрай зелената стена. Жадно очакваха часа на гальовния мрак, на отмората и samozабравата, часа, в който екранът щеше да засияе като бяло камъче под вода, да заговори и да забленува вместо тях. Напразен копнеж: душите им щяха да си останат някак свити, понеже те твърде много се бояха да не би по някакъв начин да опропастват жадуваната неделя. И днес като всяка седмица щяха скоро да се разочароват — филмът ще е глупав, съседът ще пуфка с лула и ще храчи по пода, Люсиен ще се държи сопнато, една добра дума няма да му се откъсне от устата или пък тъкмо днес, когато веднъж са се накарвали да отидат на кино, ще се обади старата boleжка в гръбнака. И днес като всяка седмица глухи, дребни ядове скоро ще плъпнат в тъмния салон.

Поех по тихата улица „Бресан“. Слънцето бе разпръснало облаците, времето беше хубаво. Едно семейство тъкмо излизаше от вила на име „Прибой.“ На тротоара дъщерята закопчаваше ръкавиците си. Изглеждаше около тридесетгодишна. На първото стъпало пред входа стърчеше майката, самоуверено се вираше право пред себе си и дишаше дълбоко. От бащата виждах само широк гръб. Превит към бравата, той заключваше вратата. Домът щеше да остане пуст и тъмен до завръщането им. В съседните къщи, вече залостени и безлюдни, мебелите и паркетът леко проскърцваха. Преди да излязат, обитателите бяха угасили камините в трапезариите. Бащата отиде при двете жени и без думица да проронят, тримата закрачиха. Накъде ли бяха тръгнали? В неделя се ходи на внушителното с паметниците си гробище, на гости у роднини или, ако човек е необвързан, на разходка по крайбрежния булевард. Бях необвързан и поех по улица „Бесан“, която води към морето.

Небето беше бледосиньо, тук-там се виеше лек дим, рееха се птици; от време на време случаен облак засенчваше слънцето. В далечината виждах парапета от бял цимент, който лъкатуши по протежение на крайбрежния булевард — между стълбчетата му блестеше морето. Семейството свърна вдясно по улица „Отец Илер“, която криволичи нагоре, към Зелено бърдо. Видях как се заизкачваха с бавна походка — три черни петна върху искрящата повърхност на асфалта. Свих наляво и се слях с тълпата, която се точеше покрай морския бряг.

Тя беше по-разнородна, отколкото сутрешната. Тук сякаш хората вече бяха безсилни да опазят възхитителната социална йерархия, е която толкова се гордееха преди обед. Търговци и чиновници крачеха рамо до рамо, позволяваха да ги докосват, побутват и даже изблъскват жалки опърпани писарушки. Висшите съсловия, отбраните кръгове, професионалните групировки се бяха претопили сред вялото многолюдие. Тук всеки остава някак сам, без да е представител на каквото и да било.

Светло петно сияеше в далечината — морето беше при отлив. В плитчините скали пробождаха с върховете си огледалната повърхност. Няколко рибарски лодки лежах килнати на пясъка, край хлъзгавите кубични блокове, безразборно струпани в подножието на вълнолома, за да го предпазят от прибой. Между тях се тъмнееха дупки, из които пъкаха всевъзможни гадинки. При аванпорта, на бялналото се от слънце небе, се открояваше синката на дълбачка. Всяка вечер тя до среднощ вие, стене и вдига врява до небесата. В неделя обаче екипажът слиза на сушата, на борда остава само един пазач и тя притихва.

Слънцето беше светло и прозирно като леко бяло вино. Заревото му едва-едва докосваше телата, не очертаваше по тях сенки, не им придаваше обемност — лицата и ръцете образуваха бледозлатисти петна. Надянали връхните си дрехи, хората сякаш бавно витаеха на няколко пръста над земята. От време на време вятърът довяваше към пас облаци, които трептяха като водна шир; лицата за миг помръкваха и ставаха тебеширенобели.

Беше неделя; приклепена между парапета и оградите на вилите, тълпата бавно се отливаше и се разклоняваше в множество ручейчета зад голямата сграда на „Презокеанското дружество“. Колко деца! Деца в колички, в прегръдки, водени за ръчичка или пък хванали се по две-три, важно предшестващи родителите си. Няколко часа по-рано бях съзрял как всички тези лица почти тържествуват в новородената неделна утрин. Сега, огрени от слънцето, те вече не изразяваха друго освен спокойствие, отмора и някакво упрство.

Движенията бяха пестеливи — все още по някой отлагаше шапка за поздрав, но без замаха, без напрегнатата приповдигнатост от заранта. Леко изпъчени, с вирнати глави и зареяни в далечината погледи, хората бяха във властта на вятъра, който ги тласкаше и издуваше дрехите им. Сегиз-тогиз екваше отривист, бързо сподавен смях, викът на някоя майка: „Жано, Жано, ще те науча аз теб!“ Сетне отново се възцаряваше тишина. Слаб мирис на ориенталски тютюн — пушеха дребните чиновници. „Саламбо“, „Айше“ — неделни цигари. По няколко особено унесени лица ми се стори, че отгатвам тиха печал; ала не, тези хора не бяха ни тъжни, ни весели — те просто си отпочиваха. Широко отворените им втрещени очи безволно отразяваха морето и небето. Подир малко щяха да се приберат, да изпият по чаша чай в семеен кръг, насядали около масата в трапезарията. А засега искаха да живеят без разход на сили, да не разточителстват откъм движения, думи, мисли, да си кротуват — разполагаха с един-едничък ден, за да изгладят бръчките, торбичките под очите, горчивите гънки, вдълбани от седмичния труд. Един-едничък ден. Те чувстваха как минутите се отронват — дали времето щеше да им стигне, за да натрупат достатъчно свежест и с нови сили да се потопят в понеделнишката сутрин? Дишаха с пълни гърди, понеже морският въздух действа укрепително. Само диханието им, равномерно и дълбоко като при сън, все още свидетелстваше, че са живи. Вървях е котешки стъпки, не знаех какво да правя с якото си бодро тяло сред трагичната тълпа, която диреше отмора.

Морето вече бе с цвят на скала; приливът бавно настъпваше. Докато притъмнее, водата ще залее брега; нощес крайбрежният булевард ще е по-безлюден от Виктор Ноар. Отпред и вляво червени фарове ще припламват в протока.

Слънцето постепенно преваляше към хоризонта. То мимоходом пръсна искри по стъклата на къщичка в нормандски стил. Заслепена от светлината жена затули лицето си с морно движение и тръсна глава.

— Гастон, слънцето ми блести в очите! — рече тя с кръшен смях.

— Чудо голямо! Приятно е слънчицето — каза мъжът ѝ. — Не сгрява, ама на човек все пак му става хубаво.

Тя се обърна към морето и добави:

— Мислех, че ще го видим.

— Няма начин — отвърна съпругът, — слънцето свети тъкмо там.

Вероятно говореха за остров Кайбот, чийто южен край би трябвало да се забелязва между дълбачката и кея на аванпорта.

Светлината се смекчи. Настъпваше неуловимият час, когато нещо възвестява нощта. Неделята вече имаше минало. Вилите и сивият парапет наподобяваха пресни спомени. Едно по едно лицата губеха своята безизразност, някои дори се разнежиха.

Млада бременна жена държеше под ръка рус мъж с вид на грубиян.

— Виж, виж какво има ей там! — възкликна тя.

— Какво?

— Ей там, чайките.

Той сви рамене: никакви чайки нямало. Небето беше се прояснило и леко розовееше на хоризонта.

— Чух ги. Слушай как крещят.

Той отвърна:

— Сигурно нещо е изскърцало.

Проблесна газен фенер. Реших, че фенерджията вече е минал. Децата дебнат появата му, понеже тя е знак да се прибират у дома. Оказа се, че е бил последният слънчев лъч. Небето още светлееше, но земята тънеше в здрач. Тълпата ставаше по-рехава, ясно се дочуваха хриповете на морето. Млада жена се опря на парапета е две ръце и вдигна към небето синьото си лице, прорязано от тъмната черта на начервените устни. За миг се запитах дали няма да заобичам хората. Ала в края на краищата тази неделя бе тяхна, не моя.

Първият пламък, който засия, бе на фара в Кайбот; едно момченце спря до мен и прехласнато прошепна: „Ах, фарът!“

Тогава усетих как в сърцето ми нахлу чувството, че изживявам приключение. Свивам наляво и по улица „Воалие“ стигам до „Малкото Прадо“. Металните рулетки пред витрините са спуснати. „Улица Турньобрид“ е осветена, но безлюдна, загубила е краткотрайната си утринна слава; в този час вече нищо не я отличава от съседните преки. Излязъл е силничък вятър. Чувам как дрънчи ламаринената митра.

Сам съм, повечето хора са се прибрали по домовете, четат вечерния вестник и слушат радио. Неделята клони към своя свършек, оставя у тях вкус на пепел; духом те вече са устремени към понеделника. За мен обаче няма нито недели, нито понеделници, а само дни, които се трупат един през друг, докато изневиделица не ги разреде някоя мълния, подобна на днешната.

Нищо не се е променило и все пак всичко съществува другояче. Не може да се опише; то напомня Погнусата и все пак е нейна противоположност — най-сетне ме е сполетяло приключение. Замислям се в какво се състои то и разбирам — в това, че *аз съм аз и съм тук, че именно аз* поря нощта. Щастлив съм като герой от роман.

Нещо ще настъпи: в сумрака на улица „Бас дьо Вией“ нещо ме очаква и там, точно на пресечката с тази спокойна улица, ще започне моят живот. Сякаш се виждам отстрани как вървя напред е чувство за съдбовност. На ъгъла има някакъв бял камък. Отдалеко се чернееше, но с всяка нова крачка все повече бие на бяло. Тъмното тяло, което постепенно изсветлява, ми въздейства неимоверно убеден съм, че когато то стане съвсем ярко, чисто бяло, аз ще спра току до него и тогава ще се роди приключението. Изникващият от мрака фар вече е тъй близо, че почти ме хваща страх — за миг ми минава през ума да се върна назад. Ала е невъзможно да се отърся от магията. Пристъпвам напред, протягам ръка, докосвам камъка.

Пред мен са улица „Бас дьо Вией“ и „Света Сесил“ — огромно, притаено в тъмата чудовище със святащи стъклописи. Ламаринената митра проскързва. Не знам дали светът внезапно е придобил плътност, или пък аз изграждам между звуците и формите тъй здрава спойка — непосилно ми е дори да си представя, че нещичко наоколо би могло да бъде различно от това, което е.

Спирам за миг, чакам, усещам как сърцето ми тупти; обхождам с поглед безлюдния площад. Не виждам нищичко. Вее доста силен вятър. Излъгал съм се, улица „Бас дьо Вией“ е само определен преход от пътя: нещото ме дебне в дъното на площад „Дюкотон“.

Не бързам да поема отново. Струва ми се, че съм се добрал до върховното щастие! Какво ли не съм предприемал в Марсилия, в Шанхай, в Мекнес, за да изпитам тъй цялостно чувство? За днес ми стига, прибирам се у дома след една празна неделя — ала то е налице.

Тръгвам. Вятърът довява вой на сирена. Сам-самичък съм, но крача като цяла войска, настъпваща към някой град. В този миг по моретата се носят кораби, огласяни от музика, светлини озаряват всички европейски градове, по берлинските улици възникват престрелки между комунисти и нацисти, безработни се шляят из Ню Йорк, в топли стаи жени седат пред тоалетките и почернят е туш ресниците си. А аз съм тук, на пустата улица, и всеки изстрел от прозорците на Нойкболн, всеки кървав хрип на ранените по носилките, всяко точно отмерено движение на жените, които се гиздят, откликва на всяка от моите стъпки, на всеки удар на сърцето ми.

Пред пасаж Жийе се зачудвам какво да правя. Дали не ме причакват на изхода? Но и на площад „Дюкотон“, и в края на улица „Турньобрид“ нещо се нуждае от мен, за да се роди. Изпълнен съм с тревога — и най-незначителното действие е отговорно, не мога да отгатна какво се иска от мен. Все пак трябва да избира; жертвам пасаж Жийе, никога не ще узная какво е щял да ми предложи.

Площад „Дюкотон“ е безлюден. Нима съм се измамил? Струва ми се, че не бих го преглътнал. Нима наистина нищо няма да се случи? Приближавам се към светлинките на кафене „Мабли“. Объркан съм, чудя се дали да вляза; хвърлям поглед през голямото замъглено стъкло.

Залата е претъпкана. Въздухът синее от цигарения дим и от изпаренията, които се издигат от влажните дрехи. Касиерката е на мястото си. Добре я познавам: червенкоса е като

мен и има някаква болест на стомаха. Бавно, с жална усмивка тя се разкапва под полите си и навява представа за сладникавия теменужен дъх, който понякога се излъчва от разлагаща се плът. Тръпка ме полазва от глава до пети: ето кой... ето кой ме е чакал. Тя е била тук, изопнала зад тезгяха скованото си тяло, усмихвала се е. От глъбините на кафенето нещо се устремява назад към раздробените неделни мигове и ги споява, осмисля ги — преминал съм през този ден, за да стигна дотук, да долепя чело до стъклото и да се вгледам в изпитото лице, което сякаш се разпуква върху вишневата завеса. Всичко е спряло, животът ми е спрял: прозорецът, спареният, син като вода въздух, бялото растение от плът в глъбините на водата и аз самият образуваме застинало и завършено цяло: щастлив съм.

Когато се озовах на булевард „Ръодут“, в мен не бе останало друго освен горчиво съжаление. Казах си: „Може би нищо в света не ми е тъй скъпо, както чувството за приключение. Но то ме спохожда, когато му скимне, изпарява се на бърза ръка и в мен нещо прегаря, щом то отлети! Дали с краткотрайните си насмешливи появи не ми сочи, че съм опропастил живота си?“

Зад мен из града, по широките прави улици, огрени от студения зрак на фенерите, береше душа едно значително социално събитие — настъпваше краят на неделния ден.

Понеделник

Как съм могъл снощи да напиша тъй нелепо и високопарно изречение:

„Бях сам, но крачех като цяла войска, настъпваща към някой град.“

Нямам нужда от красноречие. Пиша, за да осветля известни обстоятелства. Не бива да изпадам в литературни умотворения. Трябва да дам воля на перото си и да не подбирам думите.

Всъщност съм отвратен от снощната си приповдигнатост. На двадесетгодишна възраст се напивах и обяснявах, че съм личност от рода на Декарт. Ясно съзнавах, че се перча, самозабравях се, беше ми приятно. На следващия ден ми се гадеше, сякаш се бях събудил в пълно с бълвоч легло. Когато съм пиан, не повръщам, макар дори това да е за предпочитане пред другото. За вчера нямам дори оправданието да съм бил пиан. Възторгнах се като последен глупак. Необходимо ми е да се пречистя с отвлечени, прозрачни като вода мисли.

Чувството за приключение определено не се дължи на събитията — доказателството е налице. То идва по-скоро от начина, по който миговете се съчетават. Според мен се случва следното: внезапно усещаш как времето изтича, как всеки миг отвежда към друг и така до безкрай; всеки миг отлита и няма смисъл да се мъчиш да го задържиш и прочие, и прочие... Тогава приписваш това свойство на събитията, които се вместили във въпросните мигове; пренасяш върху съдържанието присъщото на формата. Впрочем много се говори за прословутия ход на времето, но той ни най-малко не е забележим. Виждаш една жена, мислиш, че ще остарее, само че не я виждаш да остарява. На моменти обаче ти се струва, че я виждаш как остарява и осъзнаваш, че остаряваш едновременно с нея — тъкмо там е чувството за приключение.

Ако добре си спомням, това се нарича необратимост на времето. Значи чувството за приключение е чисто и просто в осъзнаването на необратимостта на времето. Но защо не го изпитваме винаги? Да не би времето невинаги да е необратимо? Има мигове, в които ти се струва, че можеш да правиш каквото си искаш, да вървиш напред или да се върнеш назад, че нищо не е от значение; и други, когато брънките сякаш се съгъстват — в подобни случаи въпросът е да не се провалиш, понеже нова сгода няма да има.

Ани извличаше от времето всичко възможно. Докато живеехме разделени — тя в Джибути, а аз в Аден — и ходех при нея за по едно денонощие, тя се изхитряше да трупа дразги помежду ни, така че най-сетне оставаха точно шестдесет минути до заминаването ми; шестдесет минути, тъкмо толкова време, колкото да усетим как секундите отлитат една подир друга. Спомням си някаква ужасна вечер. Трябваше да отпътувам в полунощ. Отидохме на лято кино; и двамата бяхме отчаяни. Само че конците дърпаше тя. В единадесет, когато главният филм започваше, Ани ме хвана за ръката и мълком я притисна между дланите си. Усетих как ме изпълва тръпчива радост и без да поглеждам часовника си, разбрах, че часът е единадесет. Оттогава нататък започнахме да осъзнаваме как минутите изтичат. Предстоеше ни

тримесечна раздяла. В един миг образът на екрана стана бял, мракът се поразея и видях, че Ани плаче. Сетне, в полунощ, тя пламенно се вкопчи в ръката ми, после я отпусна; станах и си тръгнах, без думица да кажа. Беше се справила на висота.

7 часът вечерта

Цял ден работа. Общо взето, ми спореше. Написах шест страници, и то с известно удоволствие, още повече че ги изпълних с отвлечени разсъждения за владичеството на Павел I. След вчерашния разгул от емоции днес нищо не ми трепваше. Не биваше да призовавам сърцето си. Затова пък се чувствах в свои води, докато разнищах руското самодържавие.

Ролбон обаче ме дразни. Придава си загадъчност и в най-дребните неща. Какво ли е правил в Украйна през август 1804 година? За пътуването си там говори с недомлъвки:

„Бъдните поколения ще отсъдят дали положените от мен усилия, предварително обречени на провал, не заслужаваха по-добро признание от грубото отричане на делата ми и от униженията, които се принудих да преглътна, при все че спокойно можех да запуша устата на присмехулниците и да всея в душите им страх.“

Веднъж се подведох по думите му: с приповдигнати изрази той загатваше за някакво кратко пътуване до Бувил през 1790-а. Пропиях цял месец, за да проуча в какво са се състояли предполагаемите му подвизи. В края на краищата се оказа, че от него забременяла дъщерята на някакъв изполичар. Дали просто не се е стараел да вдига шум около себе си?

Яд ме е на този самомнителен лъжльо, а може и да е жегнато себелюбието ми; драго ми бе, че е мамил другите, но не ми се щеше за мен да направи изключение; смятах, че ще си разбираме от приказката и че през главите на всички мъртъвци той най-сетне ще разкрие истината пред мен. Не ми каза нищо, нищичко; ни дума повече, отколкото на Александър или на Луи XVIII, които са се хванали на въдицата му. За мен е много важно Ролбон да е бил свестен човек. Несъмнено е вършил подлости — та кой ли не е? Ала какви — големи или малки? На историческите изследвания не отдавам чак толкова голямо значение, та да си губя времето за един покойник, чиято ръка не бих стиснал, ако беше жив. Какво знам за Ролбон? Трудно е да се мечтае за по-пълноценен живот от неговия, но дали той не е скалъпен от измислици? Поне писмата му да бяха по-малко високопарни... Ех, би трябвало да съм видял очите му! Може би с обаятелно движение е снишавал глава към рамото си, лукаво е вдигал до носа си своя дълъг показалец или пък нарядко, между две учтиви лъжи, го е обземало кратко, мигом овладяно буйство. Ала той е мъртъв: от него са останали само „Трактат за стратегията“ и „Размишления за добродетелността“.

Ако се поддам на порива си, чудесно бих си го представил: под блестящата ирония, сразила толкова жертви, той е бил чистосърдечен, едва ли не наивен. Не се впуска в разсъждения, всякога се ръководи от непогрешим усет и благодарение на него прави тъкмо това, което подобава. Непочтеността му е невинна, също тъй всеотдайна и простодушна, както преклонението му пред добродетелността. А след като хубавичко е предателствал спрямо благодетелите и приятелите си, той с най-дълбока сериозност разглежда събитията, за да почерпи от тях поука. Никога не е смятал, че има каквито и да е права над хората, нито пък те над него — приема даровете на живота като неоснователни и незаслужени. Силно се встрастява към всичко, но и лесно се отчуждава. Впрочем нито писмата, нито трудовете му са негово дело — те все едно са съчинени по поръчка, от платен прошенописец.

Само че ако съм опрял дотам, че да измислям, най-добре навремето да се бях захванал с роман за маркиз Дьо Ролбон.

11 часът вечерта

Вечерях в „Железничарска среща“. Собственичката беше там и се наложи да спя с нея, но го сторих само от учтивост. Леко ме отвращава, прекалено е бяла и освен това мирише на кърмаче. В изблик на страст тя притискаше главата ми към своята гърд — според нея така се полага. Аз разсеяно я опипвах под завивките, после ръката ми изтръпна. Мислех за господин Дьо Ролбон — всъщност какво ми пречи да напиша роман за живота му? Отпуснах ръка върху хълбока на собственичката и изведнъж ми се привидя малка градинка с ниски кичести дървета, обсипани с огромни космати листа. Навред сновяха мравки, стеножки и всякакви гадини.

Имаше и още по-отблъскващи твари — туловищата им представляваха препечени филийки като за сандвич с дивеч. Те се движеха странично с помощта на рачешки щипци. Едрите листа се чернееха от тях. Зад кактусите и смоковниците статуята на жрицата Веледа от градската градина сочеше слабините си с пръст. „Тази градина мирише на бълвоч!“ — извиках.

— Не ми се щеше да ви будя — рече собственичката, — ама ми убиваше една гънка на чаршафа, пък и трябва да сляза заради клиентите, дето са пристигнали с влака от Париж.

Вторник след Заговезни

Напердаших Морис Барес^[29]. Бяхме трима войници и насред лицето на единия зееше голяма дупка. Морис Барес се приближи и ни каза: „Добре се справяте“, после ни връчи по букетче теменужки. „Не знам къде да го сложа“ — рече войникът с пробитата глава. А Морис Барес отвърна: „Трябва да го поставите в дупката на лицето си“. Войничето отговори: „Ще ти го туря в...“ Тогава проснахме възник Морис Барес и му събухмем панталоните. Под тях той носеше червени кардиналски одежди. Запретнахмем расото и Морис Барес се разкрещя: „Внимавайте, наполеонките ми са с подвръзки под стъпалата.“ Ние обаче го нашляпахмем до кръв, а върху меките му части изобразихмем с теменужените венчелистчета лика на Дерулед^[30]. От известно време твърде често запомням сънищата си. Впрочем явно доста се мятам насън, тъй като всяка сутрин намирам завивките си на пода. Днес привършва карнавалът, но в Бувил това няма особено значение; в целия град надали ще се намерят и стотина маскирани.

Докато слизах по стълбата, хотелиерката ми подвикна:

— Има писмо за вас.

Писмо за последен път получих през май миналата година — от директора на библиотеката в Руан. Жената ме отвежда в канцеларията си; подава ми дълъг плик, жълт и издут: подателката е Ани. Вече пет години нямам вест от нея. Писмото е било изпратено на парижкия ми адрес; клеймото е от 1 февруари.

Излизам; въртя плика между пръстите си, не смея да го разпечатам — Ани използва все същата хартия за писма, чудя се дали още я купува от малката книжарница на „Пикадили“. Предполагам, че не е променила и прическата си — буйни руси коси, които не искаше да подстриже. Навярно търпеливо се бори пред огледалото, за да спаси лицето си — не от суетност или от страх пред старостта, а просто от желание да си остане каквато е, тъкмо такава, каквато е. Може би именно това харесвах най-много у нея — непоклатимата, твърда неотстъпчивост към най-незначителните подробности от образа си.

Стройните букви на адреса, изписани с виолетово мастило (мастилото също е непроменено), все още леко лъщят.

ГОСПОДИН АНТОАН РОКАНТЕН

Приятно ми е да чета името си върху пликове. Като в мъгла си припомних нейната усмивка, представих си очите ѝ, сведената глава: когато седях, тя идваше и се изправяше пред мен с усмивка. Стърчеше над главата ми, хващаше ме за раменете и ме разтърсваше с протегнати ръце.

Пликът е тежък, вероятно съдържа поне шест листа. С красивия почерк се преплитат дракулките на някогашната ми вратарка:

ХОТЕЛ „ПРЕНТАНИЯ“ — БУВИЛ

Тези ситни буквички не лъщят.

Разпечатвам писмото и разочарованието ме подмладява с шест години.

„Не ми е ясно как Ани прави така, че пликете да изглеждат издуги — те никога нищо не съдържат.“

Това изречение стократно съм си го повтарял през пролетта на 1924-а, мъчейки се като днес да измъкна някое малко, разграфено листче от поредния плик. Сегашният е подлепен отвътре с разкошна тъмнозелена хартия на златни звездички, подобна на тежък колосан плат. Само на нея се падат три четвърти от тежината на посланието.

Ани е написала с молив:

Ще се отбия в Париж за няколко дни. Ела на 20 февруари в хотел „Испания“ да се видим, моля те (добавила е „моля те“ между редовете и го е свързала с „да се видим“ посредством чудновата спирала). Трябва да те видя.

Ани

Когато навремето в Мекнес или Танжер се прибирах вечер, понякога намирах на леглото си бележка: „Искам да те видя незабавно. Ани“ Отърчавах, Ани ми отваряше, изненадано вдигаше вежди: вече нямаше какво да сподели, дори леко я беше яд на мен, че съм дошъл. Ще отида; може би ще откаже да ме приеме. Или пък на рецепцията ще ми заявят: „Тук не е отсядала клиентка с такова име.“ Не ми се вярва да го направи. Само че не е изключено след седмица да ми пише, че е променила решението си и се налага да отложим срещата за друг път.

Хората са на работа. Карнавалният вторник се очертава твърде вял. Улица „Мютиле“ остро мирише на влажна дървесина, както всякога преди дъжд. Не обичам подобни странни дни: в кината има дневни прожекции, учениците са разпуснати, из града се чувства смъртно празнично настроение, което непрекъснато се натрапва, щом му обърнеш внимание.

Положително ще се видя с Ани, но не бих казал, че тази мисъл определено ме радва. Откак съм получил писмото ѝ, не мога да се захвана за работа. За щастие вече е обед; не ми се яде, но ще хапна, колкото да мине времето. Влизам в гостилница „При Камий“ на улица „Орлож“.

Заведението е уютно; денонощно предлага кисело зеле и яхния с фасул. Хората ходят да вечерят там след театрално представление; регулировчиците го препоръчват на пътниците, които пристигат прегладнели посред нощ. Осем мраморни маси. Тапицирани с кожа канапета опасват помещението. Две огледала, осеяни с ръждивочервени петънца. Двата прозореца и вратата са с матови стъкла. Барът е разположен в ниша. В съседство има още едно малко помещение, но никога не съм влизал в него — то е само за влюбени двойки.

— Дайте ми омлет с шунка.

Келнерката е едра, руменобуза девойка. Заговори ли с мъж, напушва я непреодолим кикот.

— Не ми е разрешено. Искате ли омлет с картофи? Шунката е под ключ — само шефът може да реже от нея.

Поръчвам яхния от зрял фасул. Шефът се нарича Камий и не си поплюва.

Момичето се отдалечава. Сам съм в мрачното овехтяло помещение. В портфейла ми има писмо от Ани. Безпричинен свян ме възпира да го прочета. Мъча се да си припомня фразите една по една.

Скъпи ми Антоан

Усмивам се — не, Ани сигурно не е написала „Скъпи ми Антоан“.

Преди шест години, когато единодушно стигнахме до заключението, че трябва да се разделим, реших да замина за Токио. Изпратих ѝ няколко реда. Вече не вървеше да я наричам „любов моя“ и съвсем чистосърдечно започнах със „Скъпа ми Ани“.

Възхищавам се от твоята непринуденост — отговори ми тя. — Нито бях, нито сега съм твоята скъпа Ани. Нито пък ти си моят скъп Антоан, имай го предвид. Ако не знаеш как да се обръщаш към мен, по-добре избягвай каквото и да е обръщение.

Измъквам писмото от портфейла. Не е написала *Скъпи ми Антоан*. В края също липсват любезни благопожелания: *Трябва да те видя. Ани*. По нищо не мога да определя отношението ѝ. Няма защо да ми е криво — познат ми е нейният стремеж към съвършенство. Тя винаги искаше да постигне „съвършени мигове“. Ако моментът не бе подходящ, губеше всякакъв интерес, животът угасваше в очите ѝ; тя лениво се помайваше, намусена като навлязло в пубертета девойче. Или пък се заяждаше с мен:

„Секнеш се тържествено като еснаф и покашляш в кърпата си самодоволно.“

Не биваше да ѝ се отговаря, трябваше да се изчака: при някакъв недоловим за мен знак Ани се сепваше, красивите ѝ морни черти се изопваха и тя като пчеличка започваше да се труди. Излъчваше завладяващ, пленителен трепет; тананикаше си през зъби, озърташе се на всички страни, после с усмивка се изправяше, идваше при мен, разтърсваше ме за раменете и в

продължение на няколко минути сякаш отправяше разпореждания към околните вещи. С тих и припрян глас ми обясняваше какво се иска от мен.

„Хайде, поне мъничко се постарай! Така глупаво се държа миналия път. Представяш ли си колко прекрасен би могъл да бъде този миг? Виж небето, виж отблясъците на слънцето върху килима. Тъкмо съм си сложила зелената рокля и нямам грим, съвсем бледа съм. Отстъпи назад, иди да седнеш на сянка; разбираш ли какво трябва да правиш? Хайде де! Ама че си загубен! Каж ми нещо.“

Съзнавах, че успехът на начинанието е в мои ръце: мигът притежаваше неясен смисъл, който се полагаше да бъде избистрен и огладен — за тази цел бе необходимо да се направят определени движения, да се изрекат определени думи; чувствах се смазан от бремето на собствената си отговорност, пулех се и нищичко не съзирах, заплитах се сред обредите, които Ани на място измисляше, и с едрите си непохватни ръце ги разнищвах като паяжини. В такива моменти тя ме ненавиждаше.

Положително ще отида да я видя. Още я ценя и обичам от все сърце. Дано някой друг е имал повече късмет от мен и е проявил по-голямо умение в играта на свършени мигове.

„Проклетата ти коса всичко проваля — казваше тя. — Рижите хора за нищо не ги бива.“

Усмиваше се. Първо ми се изплъзна споменът за очите ѝ, после за стройното ѝ тяло. Възможно най-дълго съхраних представата за усмивката ѝ, сетне, преди три години, и тя се изличи. Преди малко, докато поемах писмото от ръцете на хотелиерката, споменът внезапно се възроди — стори ми се, че виждам как Ани се усмива. Опитвам се отново да го извикам: необходимо ми е да почувствам цялата нежност, която Ани ми вдъхва; тази нежност е тук, съвсем близко, готова е да бликне. Но усмивката не се появява — свършено е. Оставам празен и претръпнал.

Влиза зиморничаво свит мъж.

— Добър ден, дами и господа.

Сяда, без да съблече пардесюто си, което е тъй охлузено, че бие на зелено. Търка една о друга тесните си длани и сплита пръсти.

— Какво ще желаете?

Той се сепва, ококорва се тревожно.

— А? Дайте ми аперитив „Бир“ с вода.

Келнерката не се помръдва. В огледалото лицето ѝ изглежда заспало. Всъщност очите са отворени, но образуват само цепки. Такава си е, никога не се разбързва да обслужи клиентите, отделя си мъничко време, за да помечтае над поръчките им. Навярно си въобразява как ще вземе от рафта зад тезгяха бутилката с бял етикет и червени букви, как ще налее гъстата течност — все едно че самата тя пие.

Мушвам в портфейла писмото на Ани: то ми даде каквото бе по силите му, но не ще ме отведе до жената, която го е пипала, сгънала, сложила в плик. Нима изобщо е възможно да мислиш за някого в минало време? Докато се обичахме, не допускахме да отминат и да се отронят от нас дори най-кратките мигове, дори най-незначителните болки. Звучите, уханията, окраските на дните, даже неизказаните мисли — всичко отнасяхме със себе си и всичко бе като незараснала рана; то не преставаше да ни радва и измъчва в настоящето. Нямаме ни един спомен; любовта ни беше неумолима и палеца, лишена от сенчести кътове, от отстояния, от убежища. Три едновременно присъстващи години. Затова и се разделихме — не ни достигнаха силите да носим подобно бреме. А когато Ани си отиде, трите години внезапно и отведнъж се продъниха в миналото. Дори не страдах, чувствах се кух. Сетне времето отново взе да тече и празнотата нарасна. Каквото все още се бе съхранило — непознати лица, площи, брегове на дълги реки, — и то се изличи в Сайгон след решението ми да се върна във Франция. И тъй, моето минало вече е само огромна яма. А моето настояще са замечтаната зад тезгяха келнерка с черна блузка и дребосъкът. Струва ми се, че от книгите съм научил всичко, което знам за живота си. Дворците в Бенарес, терасата на Прокажения владетел, храмовете на остров Ява с дългите си порутени стълби са се отразили за миг в очите ми, но са останали на място, не са проникнали в мен. Трамваят, който вечер минава пред хотел „Прентания“, не отнася върху

стъклата си отражението на неоновата фирма; той само за миг припламва, сетне се отдалечава с тъмни прозорци.

Човекът не откъсва поглед от мен; дразня се. Придава си важност, която не подобава на ниския му ръст. Момичето най-сетне се наканва да го обслужи. Лениво протяга едрата си мургава ръка, докопва бутилката и я донася заедно с чаша.

— Заповядайте, господине.

— Господин Ашил — казва той любезно.

Тя му налива, без да отговори; той си чопли носа, но изведнъж чевръсто измъква пръста си и полага ръце върху масата. Отмята глава, а очите му заблестяват.

Студено изрича:

— Горкана.

Келнерката се сепва, сепвам се и аз: в израза на мъжа има нещо неопределено, може би удивление, сякаш не той е проговорил. И на тримата ни става неловко.

Дебеланата се съвзема първа, понеже ѝ липсва въображение. Измерва господин Ашил отвисоко — знае си, че с една ръка може да го вдигне като перушинка и да го изхвърли навън.

— Че защо да съм горкана?

Той се колебае. Гледа я объркан, после се усмихва. Лицето му се набраздява от множество бръчки и той ситно кърши китката си:

— Обижда се. Ами така му е думата: горкана. Не го взимай навътре.

Тя обаче го загърбва и отива зад тезгяха; действително е засегната. Той отново се засмива:

— Ха-ха! Просто ми се изплъзна от езика. Сърдиш ли се? Сърди се — бегло се обръща към мен.

Извивам глава встрани. Той леко вдига чашата си, но няма намерение да отпие; примигва слисано и смутено, сякаш се мъчи да си припомни нещо. Момичето е седнало зад касата и измъква изотдолу някакво ръкоделие. Отново се възцарява мълчание, но сега то е различно. Завалива дъжд, който тихо трополи по матовите стъкла; ако из улиците още има деца в карнавални дрехи, от влагата мукавените им маски ще се разкашкат, а цветовете ще се размият. Келнерката светва лампите: часът е само два, но небето е схлупено, мрачно и тя не вижда достатъчно ясно, за да шие. Блага светлина; хората са по домовете си, сигурно и те палят лампи. Четат, гледат небето през прозорците. За тях... за тях не е същото. Те са остарели другояче. Живеят сред наследени или подарени вещи и всяка част от тяхната покъщнина е спомен. Стенни часовници, медальони, портрети, раковини, преспапиета, паравани, шалове. Притежават шкафове, пълни с бутилки, с платове, с вехтории, с вестници — всичко са опазили. Миналото е разкош, достъпен за собственици.

Къде ли бих съхранявал своето? Не можеш да скъташ миналото в джоба си, трябва да имаш дом, за да го разположиш в него. Аз не притежавам друго освен тялото си; сам-самичък човек не може с тяло да заприщи спомените си — те минават през него. Нямам право да се оплаквам — та нали исках да бъда свободен.

Дребосъкът шава и въздиша. Стушил се е в палтото си, но от време на време отмята глава и заприличва на човек. Той също няма минало. При повече старание навярно ще се открие нещичко у братовчеди, прекъснали връзките с него — например фотография от сватба, на която той е с корава яка, риза с нагръдник и щръкнали младежки мустаци. А от мен май и толкова не е останало.

Ето че пак ме гледа. Този път ще ме заговори, чувствам се нащрек. Не симпатия се поражда помежду ни — ние сме еднакви, там е работата. Като мен и той е сам, но е още по-затънал в самотата си. Сигурно чака своята Погнуса или някакво нейно подобие. Значи вече има хора, които ме разпознават, взират се в мен и си казват: „Той е нашего брата“. Е, какво иска? Сигурно му е ясно, че нищо не можем да сторим един за друг. Семействата са по домовете си, сред своите спомени. А ние сме тук — две безпаметни отрепки. Ако той изневиделица стане, ако ме запrikaзва, ще избухна.

Вратата се отваря с трясък: доктор Роже.

— Добър ден на всички.

Той влиза, троснат и мнителен; леко подгъва дългите си нозе, на които туловището му едва се крепи. В неделни дни често го виждам в бирария „Везелиз“, но не се познаваме лично. По телосложение напомня бивш треньор — ръце като бутове, сто и десет сантиметра гръдна обиколка, само дето краката не го държат. — Жана, милата ми Жана. Ситни до окачалката, за да остави там голямата си филцова шапка. Келнерката сгъва ръкоделието си и без да бърза, като насън, пристъпва към доктора, за да го отмотае от шлифера му.

— Какво ще поръчате, докторе?

Той сериозно се взира в нея. Това се вика красива мъжка глава. Похабена, набраздена от живота и страстите. Докторът обаче е разбрал живота, овладял е страстите си.

— Чудя се... — казва той с гръден глас.

Отпуска се на канапето срещу мен и изтрива чело. Стига да не е на крак, чувства се свободно. Очите му са смущаващи — големи, черни и властни.

— Дай ми... дай ми един отлежал калвадос, моето момиче.

Без да помръдне, келнерката съзерцава широкото, прорязано от бръчки лице. Умислена е. Дребният човечец вдига глава и се усмихва, сякаш е дошло избавлението му. И наистина е така — исполинът действително ни е избавил. Тук имаше нещо ужасяващо, което щеше да ни погълне. Дълбоко си отдъхвам — сега вече си седим по мъжки.

— Е, какво става с калвадоса?

Момичето се сепва и тръгва. Той протяга едрите си ръце и обхваща ръбовете на масата. Господин Ашил прелива от радост; иска му се да привлече вниманието на доктора. Ала е толкова дребен, че макар усилено да клати крака и да се тресе на канапето, не поражда никакъв шум.

Момичето поднася калвадоса. Кимва към човечето, за да го посочи на доктора, който бавно извива торс — не може да си движи врата.

— Я, ти ли си, нищожество такова? — провиква се той. — Още ли си жив?

Обръща се към келнерката:

— Защо го пускате тук?

Вторачва се в човечеца със свирепи очи. Пряк поглед, който преценява нещата според истинската им стойност. После обяснява:

— Перко — хлопа му дъската.

Дори не си дава труд да се престори, че говори на шега. Знае, че перкото няма да се разсърди, че ще се засмее. Така и става: човечецът смирено се усмихва. Перко — олеква му, чувства, че го закрилят от самия него; днес нищо лошо няма да го сполети. Най-чудното е, че и аз се успокоявам. Перко — значи такава била работата...

Докторът се засмива, хвърля ми радушен и съчастнически поглед — вероятно го дължа на своя ръст, пък и ризата ми е чиста. Благоволява да ме приобщи към шегата си.

Не се усмихвам, не отвърщам на неговите усилия да ме предразположи: тогава, все така ухилен, той изпробва върху мен унищожителния обстрел на зениците си. Мълком се разучаваме в продължение на няколко мига; той ме измерва с присвити очи, като се прави на късоглед, и ми отрежда определено място. В коя ли категория? На перковците? Или на хъшлаците?

Тъй или инак, той пръв отвърща глава: да биеш обаче лек отбой пред някакъв си самотник без значение в обществото, никак не е важно и веднага се забравя. Свива цигара и я запалва, сетне остава неподвижен, втренчил суровите си като на старец очи.

Какви великолепни бръчки; всички възможни са налице — напречните черти по челото, ветрилообразните резки край очите, гърчивите гънки от двете страни на устата, без да се броят жълтите вървища, виснали пред гушата. Това е то човек с късмет: дори и отдалече да го гледаш, си казваш, че много страдания и бури са му минали през главата. Впрочем заслужава да има такава лице, тъй като нито за миг не се е заблудил относно начина да задържи и оползотвори миналото си: той просто го е препарирал, превърнал го е в жизнен опит, предназначен за жените и младежта.

Господин Ашил е щастлив, което сигурно отдавна не му се е случвало. Прехласнал се е, пие аперитива си на малки глътки, като издува бузи. Бива си го доктора, умее да се справя с хората! Виж, той не би се разстроил от някакъв си перко дотолкова, че да му причернее — на такива трябва да им скръцнеш със зъби, да ги скастриш с една-две остри думи. Докторът има опит. Той е професионалист в жизнения опит: лекарите, свещениците, съдиите и офицерите познават човека, сякаш собственоръчно са го сътворили.

Срам ме е заради господин Ашил. С него сме от едно тесто, би било редно да се сплотим срещу останалите. Той обаче ме зарязва, премина във вражеския лагер, понеже чистосърдечно вярва в опита. Не в своя, нито в моя. В този на доктор Роже. Преди малко господин Ашил се чувстваше особен, струваше му се, че е съвсем сам, а сега знае, че като него има и други — доктор Роже ги е виждал, способен е да разкаже на господин Ашил историята на всеки от тях и да му разкрие как е приключила. Господин Ашил е просто медицински случай, който при това лесно може да бъде сведен до няколко общи понятия.

Как ми се иска да му обясня, че го мамят, че го използват хора, които си придават важност. Професионалисти в опита? Те живуркат, вцепенени и в полусън, оженват се на бърза ръка и от немай-къде създават деца по силата на обстоятелствата. Срещат се с хора по кафенета, на сватби, на погребения. От време на време попадат в някой водовъртеж и се мятат, без да ги разбират какво ги е сполетяло. Всички засягащи ги явления започват и свършват извън тяхното полезрение; източени смътни форми, придошли отдалеко събития мимоходом ги докосват, а когато те се помъчат да ги съзрат, всичко вече е отминало. После, към четиридесетгодишна възраст, обявяват жалките си закостенели представи и десетина шаблонни изрази за опит и започват да действат като автомати: две монети в левия процеп, и се изсипват увити в станиол анекдоти; две монети в десния, и се отронват ценни съвети, които лепнат по зъбите като горена захар. При такива изисквания и аз бих могъл да бъда канен на гости, а помежду си хората биха си казали, че съм голям пътешественик, на световно равнище. Ето например: мохамеданите уринират клекнали, индийските акушерки лекуват кръвоизливите със счукано стъкло, примесено с говежди фъшкии; по време на месечните си неразположения девойките в Борнео прекарват три дни и три нощи върху покривите на домовете си. Във Венеция съм виждал погребения с гондоли, в Севиля съм присъствал на тържествата през Страстната седмица, слушал съм оратории в Оберамергау. Естествено, всичко това е само бегъл образец от моите познания. Но ще се разположа на стола си и духовито ще отпочна:

„Чували ли сте за Иршава, драга госпожо? Чудновато градче в Моравия, където се отбих през 1924 година...“

А след като привърша разказа си, председателят на съда, пред чиито очи са минали толкова различни съдби, ще вземе думата:

„Колко правдиво, драги господине, колко човешко! Имах подобен случай в началото на своята практика. Беше през 1902 година. Назначен бях за заместник-съдия в Лимож...“

Само че с подобни приказки ми проглушиха ушите още като дете. При това семейството ми не беше от професионалисти. Срещат се обаче и любители. Такива са секретарите, чиновниците, търговците, всички, които слухтят по кафенетата и попиват чуждите брътвежи. Чукнат ли им четиридесетте, те започват да се чувстват преизпълнени с опит, който не могат да изразходват. За щастие създали са деца и тях заставят да го поглъщат. Искат да внушат, че миналото им не е погубено, че спомените им са се напластили и плавно са прераснали в Мъдрост. Какво удобно минало! Преносимо минало, златно книжле, изпълнено с прекрасни максими. „Повярвайте, от личен опит ви говоря, каквото знам, от живота съм го почерпил.“ Да не би Животът да се е наел да разсъждава вместо тях? Те обясняват новото чрез старото, а старото чрез нещо още по-старо, подобно на историците, които определят Ленин като руския Робеспьер, а Робеспьер като френския Кромуел — в крайна сметка всичко им се изплъзва... Зад тяхната самомнителност се отгатват леност и униние: пред очите им се нижат привидности, докато те се прозяват, убедени, че няма нищо ново под слънцето. „Перко“ — и доктор Роже смътно се сеца за други перковци, макар ни един да не може ясно да си припомни. Сега каквото и да стори господин Ашил, то няма да ни изненада — та нали е перко!

Не е перко, ами се бои. От какво? Искаш ли да разбереш нещо, трябва да се изправиш пред него очи в очи, съвсем сам, без опора: цялото минало на света не би ти помогнало. После нещото изчезва и каквото си разбрал, изчезва заедно с него.

Обобщените представи влияят по-добре на самочувствието. Пък и професионалистите, та даже и любителите в края на краищата всякога излизат прави. Тяхната мъдрост повелява да вдигаш около себе си възможно най-малко шум, да живееш възможно най-малко, да си кротуваш. Назидателните им разкази са за дръзки хора, за чудаци, които получават съответно възмездие. Е, да, така става, никой не твърди противното. Навярно и на господин Ашил не му е много чиста съвестта. Сигурно си казва, че е нямало да изпадне дотук, ако се е вслушвал в съветите на баща си, на по-голямата си сестра. А на доктора му се полага да говори: той не е опропастил живота си, съумял е да принесе полза. Над тази дребна отрепка той се извисява спокоен и могъщ — същинска канара.

Доктор Роже е изпил калвадоса. Едрото му тяло се килва, а клепачите тежко се притварят. Зя пръв път виждам лицето му без очите: сякаш е картонена маска, подобна на онези, които днес се продават по будките. Страните му са със зловещ възрозов цвят... Истината внезапно ми се разкрива — този човек скоро ще умре. Той положително си го знае; достатъчно е да надзърне в огледалото — с всеки изминал ден се усилва приликата му с трупа, в който ще се превърне. Ето в какво се състои техният опит, ето защо все си казваш, че от него лъха на смърт: той е последната им защита. На доктора му се ще да си вярва, да потули от себе си непоносимата действителност: че е сам, без нищо придобито, без минало, със закръняващ ум и сплуващо се тяло. И за свое обезщетение той грижливо е изградил, стъкмил и уплътнил цял налудничав блян — убеждението, че бележи напредък. Мисълта му се губи, има мигове, когато умът му действа на празен ход? То е, понеже се е отърсил от младежката прибързаност в преценките. Непосилно му е да вниква в прочетеното? Просто вече няма отношение към книгите. Неспособен е да се люби с жена? Та нали го е бивало навремето? Да си любил, е много по-добре, отколкото да продължаваш да го правиш: от разстояние по-ясно осмисляш, сравняваш и разсъждаваш по въпроса. И за да съумява да понася ужасния образ на смъртник в огледалото, той се мъчи да си внуши, че върху него са изписани поуките на жизнения опит.

Докторът леко извърща глава. Клепачите му се приповдигат, той ме гледа с порозовели от сънност очи. Усмиввам му се. Бих искал тази усмивка да му разкрие всичко, което той се опитва да скрие. Положително ще се сепне, ако смогне да си каже: „Ето един човек, който знае, че ще пукна!“ Ала клепачите му отново се спускат и той заспива. Тръгвам си, оставям господин Ашил да бди над неговия сън.

Дъждът е спрял, въздухът е свеж, по небето бавно се търкалят прекрасни черни картини — обстановка, напълно подходяща за съвършен миг; за да запечата тези картини, Ани би отприщила в сърцата ни мътни, немощни талази. Аз обаче не умея да се възползвам от случая, вървя слепешката, празен и спокоен под неупотребеното небе.

Сряда

Не бива да се боя.

Четвъртък

Изписах четири страници. Сетне известно време се чувствах щастлив. Не трябва прекалено да се разсъждава за стойността на Историята. Така се излагам на опасността да се отвратя от нея. Нека да не забравям, че в сегашния момент господин Дьо Ролбон представлява единственото оправдание за моето съществуване.

След седмица ще замина при Ани.

Петък

На булевард „Рьодут“ мъглата беше тъй гъста, та реших, че ще е по-разумно да вървя плътно покрай стената на казармата; вдясно от мен автомобилните фарове пръскаха пред себе си мокро сияние и беше невъзможно да се разбере къде свършва тротоарът. Наоколо ми имаше хора, чувах шума от стъпките им, а понякога и тих брътвеж, но никого не виждах. По едно време женско лице се очерта на височината на раменете ми, но мъглата тутакси го погълна; после някой ме докосна, като дишаше тежко. Не знам накъде крачех, бях твърде съсредоточен,

погълнат от усилието да напредвам, да опипвам земята с крак и дори да протягам ръце пред себе си като слепец. Впрочем никак не ми беше приятна цялата тази гимнастика. И все пак през ум не ми минаваше да се прибера, бях като омагьосан. Най-сетне, след половин час, забелязах в далечината синкава омара. Насочих се нататък и скоро навлязох в пределите на ярко зарево; напред него разпознах кафене „Мабли“, което пронизваше мъглата със светлините си.

В кафене „Мабли“ има дванадесет електрически лампи, но само две бяха запалени — една над касата и друга на тавана. Самотен келнер насила ме избута към някакъв тъмен ъгъл.

— Не отгук, господине — виждате, че почитвам.

Носеше сетре, бе свалил жилетката си и подвижната яка на бялата си риза с лилави райета. Прозяваше се и ме гледаше с досада, като прокарваше пръсти през косите си.

— Кафе и кифли.

Без да отвърне, той разтърка очи и се отдалечи. Обгръщаше ме сянка, отвратителна ледена сянка. Радиаторът положително не беше включен.

Не бях сам. Восъчнобледа жена седеше срещу мен и ръцете ѝ непрекъснато шареха — ту пригладваха блузата, ту наместваха черната шапка. Беше с висок рус мъж, който ядеше кифла, без думица да отрони. Мълчанието ми се стори тягостно. Искаше ми се да запуша, но нямах желание да привлека вниманието им, като драсна клечка кибрит.

Отекна телефонен звън. Ръцете застинаха и останаха вкопчени в блузата. Келнерът се размайваше. Невъзмутимо доизмете, преди да вдигне слушалката.

— Ало, господин Жорж, вие ли сте? Добър ден, господин Жорж... Шефа го няма... Да, би трябвало вече да е слязъл... Е, да, в такава мъгла... Обикновено идва към осем... Да, господин Жорж, ще му предам. Дочуване, господин Жорж.

Мъглата плътно се спускаше пред стъклата като тежка завеса от сив плюш. Някакво лице за миг се долепи до прозореца, сетне изчезна.

Жената жаловито рече:

— Вържи ми обувката.

— Не е развързана — каза мъжът, без да погледне.

Тя се подразни. Ръцете ѝ сновяха по блузата и шията като едри паяци.

— Хайде де, вържи ми обувката.

Той се наведе с досада и леко докосна крака ѝ под масата.

— Готово.

Тя доволно се усмихна. Мъжът извика келнера.

— Сметката, моля.

— Колко кифли имате? — попита келнерът.

Бях свел очи, за да не личи, че ги наблюдавам. Подир малко чух скърцане и в полезрението ми се появи крайчец на пола и две ботинки, изцапани със засъхнала кал. Следваха ги обувките на мъжа, лачени и островърхи. Те пристъпиха към мен, спряха, после се обърнаха кръгом — човекът обличаше палтото си. В този миг по полата се запускоха пет пръста и след леко колебание взеха да драскат по плата.

— Тръгваме ли? — каза мъжът.

Пръстите се разпериха, докоснаха голямо звездообразно петно върху дясната ботинка, после изчезнаха.

Мъжът изпухтя.

Изпод окачалката измъкна куфар. Двамата излязоха и видях как потъват в мъглата.

— Пътуващи артисти — обясни ми келнерът, като донесе кафето. — В кино „Палас“ изпълняваха номер през антракта. Жената си слага превръзка на очите и отгатва имената и възрастта на разни зрители. Днес си заминават, понеже е петък и програмата се сменя.

Отиде да вземе чиния с кифли от масата, която артистите бяха напуснали.

— Няма нужда.

Не ми се ядеше от тези кифли.

— Трябва да угася електричеството. Две лампи за един-единствен клиент, и то в девет сутринта — ще си имам разпавии с шефа.

Кафенето потъна в полумрак. Оскъдна светлина, размътена от сиви и кафяви сенки, се процеждаше през високите прозорци.

— Бих искала да видя господин Фаскел.

Не бях забелязал кога е влязла старицата. Потръпнах от нахлулия леден полъх.

— Господин Фаскел още не е слязъл.

— Изпраца ме госпожа Флоран — продължи тя. Не й е добре. Днес няма да дойде.

Госпожа Флоран е червенокосата касиерка.

— Такова време й действа зле — рече бабичката.

Келнерът вещо заяви:

— От мъглата е. И на господин Фаскел не му понася. Чудно ми е, че още го няма.

Търсиха го по телефона. Обикновено слиза в осем.

Старицата машинално погледна към тавана:

— Горе ли е?

— Да, там е стаята му.

С провлачен глас, сякаш сама си говореше, старицата каза:

— Да не е умрял...

— И таз добра! — лицето на келнера изрази силно негодувание. — И таз добра! Що за приказки.

Да не е умрял... И на мен ми бе минала подобна мисъл. Тъкмо такива неща ти идват наум в мъгливо време.

Старицата си тръгна. Би трябвало да последвам примера й — беше тъмно и студено. Мъглата проникваше изпод вратата, щеше бавно да нахлуе и всичко да обгърне. В градската библиотека можех да намеря светлина и топлина.

Към стъклото отново се долепи лице — кривеше се.

— Ще те науча аз теб — гневно рече келнерът и излезе тичешком.

Главата изчезна и останах сам. Горчиво се упрекнах, че съм напуснал стаята си. Мъглата навярно вече бе проникнала вътре; страх ме беше да се прибера.

В сумрака зад касата нещо пропука. Звукът идеше от вътрешната стълба; дали управителят най-сетне слизаше? Не, никой не се появи, стъпалата скърцаха от само себе си. Господин Фаскел още спеше. А може да бе умрял над главата ми. *Собственик на заведение открит мъртъв в леглото си през една мъглива утрин.* Подзаглавие: *В кафенето клиентите закусували, без нищо да подозират...*

Но дали още бе в леглото си? Дали не се е свлякъл заедно със завивките и не е ударил главата си о пода?

Много добре познавам господин Фаскел: понякога ме пита как съм със здравето. Той е дебел веселяк с грижливо поддържана брада; ако е умрял, сигурно е от мозъчен кръвоизлив. Ще бъде морав, с изплезен език. Брадата му ще стърчи нагоре, вратът ще е синкав под валмата й.

Стълбата тънеше в мрак. Едва можах да различа месинговата топка на парапета. Ще трябва да прекося дрезгавината. Стълбата ще проскърца. Горе ще намеря вратата на стаята...

Тялото е там, над главата ми. Ще превъртя електрическия ключ, ще докосна хладната кожа, за да проверя. Не издържам повече, ставам. Ако келнерът ме свари на стълбата, ще кажа, че съм чул шум.

Келнерът рязко влезе задъхан и се провикна:

— Да, господине!

Глупак! Приближи се.

— Два франка.

— Чух шум горе — казах му.

— Крайно време е!

— Ама нещо май не е наред — някой като че хриптеше, а после глухо изтрополя.

След мрачното помещение, сред мъглата зад прозорците думите прозвучаха съвсем естествено. Няма да забравя с какви очи ме погледна келнерът.

— Би трябвало да се качите да видите — добавих коварно.

— А, не! — каза той, после се оправда: — Ще вземе да ме скастри. Колко е часът?

— Десет.

— Ще отида в десет и половина, ако дотогава не е слязъл.

Понечих да се отправя към вратата.

— Тръгвате ли? Няма ли да останете?

— Не.

— Наистина ли бяха хрипове?

— Не знам — рекох на излизане. — Може и да съм си внушил.

Мъглата едва се беше разсеяла. Побързах да стигна до улица „Турньобрид“ — нуждаех се от светлините ѝ. Останах разочарован: светлина имаше, тя струеше по витрините на магазините, но не беше ведра — белееше се от мъглата и се сипеше по раменете като водни капки.

Пълно беше с народ, особено с жени — домашни прислужници, чистачки, тук-там някоя господарка — от онези къщовници, които заявяват: „Аз сама си пазарувам, така съм по-сигурна.“ Те леко душеха изложените пред магазините стоки, после влизаха.

Спрях пред колбасарницата на Жулиен. От време на време виждах през стъклото ръка, която посочваше гарнираните свински крачета и наденичките. Тогава пълна руса девойка се навеждаше, главата ѝ се полюшваше, а тя поемаше с пръсти късчето мъртва плът. На пет минути отгук господин Фаскел лежеше мъртъв в стаята си.

Подирях наоколо твърда опора, закрила против мислите си. Не намерих: мъглата постепенно се бе разсеяла, но из улиците все още витаеше нещо тревожно, макар че надали представляваше същинска заплаха — беше бледо, прозрачно. Върху майонезата на едно фаршировано яйце забелязах тъмночервена капка. Кръв. Догади ми се от червеното на жълтия фон.

Внезапно ми се привидя, че някой е паднал ничком и кървища струят в блюдата. Яйцето плуваше в кръв; колелцето от догат върху него се бе търкулнало и плъоснало отстрани, червено върху червено. Майонезата леко се беше разтекла езерце от жълтевина разделяше кървавата вадичка на два ръкава.

„Глупости, трябва да се съвзема. Ще отида да поработя в библиотеката.“

Да работя ли? Знаех си, че и ред няма да напиша. Още един пропилян ден. Пресякох градската градина и на пейката, където сядам обикновено, видях неподвижно застинала широка синя пелерина. Този явно не мръзнеше.

Когато влязох в читалнята, Самоукия точно се канеше да тръгва. Спусна се към мен:

— Толкова съм ви признателен, господине. Благодарение на вашите снимки прекарах незабравими часове.

При вида му за миг се обнадеждих — с друг човек може би по-лесно щях да изкарам деня. Със Самоукия обаче сме двамина само наглед.

Той потупа едно томче. Беше „История на религиите“ от някой си Нусание.

— Господине, нали Нусание е нямал равен по вещина и единствен е могъл да се заеме с тъй всеобхватно дело?

— Изглеждате зле — рекох.

— Ах, господине, че как иначе! Да знаете каква ужасия ме сполетя.

Пазачът идваше към нас: той е дребен сприхав корсиканец с юнашки засукани мустаци. С часове снове между масите, като чатка с токове. Зиме храчи в носни кърпи, които после просва до печката да съхнат.

Самоукия се приближи плътно до мен. Дъхтеше ми право в лицето.

— Не искам да говоря пред този човек — заяви той поверително. — Господине, нали ще склоните?

— За какво?

Той поруменя, снагата му кръшно се изви.

— Господине, ах, господине, не смея да се пресрамя... Ще ми окажете ли честта да обядвате с мен в сряда?

— На драго сърце.

Да обядвам с него, ме блазнеше не повече, отколкото да се обеся.

— Как ме ощастливявате! — каза Самоукия. — Ще дойда да ви взема от вас, стига да нямате нищо против — добави той бързо и изчезна, навярно от страх да не се разколебая, ако ми остави достатъчно време.

Беше единадесет и половина. Работих до два без четвърт. Нищичко не свърших: книгата лежеше пред мен, но мислено все се връщах в кафене „Мабли“. Дали господин Фаскел вече е слязъл? В дъното на душата си не вярвах, че е починал, и тъкмо това ме глождеше! Мержелееше ми се смътна представа, която не можех нито да приема, нито да отхвърля. Обущата на корсиканеца скърцаха по пода. На няколко пъти той се закотви пред мен, сякаш искаше да ми каже нещо. После се разколебаваше и отново се отдалечаваше.

Към един часа и последните читатели се разотидоха. Не бях гладен и най-вече не ми се тръгваше. Поработих още малко, сетне изведнъж се сепнах — почувствах се погребан в тишината.

Вдигнах глава — бях сам. Корсиканецът вероятно бе слязъл при жена си, която е вратарка на библиотеката; жадувах за тропота от стъпките му. Дочух обаче само тих звук от свличане на въглища в печката. Мъглата бе нахлула в помещението — не същинската, отдавна разсеяла се мъгла, а другата, която все още изпълваше улиците, излъчваше се от стените, от настилката, придаваше на всичко някаква невестественост. Естествено, книгите все така си стояха, подредени по азбучен ред върху лавиците, гръбчетата им бяха черни или кафяви, с етикети, на които пишеше „ОП фл 7996“ (обществено ползване — френска литература) или „ОП ен“ (обществено ползване — естествени науки). Само че... как да кажа? Обикновено от тях лъхат мощ и твърдост и заедно със зелените лампи, високите прозорци и стълбичките те сякаш образуват бент пред бъдещето. Докато се намираш между тези стени, каквото и събитие да се случи, то неминуемо ще се осъществи било вдясно, било вляво от печката. Дори лично свети Дьони да се появи, понесъл в ръце главата си, той ще трябва да влезе отдясно, да мине покрай стелажите за френска литература и масата, отредена за читатели. И даже ако не докосва пода, ако се носи на двадесет сантиметра над него, окървавената му шия ще стига едва до третия рафт с книги. Така предметите служат ако не за друго, то поне да установят границите на правдоподобното.

Само че днес вече нищичко не установявах; наглед сякаш съществуването им беше поставено под въпрос и те неимоверно трудно се вместили във времето. Здравно стиснах в ръце томчето, което четях, но и най-силните ми усещания бяха притъпени. Нищо не изглеждаше истинско; чувствах се сред мукавен декор, който внезапно можеше да бъде отмахнат. Светът чакаше със затаен дъх, свиваше се — очакваше своя пристъп, своята Погнуса, досущ като господин Ашил онзи ден.

Станях. Вече не ме свърташе между обезсилените предмети. Отидох да надзърна през прозореца, към главата на Емпетраз. Промълвих: „Всичко може да настъпи, всичко може да се случи.“ Разбира се, не някоя от страхотиите, измислени от хората; Емпетраз нямаше да се разтанцува на пиедестала си — нещо съвсем различно щеше да стане.

Боязливо погледнах крехките твари, които след час, след минута дори щяха да грохнат: е, да, аз бях тук, живеях сред претъпкани със знания книги, от които едни описваха устойчивите животински видове, а други разясняваха, че количеството енергия се запазва във вселената непроменено; бях тук, изправен пред прозореца, чиито стъкла пречупваха светлината според точно определен ъгъл. Ала колко неустойчиви бяха тези прегради! Предполагам, че само от леност светът си остава същият ден подир ден. Днес обаче той сякаш се стремеше да се промени. Значи всичко, всичко можеше да се случи.

Няма време за губене — причината за моя смут се корени в историята от кафене „Мабли“. Трябва да се върна там, да видя дали господин Фаскел е още жив, ако се наложи, да докосна брадата или ръцете му. Тогава навярно ще се избавя.

Припряно грабнах пардесюто си, но не го нахлузих, само го наметнах и хукнах. Докато прекосявах градината, видях, че човекът с пелерината не бе помръднал от мястото си; лицето му беше огромно и бледо между пламналите от студ уши.

Кафене „Мабли“ отдалеко искреше — навярно и дванадесетте електрически крушки бяха запалени. Ускорих крачка; трябваше да се сложи край на всичко това. Първо надникнах през големия прозорец — нямаше жива душа. Не се виждаха нито касиерката, нито келнерът, нито господин Фаскел.

С голямо усилие на волята влязох, но не седнах. Извиках: „Моля!“ Никакъв отговор. На една от масите имаше празна чаша. В чинийката — бучка захар.

— Няма ли никой?

На окачалката висеше палто. Върху масичка бяха струпани списания в черни кашони. Със затаен дъх се вслушвах и в най-малкия шум. Вътрешната стълба леко проскърца. Отвън се чу корабна сирена. Излязох заднишком, без да изпускам стълбата от очи.

Ясно ми е, че в два часа следобед посетители рядко се отбиват. Господин Фаскел вероятно е грипозен; сигурно е изпратил келнера да свърши някоя работа, може би да доведе лекар. Само че аз имах нужда да видя господин Фаскел. В началото на улица „Турньобрид“ се извърнах, с отвращение се взрях в грейналото от светлини безлюдно кафене. Щорите на първия етаж бяха спуснати.

Обзе ме същинска паника. Вече не знаех накъде вървя. Затичах се по доковете, после обиколих пустите улици в квартал Бовоази; с унили очи къщите ме гледаха как бягам. Тревожно си повтарях: „Къде да отида? Къде да отида? *Всичко* може да се случи.“ От време на време рязко се завъртах кръгом с разтуптяно сърце. Какво ли става зад гърба ми? Може би щеше да започне зад мен, а когато в един миг се обърна, ще е твърде късно. Докато все още бях в състояние да се съсредоточавам в предметите, нищо нямаше да се случи: втренчвах се в тях, доколкото бе по силите ми — павета, къщи, газени фенери; очите ми бързо сновяха от едни към други, за да ги издебна и спра посред тяхното преобразяване. Не ми се струваха съвсем естествени, но насила си внушавах: „Това е газен фенер, а това — каменна чешма“, и с поглед се мъчех да ги сведа до обичайния им вид. Неведнъж минавах покрай пивници: „Бретонско кафене“, „Флотски бар“. Спирах, поколебавах се пред розовите тюлени завески, може би тези закътани помещения бяха пощадени, може би още съхраняваха частица от вчерашния свят, обособена и забравена. Ала би трябвало да бутна вратата, да вляза. Не смеех и отново поемах. Вратите на домовете особено ме плашеха. Боях се да не би от само себе си да се отворят. Накрая закрачих по средата на уличното платно.

Внезапно излязох на кея към северните предградия. Рибарски лодки, малки яхти. Стъпих върху закрепена в камъка халка. Тук, далеч от къщите, далеч от портите, бе възможен миг отдиш. По тихата, изпъстрена с тъмни точки вода плуваше тапа.

„А *под* водата? Не се ли замисляш какво има *под* водата?“ Животно? Голяма, полузатънала в тинята черупка? Дванадесет чифта крачка бавно пълпят в мътилката. От време на време животното се понадига. На дъното, под водата. Приближих се, дебнех на повърхността движение, трепет. Тапата си стоеше неподвижна сред черните точки.

В този миг чух гласове. Крайно време беше. Обърнах се и отново хукнах.

На улица „Кастильоне“ догоних двамата мъже, които си говореха. При звука от стъпките ми те се сепнаха и едновременно се извърнаха. Видях как разтревожените им очи се вторачват в мен, после зад гърба ми, за да видят дали няма нещо друго. Значи между нас не съществуваше разлика, значи и те се бояха? Когато ги задминах, се спогледахме: насмалко да се заприказваме. Ала на лицата им внезапно се изписа недоверие — в такъв ден човек не говори с кого да е.

Дъх не ми бе останал, когато се озовах на улица „Булибе“. И тъй, жребият беше хвърлен — ще се върна в библиотеката, ще взема някой роман, ще се помъча да чета. Докато крачех покрай оградата на градината, съгледах човека с пелерината. Той все още седеше там, сред пустите алеи; носът му аленееше наравно с ушите.

Тъкмо да бутна вратата и да вляза, но от израза му застинах: той присвиваше очи, захилен глуповато и мазно. Взираше се право пред себе си в нещо, което не можех да видя, а погледът му беше тъй суров и настойчив, та рязко се обърнах.

Пред него стоеше на куц крак десетгодишно момиченце и с полуотворени устенца го гледаше като хипнотизирано, трескаво подръпваше шалчето си и протягаше напред островатото си лице.

Човекът се усмихваше някак вгълбено, като че кроеше шега. Изведнъж стана; двете му ръце бяха мушнати в джобовете на пелерината, която се спускаше до петите му. Пристъпи две крачки напред и очите му се изцъклиха. Стори ми се, че ще се свлече на земята. Той обаче продължаваше да се усмихва унесено.

Внезапно разбрах: пелерината! Прииска ми се да му попреча. Достатъчно бе да се изкашлям или да отворя металната врата. Ала и аз на свой ред бях като омагьосан, само че от лицето на момиченцето. Чертите му бяха изопнати от страх, сърчицето му навярно биеше до пръсване, но по мишата муцунка се четеше и нещо друго, властно и зло. Не любопитство, по-скоро някакво уверено очакване. Почувствах се безсилен — намирах се извън градината, извън тяхната дребна драма, а те бяха приковани един към друг от тъмната сила на своите желания — представляваха двойка. Затаих дъх, исках да видя какво ще се изпише на състареното лице, когато човекът разтвори пешовете на пелерината.

Ала изневиделица малката се освободи от вцепенението, тръсна главица и се затича. Човекът в пелерината ме беше видял — само това го бе възпряло. За миг той остана неподвижен насред алеята, после си тръгна сгърбен. Пелерината се мотаеше в нозете му.

Тласнах вратата и с един скок го настигнах.

— Ей, вие! — извиках.

Той се разтрепера.

— Голяма заплаха е надвиснала над града — рекох вежливо и отминах.

Влязох в читалнята и от една маса взех „Пармският манастир“. Опитвах да се вгълбя в книгата, да намеря убежище във ведрата Италия на Стендал. На моменти успявах, пред мен изникваха бегли видения, сетне отново пропадах в застрашителния ден, озовавах се срещу дребен старец, който се прокашляше, и младеж, унесено отпуснат на стола си.

Часовете минаваха, прозорците помръкнаха. Бяхме четирима, без да се брои корсиканецът, който описваше на бюрото последните придобивки на библиотеката. Седяхме си там — дребното старче, русокосият младеж, едно девойче, което подготвяше дипломна работа, и аз. Сегиз-тогиз някой от нас вдигаше глава, хвърляше бърз и подозрителен поглед към тримата си съседи, сякаш се боеше от тях. По едно време старчето се разсмя и видях как девойката потръпва от глава до пети. Аз обаче бях разчел заглавието на разгърнатата книга: беше хумористичен разказ.

Седем без десет. Внезапно се сетих, че библиотеката затваря в седем. За пореден път щях да бъда запокитен в града. Къде да отида? Какво да правя?

Старецът бе свършил книгата. Ала не си тръгваше. Отчетливо и отмерено почукваше по масата.

— Господа — каза корсиканецът, — подир малко затваряме.

Младежът се стресна и ме стрелна с очи. Девойката се извърна към корсиканеца, после отново взе книгата си и наглед се вдълбочи в нея.

— Затваряме — рече корсиканецът пет минути по-късно.

Старецът нерешително кимна. Девойката остави томчето, но не стана.

Корсиканецът се видя в чудо. Колебливо направи няколко крачки, сетне превъртя електрическия ключ. Настолните лампи угаснаха. Остана запалена само крушката на тавана.

— Трябва да си тръгваме, така ли? — кротко запита старецът.

Младежът бавно и със съжаление се надигна. Всички се помайваха да облекат палтата си. Когато излязох, девойката все още седеше, положила ръка върху книгата.

Долу входната врата зееше към мрака. Начело вървеше младежът — той се обърна, мудро слезе по стълбата, прекоси предверието; на прага спря за миг, после се гмурна в нощта и изчезна.

Като стигнах в подножието на стълбището, вдигнах глава. След малко старецът се зададе от читалнята, закопчавайки пардесюто си. Щом той се спусна по първите три стъпала, набрах сили и се хвърлих напред със затворени очи.

Почувствах върху лицето си лека, прохладна ласка. В далечината някой си подсвиркваше. Вдигнах клепачи: валеше. Дъждът бе тих и гальовен. Площадът мирно се осветяваше от четири газени фенера. Провинциален площад, оросен от дъжд. Младежът се отдалечаваше с широки крачки; него бях чул да си подсвирква. Другите двама още не бяха наясно и ми се прииска да им отправя възглас, че могат без страх да излязат, че заплахата е отминала.

Старчето се появи на прага. Смутено се почеса по бузата, сетне грейна в усмивка и разтвори чадъра си.

Събота сутрин

Чудно слънчице грее сред лека омара, която обещава хубаво време през деня. Закусих в кафене „Мабли“.

Касиерката, госпожа Флоран, мило ми се усмихна. От масата извиках:

— Болен ли е господин Фаскел?

— Да, господине — тежък грип. Няколко дни ще бъде на легло. Дъщеря му пристигна тази сутрин от Дюнкерк. Ще поостане да се грижи за него.

За пръв път, откак получих писмото, се чувствам искрено щастлив, че ще се видя с Ани. Какво ли е правила през последните шест години? Дали ще ни бъде неловко един от друг? На Ани всякаква неловкост ѝ е чужда. Ще ме посрещне, сякаш вчера сме се разделили, стига от самото начало да не се държа глупашки и да не я поздравя. И дано да не забравя, че като пристигна, не бива да ѝ подавам ръка — мрази да се здрависва.

Колко ли дни ще прекараме заедно? Може би ще дойде с мен в Бувил. Достатъчно ще е да остане тук само няколко часа, да пренощува в хотел „Прентания“. После всичко ще се промени; вече не ще има от какво да се страхувам.

Следобед

Миналата година, когато за пръв път посетих бувилския музей, портретът на Оливие Блевин някак ме озадачи. Недоглеждане в пропорциите? В перспективата? Не бих могъл да определя, но си имах едно наум — нещо явно куцаше у изображения на платното депутат. Оттогава неведнъж съм ходил да го разучавам. Просто не ми даваше мира. Не ми се щеше да приема, че Бордюрен, носител на Римска награда^[31] и на шест ордена, е допуснал рисуваческа грешка.

Днес подир обед обаче, докато разлиствах стари годишници на „Бувилски сатирик“, жълто вестниче, чийто собственик през войната бил обвинен в държавна измяна, истината внезапно ми се разкри. Незабавно напуснах библиотеката и поех към музея.

Забързано прекосих сумрачното предверие. По черно-белия плочник стъпките ми не вдигнаха никакъв шум. Около мен гипсово многолюдие кършеше ръце. Пътюм съгледах през два широки прохода попукани делви и съдини, боядисан в жълто и синьо сатир върху поставка. Беше зала „Бернар Палиси“^[32], отредена на керамиката и приложните изкуства. Мен обаче грънчарството не ме вълнува. Мъж и жена в жалейни дрехи почтително разглеждаха глинени изделия.

Над входа към голямата зала — назована „Бордюрен — Рьонода“ в чест на двамата художници — отскоро навярно бяха окачили голямо, непознато за мен платно. Подписано бе с името Ришар Севрен и се наричаше „Смъртта на ергена“. Беше дарение от държавата.

Гол до пояс, със зеленикава кожа, както подобава на смъртник, ергенът бе проснат на разхвърляно легло. Усуканите чаршафи и завивки свидетелстваха за дълга агония. Усмихнах се, понеже се сетих за господин Фаскел. Той поне не бе сам: дъщеря му го наглеждаше. А слугинята от платното, нахакана жена с похотливи черти, вече бе издърпала едно от

чекмеджетата на скрина и броеше жълтици. През отворената врата на стаята се виждаше човек с каскет, който чакаше в полумрака, а от устните му висеше цигара. До стената котка тихомълком лочеше млякото си.

Този човек бе живял само за себе си. По силата на сурово и заслужено възмездие никой не бе дошъл край смъртния одър да склопи очите му. Картината ми отправяше последно предупреждение: още беше време, можех да се върна назад. Но отминех ли я, то нека знам, че от хората, изобразени на сто и петдесетте портрета в голямата зала, където се канех да вляза, никой не бе починал незадомен, с изключение на неколцина младежи, без време покосени от смъртта, и на игуменката — директорка на сиропиталище; никой не бе останал без челяд, без наследници, без последно причастие. В деня на смъртта си тези люде, както всякога, са били на чисто с бога и с мирската власт и безметежно са угаснали, за да предявят в отвъдното искането си за дял от вечност, който им се полага по право.

Защото на тях по право им се бе полагало всичко: живот, работа, богатство, власт, почит и в заключение — безсмъртие.

За миг останах вгълбен, сетне влязох. Един пазач дремеше край прозореца. Златиста светлина проникваше през стъклата и пръскаше отблясъци по платната. В голямата четвъртита зала нямаше жива душа освен някаква котка, но щом влязох, тя се подплаши и побягна. Върху себе си обаче почувствах погледите на сто и петдесет чифта очи.

Тук бяха всички представители на бувилското висше общество от 1875 до 1910 година, мъже и жени, добросъвестно изрисувани било от Рънода, било от Бордюрен.

Мъжете построили „Света Сесил“. През 1882-а учредили Федерацията на корабоприетелите и търговците в Бувил, „за да сплотят в могъща сила всички благонамерени люде, да допринесат за делото на националния подем и да осуетят кроежите на подклаждащите размирици партии...“ Те превърнали града в най-добре оборудваното френско търговско пристанище, пригодено за разтоварване на въглища и дървен материал. Преустройството на кейовете в широчина и дължина е тяхна заслуга. Благодарение на усилията им морската гара се разраснала до необходимото, а чрез упорито изгребване на дъното дълбочината на пристанищните води достигнала при отлив десет метра и седемдесет сантиметра. От пет хиляди бруто регистър тона през 1869-а товароподемността на рибарските кораби за двадесет години се повишила на осемнадесет хиляди. Знатните люде всеотдайно подпомагали най-достойните сред тружениците да се издигат в обществото и по собствен почин основали различни школи за техническо и професионално обучение, които процъфтявали под височайшето настоятелство. Смазали прословутата стачка на докерите през 1898 година, а през 1914-а отдали синовете си на отечеството.

Жените, достойни спътнички на тези поборници, положили устоите на повечето благотворителни дружества, сиропиталища и приюти. Ала те преди всичко били съпруги и майки. Отгледали прекрасни рожби и ги напътствали какви са задълженията и правата им, как да живеят богоугодно и да тачат традициите, създали Франция.

Общата окраска на портретите биеше на тъмнокафяво. Ярките цветове са били отречени от съображения за приличие. Все пак в портретите на Рънода, изобразяващи предимно старци, белоснежните коси и бакенбарди се открояваха на мрачния фон, а ръцете бяха прекрасно възпроизведени. У Бордюрен, който по-малко е изпипвал детайлите, те не бяха на такава висота, но пък колосаните яки искряха като бял мрамор.

Беше много горещо и пазачът тихичко похъркваше. Огледах стените наоколо: видях ръце и очи; тук-там слънчев лъч прибулваше едно или друго лице. Понечих да се отправя към портрета на Оливие Блевин, но нещо ме спря: от висините видният търговец Паком ме пронизваше с ясения си взор.

Стоеше прав, леко отметнал глава, а в пръстите си, отпуснати по шева на бисерносивия панталон, държеше цилиндър и ръкавици. Неволно му се възхитих. У него не съзирах нищо недодялано или достойно за порицание: малки стъпала, изящни ръце, широки като у борец плещи, съдържана елегантност с нотка на фантазия. Той любезно излагаше на показ пред посетителите ведрото си лице без ни една бръчица; по устните му дори витаеше сянка на

усмивка. Ала сивите му очи не се смееха. Навярно бе на около петдесет години, но изглеждаше млад и свеж като на тридесет. Хубавец.

Отказах се да търся слабото му място. Той обаче не ме остави на мира. В очите му прочетох трезва и неумолима присъда.

Тогава осъзнах всичко, което ни разделяше: каквото и да си мислех за него, то не го засягаше, мнението ми бе чисто и просто психологически анализ, както в романите. А неговата преценка ме пробождаше сякаш с меч и поставяше под въпрос дори правото ми на съществуване. Така и беше, открай време си давах сметка: аз нямах право да съществувам. Бях дошъл на бял свят по силата на случая и съществувах подобно на камък, на растение, на микроб. Моят живот вирееше произволно и напосоки. Понякога ми отправяше смътни знаци, но друг път долавях само нестройни звуци.

Ала за покойния хубавец без недостатъци, за Жан Паком, син на висш служител от Министерството на националната отбрана, е било другоаче: ударите на сърцето и глухите туптения на органите си той е възприемал като безброй незабавни и очевидни права. В продължение на шестдесет години неотстъпно е упражнявал правото си на съществуване. Какви ясни сиви очи! Никога и най-малкото съмнение не се отразявало в тях. Никога Паком не е грешил.

Той неотклонно е изпълнявал дълга си, синовния, съпружеския, бащинския, властническият си дълг. Също тъй неотклонно е отстоявал правата си: като дете — правото да получи добро възпитание в лоното на сплотено семейство, да наследи неопетнено име и процъфтяваща фирма; като съпруг — правото да бъде обграждан с грижи и нежна обич; като баща — правото да бъде тачен; като властник — правото да му се покоряват безропотно. Защото правото не е нищо друго освен обратната страна на дълга. Изключителното му преуспяване (днес Пакомови са най-богатият род в Бувил) вероятно никога не го е изненадало. Той никога не си е казал, че е щастлив, а ако понякога се е отдавал на удоволствия, навярно е проявявал умереност и при това си е мислил: „За отмора е.“ Така удоволствието бивало приравнено с правото и отърсено от предизвикателната си лековитост. Вляво, малко над синкавосивите му коси, забелязах наредени на лавица книги. Подвързиите бяха красиви: творбите положително принадлежаха към класиката. Вечер, преди да заспи, Паком несъмнено е попрочитал страничка-две от „любимия си Монтен“ или някоя ода от Хораций в оригинал. А сигурно му се е случвало и да прехвърли една или друга съвременна творба, колкото да си създаде представа. Така се е запознал с Барес и Бурже^[33]. Не след дълго обаче е захвърлял книгата. Усмивал се е. Погледът му е загубвал възхитителната си острота, ставал е почти мечтателен и той си е казал: „Колко по-просто и по-трудно е да изпълняваш дълга си!“

Повече от това не се е самовглъбявал — ролята му била на властник.

По стените имаше и други властници: всъщност всички до един бяха такива. Властник беше и високият грохнал старец в своето кресло. Бялата му жилетка сполучливо се съчетаваше по цвят с посребрените коси. (Макар портретите да бяха рисувани главно с нравствено-поучителна цел и правдивостта им често да се свеждаше до издребняване, в тях все пак личеше известен стремеж към художественост.) Той бе положил тясната си изящна ръка върху главицата на момченце. Разтворена книга лежеше на покритите му с одеяло колене. Погледът му бе зареян в далечината. Той виждаше всичко онова, което е незримо за младите. Над портрета, върху ромб от варакосано дърво, бе изписано името му: по всяка вероятност Паком, Паротен или Шеньо. През ум не ми мина да проверя: за своите близки, за детето, дори за себе си той е бил просто „дядо“; когато е преценил, че е дошъл часът да разкрие на внука си обхвата на бъдещите му задължения, навярно е говорил за себе си в трето лице.

„Ще обещаеш на дядо да слушаш и добре да се учиш догодина, нали, моето момченце? Догодина дядо може вече да го няма.“

В заника на живота си той е дарявал на всички опростителна благост. Дори мен да видеше — но за неговия взор аз бях прозрачен, — щеше да ме погледне добронамерено, да си каже, че и аз някога съм имал дядо и баба. Той нищо не искаше: на тази възраст човек вече няма желаниа. Нищо, освен леко да снишават глас, щом той влезе; нищо, освен да долавя при появата

си полъх на нежност и почтителни усмивки; нищо, освен снаха му от време на време да заявява: „Тате е изумителен, младее повече от всички нас“; нищо, освен единствен да е способен да усмири гневливия си внук, като положи ръце на главичката му и рече: „Дядо знае лек за такава болка“; нищо, освен няколко пъти годишно синът му да се допитва до него по деликатни въпроси; изобщо нищо друго, освен да се чувства спокоен, умиротворен, безкрайно мъдър. Дланта на стария господин едва-едва докосваше къдриците на внука — беше почти като благослов. За какво ли мислеше той? За честното си и почетено минало, на което дължеше правото да се произнася за всичко и за всичко да има последната дума. Онзи ден не стигнах достатъчно далече: жизненият опит е нещо много повече от защита против смъртта; той е право — правото на старците.

Окачен на видно място, генерал Обри със сабя в ръка също беше властник. Властник бе и председателят Ебер, високообразован човек и приятел на Емпетраз. Лицето му беше дългнесто и симетрично, изшилено в долната част и подчертано от заострена брадичка; той леко издаваше челност напред с насмешливо изражение; като тихо похълцване от устата му сякаш се отронваше решителен довод или принципно възражение. Изглеждаше замечтан и държеше гъше перо: неговата отмора бе да пише стихове. Притежаваше обаче орловия поглед на властниците.

Ами войниците? Застанал наред помещението, аз бях прицел на всички тези строги очи. Не бях нито дядо, нито баща, нито дори съпруг. Не гласувах, само дето плащах някой и друг данък: не можех да важнича нито с правата си на данъкоплатец, нито на избирател, нито даже със скромното право да се радвам на хорското зачитане, което всеки чиновник придобива след двадесет години раболепие. Моето съществуване започваше сериозно да ме озадачава. Не бях ли просто привидност?

„Ха — рекох си внезапно, — та войникът съм бил аз!“ Разсмях се без злост.

Охранен петдесетинагодишен човек любезно ми отвърна е приветлива усмивка. Рънода го бе рисувал с любов, без да разкроява кой знае колко малките месести и изваяни уши, нито пък ръцете. Те бяха източени, жилави, с гъвкави пръсти: същински ръце на учен или художник. Лицето ми беше непознато — навярно често бях минавал пред платното, без да му обърна внимание. Приблжих се и прочетох: „Реми Паротен, роден в Бувил през 1849-а, професор в Парижката медицинска академия.“

Паротен — доктор Уейкфийлд ми бе говорил за него. „Веднъж в живота си съм срещнал велик човек. Това беше Реми Паротен. Слушах лекциите му през зимата на 1904-а (нали знаете, че в Париж прекарах две години, за да изучавам акушерство). Благодарение на него разбрах какво представлява истински властна личност. Уверявам ви, имаше невероятно излъчване. Просто ни наелектризираще — способен бе да ни увлече накрай света. При това беше благороден, притежаваше огромно богатство, от което голяма част отделяше за подпомагане на бедни студенти.“

Така че първия път, когато чух за тази знаменитост на науката, останах дълбоко поразен. Сега бях пред него и той ми се усмихваше. Каква разсъдливост и отзивчивост изразяваше усмивката му! Възпълното тяло беше удобно отпуснато в голямо кожено кресло. Беше учен, но не се големееше и тутакси предразполагаше хората. Дори би могъл да мине за съвсем обикновен човечец, ако не бе одухотвореният му поглед.

Не бе нужно дълго да се вираш, за да отгатнеш на какво се е дължало неговото въздействие: бил е обичан, понеже всичко е разбирал, е него всичко е можело да се сподели. Донякъде напомняше Рънан^[34], но беше по-изтънчен. Числеше се към хората, които казват: „Социалистите ли? Та аз отдавна съм ги надраснал!“

Поемеш ли след него по опасния му път, навярно скоро с тръпка би загърбил семейството, отечеството, правото на собственост, най-неприкосновените ценности. За миг дори ще се усъмниш в правото на буржоазния елит да ръководи. Ала крачка още и внезапно всичко се възвръща, здраво стъпило на непоклатими устои, постарому. Обръщаш се назад и в далечината, едва видими, съглеждаш социалистите, които размахват кърпички и викат: „Чакайте ни!“

Впрочем от Уейкфийлд знаех, че Учителя обичал „да изважда душите на бял свят“, както сам казвал с усмивка. Останал млад по дух, той се обграждал с млади хора: често канел на гости момчета от добри семейства, които възнамерявали да се посветят на медицината. Уейкфийлд неколkokратно ходил на обед в дома му. След като станели от трапезата, отивали в пушалнята. Със студентчетата, които едва пропушвали, Шефа се държал като с мъже — предлагал им пури. Изтягал се на дивана и дълго говорел с притворени очи, заобиколен от жадното множество на своите питомци. Разказвал спомени, предавал анекдоти и извличал дълбоки и находчиви поуки. А ако сред благовъзпитаните младежи се намерел някой да се ежи, макар и плахо, Паротен го удостоявал с особено внимание. Поощрявал го да говори, слушал го внимателно, подсказвал му идеи, теми за размисъл. И неминуемо идвал ден, когато младежът, преизпълнен с доблести и помисли, разпален от враждебността на близките си и уморен да разсъждава независимо и различно от всички, замолвал Шефа да го приеме насаме и като пелтечел от смущение, му разкривал най-съкровените си схващания, негодувания и възжеления. Паротен го притискал към гърдите си и казвал: „Разбирам ви, разбрах ви още първия ден.“ Разговаряли, на думи Паротен отивал далеч, много далеч, тъй далеч, че за младежа било трудно да го следва. Подир няколко подобни беседи у младия бунтар се забелязвало чувствително подобрене. Той ясно прозирал в душата си, осъзнавал своята дълбока връзка със семейството и средата си и най-накрая проумявал възхитителната роля на висшата класа. В заключение заблудената овца, сподирала Паротен стъпка по стъпка, като по чудо се озовавала обратно в кошарата, вразумена и разкаяна. „Духом той е изцерил повече хора, отколкото аз телом“ — заявяваше Уейкфийлд.

Реми Паротен мило се усмихваше. Чудеше се, опитваше се да разгадае становището ми, за да го обори полека-лека и да ме върне сред стадото. Аз обаче не се боях от него: не бях овца. Погледнах ведрото му, спокойно и без бръчки чело, шкембенцето, положената на коляното длан. Отвърнах на усмивката му и го напуснах.

Брат му, Жан Паротен, председател на Бувилското корабостроително дружество, се опираше с две ръце на ръба на отрупано с книга писалище; със самата си стойка показваше на евентуалния посетител, че аудиенцията е приключила. Погледът му беше изумителен: някак абстрактен, той сияеше със силата на избистрените права. Искрящите очи се открояваха на лицето. Под техния плам забелязах тънки стиснати устни на фанатик. „Странно — рекох си, — и все пак прилича на Реми Паротен.“ Обърнах се към Шефа: разучих го от гледна точка на сходството и на благото му лице внезапно се изписа някаква суха пустота — семейната им черта. Върнах се на Жан Паротен.

Този човек притежаваше простотата на понятие. От него бяха останали само кости, мъртва плът и Чисто Право. „Все едно че е обсебен от зъл дух — помислих си. — Когато Правото се всели в някого, няма заклинание, способно да го прогони.“ Жан Паротен бе посветил целия си живот на размисли за своето право: друго у него нямаше. На мое място той би усещал в слепоочията си не лекото главоболие, което ме обзема при всяко посещение в музей, а бодежа на правото да бъде лекуван. Не биваше да му се дават много поводи за разсъждения, да се привлича вниманието му към неприятни факти, към възможната му кончина, към страданията на неговите ближни. На смъртния си одър, в часа, когато от Сократово време е прието да изречеш няколко възвишени слова, той навярно е отправил към жена си същите думи като един мой чичо на своята съпруга, която неотлъчно бе бдяла край леглото му в продължение на дванадесет денонощия: „На теб не благодаря, Терез; ти просто изпълни дълга си.“ Когато един човек стигне дотам, заслужава да му свалиш шапка.

Очите му, в които удивено се взрях, изразяваха желание да ме отпрати. Не си тръгнах, проявих натрапничество. Веднъж в библиотеката на Ескориал дълго бях съзерцавал един портрет на Филип II и от опит знаех, че ако неотклонно гледаш известно време сияещо от права лице, след малко сиянието помръква и се отлага във вид на пепелява утайка: именно тази утайка ме интересуваше.

Паротен оказваше упорита съпротива. Внезапно обаче погледът му угасна и картината загуби блясък. Какво остана? Невиждащи очи, тънки, подобни на мъртва змия устни и бузи.

Бледи, но детски закръглени бузи, които се разливаха върху платното. Служителите от корабостроителното дружество не са и подозирали за съществуването им, понеже никога не са се заседавали в кабинета на Паротен. Когато са влизали, натъквали са се на убийствения поглед като на стена. Бузите оставали на заден план, прислонени, бели, отпуснати. След колко ли години ги е забелязала жена му? Две? Пет? Предполагам, че някой ден, когато мъжът ѝ е спял до нея и лунен лъч го е галел по носа или пък, проснат на кресло, тежко е смилал храната си в жегата, е притворени очи и огряна от слънце брадичка, тя е дръзнала да го погледне в лицето и цялата обемна плът се е откряла, беззащитна, подпухнала, разплута, някак непристойна. Навярно от този ден госпожа Паротен е поела юздите.

Отстъпих няколко крачки назад и с поглед обгърнах всички бележити личности: Паком, председателя Ебер, двамата Паротеновци, генерал Обри. Те са носили цилиндри; в неделни дни са срещали на улица „Турньобрид“ госпожа Грасиен, кметицата, на която се била присънила света Сесил. Поздравявали са я с тържествени поклони, каквито хората вече не умеят да правят. Бяха изрисувани с голяма точност и все пак четката бе прочистила лицата им от тайнствената слабост на човешките образи. И най-безволните физиономии бяха гладки като фаянс: напразно търсех някаква близост с дърветата и животните, със същността на земята и водата. Допусках, че приживе не са имали потребност от подобно родство. Но когато е трябвало да бъдат увековечени за потомството, са се доверили на именит художник, за да проведе той тихомълком по ликовете им същите прочиствателни и напоителни дейности, чрез които те самите са преобразували морето и полята около Бувил. Така, със съдействието на Рьонода и Бордюрен, са покорили природата докрай — извън и вътре в себе си. Това, което мрачните платна излагаха пред моя поглед, беше човекът, преосмислен от човека и окичен с едно-едничко украшение — най-великото човешко завоевание — букета от Човешки и Граждански Права. Без задна мисъл се възхитих на човешкото царство.

Появиха се мъж и жена. Бяха облечени в черно и се стараеха да не се набиват на очи. Смаяни се заковаха на прага и мъжът машинално отложи шапка.

— Ах! — възкликна жената, дълбоко развълнувана.

Мъжът пръв се овладя и с почтителен тон каза:

— Това е цяла епоха!

— Да — отвърна жената, — епохата на моята баба.

Пристъпиха няколко крачки и срещнаха погледа на Жан Паротен. Жената зяпна от възхита, но мъжът беше като на тръни и от него лъхаше смирение — навярно често му се бе случвало да се натъква на властни погледи и да го отпращат на бърза ръка. Той кротко подръпна жена си за ръкава и рече:

— Виж го тоя.

Усмивката на Реми Паротен винаги бе предразполагала скромните хорица. Жената се приближи и прилежно прочете:

— „Портрет от Рьонода на Реми Паротен, роден в Бувил през 1849 година, професор в Парижката медицинска академия.“

— Паротен от Академията на науките — каза съпругът, — нарисуван от Рьонода, член на Института. Исторически личности!

Жената кимна, после се втренчи в Шефа.

— Хубав човек — заяви. — И колко умен изглежда!

Съпругът със замах посочи портретите.

— Ето хората, които са създали Бувил — каза той простичко.

— Хубаво е, дето са ги сложили заедно — рече жената разчувствана.

Бяхме трима войници и марширувахме из огромната зала. От преклонение съпругът безмълвно се хилеше, сетне ми хвърли смутен поглед и смехът му секна отведнъж. Извърнах се и пристъпих към портрета на Оливие Блевин. Обзе ме тиха наслада: да, прав бях. Ама че смехория!

Жената застана до мен.

— Гастон — рече тя е внезапна дързост, — я ела тук!

Съпругът се приближи.

— Ей, знаеш ли, че има улица, кръстена на тоя Оливие Блевин — продължи тя. — Онази малката, точно преди „Жукстбувил“, по която се отива към „Зелено бърдо“.

А след малко додаде:

— Серт човек изглежда.

— Как не! Разните недоволници са си намирали майстора.

Изречението целеше мен. Мъжът ме стрелна с крайчеца на окото и се разсмя, този път малко по-шумно, с израз на самодоволна бдителност, сякаш сам бе Оливие Блевин.

Оливие Блевин не се усмихваше. Издаваше към нас стиснатите си челюсти, а адамовата му ябълка силно изпъкваше.

Настъпи миг на мълчание и захлас.

— Като жив е — рече жената.

Съпругът любезно обясни:

— Търгувал е на едро с памук. После се занимавал с политика и станал депутат.

Знаех. Две години по-рано бях направил справка в „Краткия указател за бележитите граждани на Бувил“, дело на абат Морле. Преписах посветените му страници.

„БЛЕВИН, Оливие-Марсиал. Син на предишния, роден и починал в Бувил (1849 — 1908). Завършва право в Париж през 1872 година. Подобно на множество парижани бива принуден да потърси убежище във Версай и закрилата на Националното събрание по време на метежа на Комуната, от който остава дълбоко потресен. Ето защо във възрастта, когато младежите мислят за развлечения той се зарича «да посвети живота си на възстановяването на обществения ред». Удържа своя обет: със завръщането си в родния град основава знаменития «Клуб на реда», където в продължение на години се събират всяка вечер най-видните предприемачи и корабостроители в Бувил. Този кръжец от избрани люде, за който на шега се казвало, че бил по-затворен от «Жокей клуб», упражнява до 1908 година благотворно влияние върху съдбините на нашето голямо търговско пристанище. През 1880 година Оливие Блевин встъпва в брак с Мари-Луиз Паком, по-малката дъщеря на търговеца Шарл Паком (вж. буква П), и подир смъртта на последния основава фирмата «Паком»-Блевин и синове“. След време се насочва към политическа дейност и поставя кандидатурата си за депутат.

„Страната — заявява той в една своя прочута реч — е засегната от най-голямото зло: управляващата класа вече не желае да ръководи. Та кой тогава ще ръководи, господа, ако годните да упражняват властта благодарение на унаследените си качества, на възпитанието и опита се отвърщат от нея поради примиренчество или леност? Често съм твърдял, че да ръководиш, е не право на висшето съсловие, а негов основен дълг. Господа, аз ви заклевам: нека отново въдворим принципа на върховенството!“

Избран е още при първия кръг, на 4 октомври 1885-а, след което многократно бива преизбиран. С бойко и сурово красноречие произнася голям брой блестящи слова. Когато през 1898 година избухва голямата стачка, той се намира в Париж. Незабавно се завръща в Бувил, където оглавява противодействията. Поема инициативата да преговаря със стачниците. Тези преговори, вдъхновени от благороден стремеж за споразумение, са прекъснати от метежа в Жукстбувил. Известно е, че с помощта на дискретната намеса на войската разбунените духове биват усмирени.

Преждевременната смърт на сина му Октав, постъпил на съвсем млада възраст в Политехниката, за да се изгради като ръководител, каквато била волята на баща му, нанася тежък удар на Оливие Блевин. Той не успява да се съвземе и умира две години по-късно, през февруари 1908-а.

Сборници с речи: „Духовните сили“ (1894) — изчерпан, „Дългът да се налагат наказания“ (1900). Всички речи от сборника са произнесени по повод делото „Драйфус“. Изчерпан. „Воля“ (1902) — изчерпан. Последните му изказвания и някои писма до близки родственици са публикувани посмъртно под наслов „Labor improbus“^[35] (издателство „Плон“, 1910).

Иконография: великолепен портрет от Бордюрен, изложен в бувилския музей.

Добре, нека приемем, че е великолепен. Оливие Блевин имаше черни мустачки, със смуглото си лице напомняше донякъде Морис Барес. Двамата положително са се познавали: редом са заседавали на банките в парламента. Депутатът от Бувил обаче не притежаваше нехайната волност на председателя на Патриотичната лига. Той се мъдреше на платното като истукан и сякаш бе изникнал изпод земята. Очите му искряха: зеницата беше черна, а роговицата червеникава. Присвиваше малките си месести уста и притискаше лявата си ръка към гърдите.

Как ме бе затормозвал този портрет! Понякога Блевин ми се струваше твърде висок, друг път — твърде нисък. Сега обаче знаех каква е работата.

Истината бе излязла наяве, докато прелиствах „Бувилски сатирик“. Броят от 6 ноември 1905 беше изцяло посветен на Блевин. Изображението на корицата го представяше като мъниче, вкопчено в буйната грива на Комб^[36], а отдолу се четеше следният текст: „Бълхата и Лъвът“. Още на първата страница всичко се изясняваше: Оливие Блевин бил висок метър и петдесет и три. Осмиваха дребния му ръст и жабешкото му крякане, от което на членовете на Камарата неведнъж им приболявало от смях. Набеждаваха го, че слагал гумени стелки в ботинките си. Затова пък госпожа Блевин, по баща Паком, била същинска кобила. „В този случай може да се каже, че той е половинка от своята половинка“ — добавяше авторът.

Метър и петдесет и три! Ами да: с ревностно усърдие Бордюрен го бе обградил с предмети, в сравнение е които да не изглежда недоносче: табуретка, ниско кресло, етажерка с няколко брошури, малка еднокрака масичка. Само че го бе нарисувал равен по височина със съседа му, Жан Паротен, а двете платна бяха с еднакви размери. В резултат масичката на едното беше почти толкова голяма, колкото огромното писалище на другото, а табуретката стигаше до рамото на Паротен. Окото несъзнателно съпоставяше двата портрета — именно това ме бе глождило.

Сега ме напушваше смях: метър и петдесет и три! Ако трябваше да говоря е Блевин, би ми се наложило да се наведа или да приклепна. Вече не се чудех, че тъй напористо е вирнал нос: съдбата на хора с подобен ръст винаги се решава на няколко сантиметра над главите им.

Такава е възхитителната сила на изкуството. От ниското човече с писклив гласец щяха да се съхранят за поколенията само заканителният израз, царствената стойка и кръвясалите бичи очи. Ужасено от Комуната студентче, гневливо дребосъче депутат: ето кого бе покосила смъртта. Ала благодарение на Бордюрен председателят на Клуба на реда, витията на Духовните сили, бе обезсмъртен.

— Ах, горкичкото!

Жената възкликна приглушено: под портрета на Октав Блевин — „син на предишния“ — нечия благоговейна ръка бе изписала следните думи: „Починал като студент в Политехниката през 1906 година.“

— Починал! Също като сина на Аронделови. Умна глава изглежда. Как ли се е късало сърцето на майка му! Там е работата, че студентите са претоварени. Мозъците им действат дори насън. Ама ми харесват шапките им, бива си ги. „Казоари“ ли им викаха?

— Не, казоари са перата на курсантите от „Сен Сир“.

На свой ред се вгледах в поминалия се на крехка възраст студент. Восъчната му бледност и пристойните, спретнати мустачки вещаеха ранна смърт. Впрочем той бе предусещал участта си: примирение се четеше в светлите очи, които се вираха в далнината. Същевременно обаче гордо бе вдигнал глава; в своята униформа той представяше Френската армия.

Tu Marcellus eris! Manibus date lilia plenis...^[37]

Откъсната роза, мъртъв младеж: нима има нещо по-печално?

Бавно изминах дългата галерия и мимоходом, без да спирам, приветствах бележитите лица, които изникваха от сянката: господин Босоар, председател на търговския съд, господин Фаби, председател на административния съвет при автономното бувилско пристанище, търговеца господин Буланж сред своето семейство, господин Ранкен, кмет на Бувил, господин

Дьо Люсиен, роден в Бувил, посланик на Франция в Съединените щати и поет, някакъв непознат в одежди на префект, майка Мари-Луиз, игуменка на сиропиталището, господин и госпожа Терезон, господин Тибу-Гурон, председател на съвета от вещи лица, господин Бобо, оглавяващ флотската наборна комисия, господа Брион, Манет, Грьоло, Льофевър, доктор Пен и неговата съпруга, самия Бордюрен, нарисуван от сина си, Пиер Бордюрен. Ясни и студени погледи, изтънчени черти, бледи устни. Шишкавият господин Буланж преливаше от търпеливост, майка Мари-Луиз — от ревностно благочестие. Господин Тибу-Гурон беше суров към себе си и към своите близки. Госпожа Терезон неотстъпно се бореше с неумолима болест. Уморената уста ясно изразяваше дълбокото ѝ страдание. Но набожната жена никога не се окайвала. Надмогвала мъките си: съставяла менюта за тържествени вечери и ръководела благотворителни дружества. Случвало се бавно да притвори клепачи посред някое изречение и лицето ѝ застивало безжизнено. Ала тази слабост не продължавала повече от миг; скоро госпожа Терезон отваряла очи и се доизказвала. А в основанията от нея приют питомките си шепнели: „Клетата госпожа Терезон! Веднъж не се е оплакала.“

Бях извървял надлъж залата „Бордюрен — Ръонода“. Обърнах се. Сбогом, лилии, цвят на обществото, изящно изложен в изписани олтари, сбогом, прекрасен цвят, гордост и пример за нас, сбогом, Мръсници.

Понеделник

Отказах се от книгата за Ролбон; край, вече не мога да диша. С какво ще запълвам живота си?

Беше три часът. Седях зад масата, до себе си бях поставил връзката задигнати от Москва писма. Започнах така:

„Постарали се да пръснат най-зловещи слухове. Господин Дьо Ролбон вероятно се подвел по тази уловка, тъй като на 13 септември писал на племенника си, че наскоро е изготвил завещание.“

Маркизът присъстваше: в очакване окончателно да го вместят в историята аз му отдавах назаем собствения си живот. Чувствах го в тялото си като топлинка.

Изведнъж ми дойде наум, че неминуемо ще ми бъде отправено следното възражение: Ролбон далеч не е бил откровен с племенника си, когото в случай на провал е възнамерявал да привлече като свидетел, за да оправдае действията си пред Павел I. Много възможно беше да е скалъпил измислицата със завещанието, за да се престори на лековерен.

Пет пари не струваше такова възражение; нямаше защо да правя капитал от него. Все пак то се оказа достатъчно, за да ме налегне униние. Внезапно си представих дебелата прислужница от „При Камий“, разстроения израз на господин Ашил, помещението, в което тъй ясно бях осъзнал, че съм забравен, изоставен в настоящето. Уморено си рекох: „Та нима аз, който се оказах безсилен да опазя собственото си минало, мога да се надявам, че ще съхраня миналото на друг?“

Взех писалката и се опитах да продължа работата си; до гуша ми бе дошло от разсъждения за миналото, за настоящето, за света. Исках само едно: да имам мира, за да завърша книгата.

Погледът ми обаче попадна на топчето бели листове, останах поразен от вида им и застинах с писалка в ръка, вторачен в снежнобялата хартия: тя беше тъй осезаема и очебийна, с тъй доловимо присъствие. В нея имаше само настояще. Буквите, които току-що бях изписал, още не бяха засъхнали, но вече не ми принадлежаха.

„Постарали се да пръснат най-зловещи слухове...“

Бях обмислял изречението, отпърво то беше частица от мен. Сега бе запечатано на хартията, опълчваше ми се. Вече не го разпознавах. Неспособен бях дори да го премисля. То беше там, пред мен; напразно бих дирил в него някакъв белег за произхода му. Всеки би могъл да го напише. Ала аз, аз не бях сигурен, че съм го написал. Буквите вече не лъщяха, бяха сухи. Това също бе изчезнало: нищо не оставаше от мимолетния им блясък.

Огледах се тревожно: настояще, нищо друго освен настояще. Леки, здрави мебели, вгнездени в настоящето: маса, креват, гардероб с огледало — и аз самият. Разкриваше ми се

истинското естество на настоящето: то беше онова, което съществува, а всичко неприсъществуващо в него не съществуваше. Миналото не съществуваше. Ни най-малко. Нито във вещите, нито дори в мисълта ми. Естествено, аз отдавна бях разбрал, че моето собствено минало ми се е изплъзнало. Дотогава обаче смятах, че просто се е оттеглило извън моя обсег. За мен то сякаш беше един вид излизане в пенсия; друг начин на съществуване, състояние на необвързаност и покой. Когато ролята му приключваше, всяко събитие кротко и от само себе си заемаше място във въображаема кутия и понеже е трудно да си представиш небитието, се превръщаше в събитие „на почетна длъжност“. Сега знаех: нещата в своята цялост са такива, каквито изглеждат — а *зад тях*... няма нищо.

Няколко минути останах погълнат от тази мисъл. После рязко разкърших рамене, за да се отърся от нея, и примъкнах към себе си топчето хартия.

„...че наскоро е изготвил завещание.“

Внезапно изпитах безкрайно отвращение и писалката се изплъзна от ръката ми, като пръсна мастило. Какво се бе случило? Погнусата ли ме бе обзела? Не, съвсем не, стаята изглеждаше лепкаво уютна като всеки ден. Само дето масата ми се струваше някак по-тежка, по-плътна, а писалката — по-осезаема. Ала господин Дьо Ролбон току-що бе умрял повторно.

Миг по-рано той все още бе тук, в мен, спокоен и топъл, и час по час го усещах да шава. Беше жив, по-жив за мен от Самоукия или от съдържателката на „Железничарска среща“. Не ще и дума, действаше на своя глава, способен бе дни наред да не се мерне, но често, по време, което по необясними за мен причини му се стореше подходящо, той като човече от барометър си подаваше носа и съзирах бледото му лице и синкавите страни. А дори да не се появяваше, оставаше стаен в моето сърце и ме преизпълваше.

Сега от него нищичко вече не бе останало, тъй както по браздите от засъхналото мастило не бе останал дори споменът за изначалния им блясък. Моя си беше вината: бях изрекъл единствените слова, които не биваше да споменавам — бях казал, че минало не съществува. И отведнъж, тихомълком, господин Дьо Ролбон се бе възвърнал към своето небитие.

Взех в шепи писмата му, опипах ги с някакво отчаяние.

„И все пак — рекох си, — все пак именно той е очертал тези знаци един подир друг. Докосвал е хартията, придържал е с пръсти страниците, за да не се разместват от натиска на перото.“

Късно беше: думите ми вече нямаха смисъл. Вече не съществуваше друго освен снопче пожълтели листове, които стисках в ръце. Разбира се, изправен бях пред заплетен случай: племенникът на Ролбон бил убит през 1810-а от царската полиция, книгата му били иззети и отнесени в Секретния архив, а после, сто и десет години по-късно, след установяването на съветската власт били предадени в държавната библиотека, откъдето ги бях отмъкнал през 1923-а. Всичко това обаче някак не изглеждаше действително и от кражбата, която собственоръчно бях извършил, не ми е останал никакъв действителен спомен. За да обясня наличието на книгата в стаята си, не би било трудно да съчиня куп по-правдоподобни истории, но те до една биха изглеждали несъстоятелни и леки като сапунени мехури пред тези грапави листове. Да се осланям на тях, за да се докосна до Ролбон, беше безполезно — със същия успех спокойно можех незабавно да тръгна по врачки. Ролбон вече го нямаше. Във всякакъв смисъл. Ако от него още се бе съхранила шепка кости, те съществуваха самостоятелно, независимо, бяха просто незначително количество фосфати, карбонати, соли и вода.

Направих последен опит; повторих си думите на госпожа Дьо Жанлис, които обикновено ми помагаша да си представя маркиза: „сбръчкано, чистичко и ведро личице, цяло на решето от сипаница, което излъчваше особено лукавство независимо от старанието на маркиза да го прикрие“.

Пред мен покорно изникнаха лицето с острия нос и синкавите страни, усмивката. На воля можех да съзерцавам чертите му, дори като че ли с повече лекота отпреди. Само че всичко бе вече само образ в мен, измислица. Въздъхнах, отпуснах се назад и се облегнах на стола с чувство за непоносима липса.

Часовникът бие четири. Ето вече час, откак съм тук, седя на стола със скръстени ръце. Започва да се смрачава. Друго не се е променило в стаята: бялата хартия все така е на масата, до писалката и мастилницата... Ала никога не ще допиша започнатата страница. Никога вече не ще поема по улица „Мютиле“ и булевард „Рьодут“, за да отида в библиотеката и да се ровя в архивите.

Иде ми да скокна на крака и да изляза, да сторя каквото и да е, само и само да притъпя съзнанието си. Но ако помръдна пръст, ако не остана съвършено неподвижен, знам какво ще ми се случи. *Не искам* да се повтаря. И без това няма как да не настъпи. Седя, без да шавам; машинално прочитам на листа незавършения пасаж:

„Постарали се да пръснат най-зловещи слухове. Господин Дьо Ролбон вероятно се подвел по тази уловка, тъй като на 13 септември писал на племенника си, че наскоро е изготвил завещание.“

Пристрастието ми към Ролбон прегоря досущ като любовна страст. Ще трябва да измисля нещо друго. Преди години, в Шанхай, сред кабинета на Мерсие внезапно се отърсих от унеса си, пробудих се. После изпаднах в друг унес, живеях в царския двор, в старинни чертози, тъй мразовити, че зиме над дверите се образуваха ледени шушулки. Днес се опомням пред купчина бяла хартия. Факлите, празненствата в студени зали, униформите, красивите тръпнещи рамене са изчезнали. На тяхно място в топлата стая е останало *нещо*, което не искам да видя.

Господин Дьо Ролбон беше мой съдружник: той се нуждаеше от мен, за да има битие, а аз се нуждаех от него, за да не осъзнавам своето собствено. Набавях суровината, онази суровина, която притежавах в излишък, но не умеех да използвам: съществуването, моето съществуване. А неговата задача бе да представя. Стоеше пред мен и бе обсебил живота ми, за да ми *представи* своя. Аз вече не забелязвах, че съществувам, вече съществувах не чрез себе си, а чрез него; заради него дишах, всяко от движенията придобиваше смисъл извън мен, тук, точно на среща ми, в него; вече не виждах, че ръката ми очертава букви върху хартията, нито дори написаното изречение, но някъде отзад, отвъд хартията, съзирах маркиза, който бе изискал да бъде извършено действието ми и чието съществуване действието продължаваше и утвърждаваше. Аз бях просто способ да го съживя, докато той беше смисълът на моя живот и ме бе избавил от самия мен. Какво ще правя занапред?

Само да не мърдам, *да не мърдам*... Ах!

Не успях да овладее движението на раменете си...

Това и чакаше нещото, което ме дебнеше — ето че връхлита, прониква в мен, изпълва ме. Няма страшно — Нещото съм аз. Освободено, избавено, волно, съществуването обратно нахлува в мен. Аз съществувам.

Съществувам. Спокойно, тъй спокойно, тъй бавно. И леко — то сякаш от само себе си се носи във въздуха. Трепти. Отвсякъде докосвания, които напират, сетне отзвучават. Нежни, съвсем нежни. В устата ми има пенлива вода. Поглъщам я, тя се влива в гърлото, гали ме — и отново се възражда в устата, вечно езерце с белезникава вода, която тихо се плиска край езика. Езерцето също съм аз. Както и езикът. И гърлото — все съм аз. Виждам ръката си, която сякаш разцъфва върху масата. Тя живее — това съм аз. Разтваря се, пръстите се разперват, сочат на различни страни. Лежи по гръб. Открива ми тлъстия си корем. Прилича на паднало възрак зверче. Пръстите са негови крачка. Забавлявам се да ги мърдам бързо-бързо като щипци на обърнат рак. Ракът е мъртъв: щипците се сгърчват, прибират се към коремчето-длан. Съзирам ноктите — единственото у мен, което не е живо. Всъщност не се знае. Ръката ми се извива, просва се ничком, сега я гледам изотзад. Сребрист, леко бляскав гръб — досущ би наподобявал риба, ако не бяха червеникавите косъмчета около свивките. Чувствам ръката си. Двете животинки, които шават, прикачени за китките ми — това съм аз. Ръката ми почесва една от лапичките си с нокътя на друга своя лапичка; чувствам тежестта ѝ върху масата, която не е част от мен. Дълго, предълго е усещането за тежест, не отминава, задържа се до непоносимост... Отдръпвам ръката си, мушвам я в джоба. Ала през плата тутакси чувствам топлината на бедрото. Веднага измъквам ръка от джоба; отпускам я край облегалката на стола. Сега тя виси надолу, леко ме тегли, едва-едва, смирена и морна — съществува. Не упорствам: където и да я

сложна, тя ще продължи да съществува и аз ще продължа да чувствам, че съществува, не мога да я премахна, нито да премахна останалите части от тялото си, топлата влага, избила по ризата ми, нито сгратата тлъстина, лениво заклопочила, сякаш я разбъркват с черпак, нито всички усещания, които пълпят из нея, сноват, пълзят от хълбока до мишниците ми или тихичко кротуват, от сутрин до вечер, на обичайното си местенце.

Скачам на крака. Ако поне можех да спра мислите си, бих се посъвзел. Нищо не е по-блудкаво от мислите. Те са по-блудкави дори от плътта. Точат се безкрай и оставят странен привкус. А вътре в мислите са думите, недовършените думи, наченки на изречения, които непрестанно се връщат: „Трябва да свърш... Съществ... Мърт... Господин Дьо Ролбон е мърт... Не съм... Съществ...“ Напират, напират... и никога не секват. По-неприятно е от всичко останало, понеже се чувствам отговорен и съпричастен. Например за своеобразното, мъчително предъвкване на съществувам съм отговорен аз. аз. Веднъж заживее ли, по-нататък тялото се справя от само себе си. Мисълта обаче я продължавам и развивам аз. Съществувам. Мисля, че съществувам. Като дълга лента е усещането, че съществувам — и аз бавничко я размотавам... Ако можех да възпра мислите си! Опитвам се, успявам: главата ми сякаш се изпълва с дим... но ето че отново се отпочва: „Дим... да не мисля... Не искам да мисля... Мисля как не искам да мисля. Не бива да мисля, че не искам да мисля. Понеже и това е мисъл.“ Няма ли край?

Моята мисъл съм аз: ето защо не мога да спра. Съществувам чрез мислите си... и не мога да ги заприщя. Дори в сегашния миг — ужасно е, — ако съществувам, то е, *защото* ми е отвратително да съществувам. аз, аз сам се изтръгвам от небитието, за което копнея: негодуванието и отвращението, че съществувам, са всъщност способ да се *обуслови* съществуването ми, да бъде гласнат в него. Мислите ми се зараждат в мен като шемет, усещам как напират в главата ми изотзад... ако им се поддам, ще нахлуят напред, между очите — а аз винаги се поддавам, мисълта нараства, нараства, става огромна, изпълва ме целия и обновява съществуването ми.

Слюнката ми сладни, тялото ми е топло, чувствам се блудкав. Ножчето е на масата. Разтварям го. Защо не? Все е някаква промяна. Полагам лявата си ръка върху купчината листове и забивам острието в дланта. Движението е твърде припряно, върхът се приплъзва встрани, раната е повърхностна. Кърви. Е, та какво? Нима нещо се е променило? Все пак със задоволство гледам как на бялата страница, върху изписаните преди малко редове, се образува кървава локвичка, която най-сетне е престанала да бъде аз. Четири реда на бял лист, кърваво петно — за спомен. Отдолу ще трябва да напиша: „В този ден се отказах да завърша книгата за маркиз Дьо Ролбон.“

Дали да се погрижа за ръката си? Чудя се. Гледам тънката кървава струйка, която тихо се ощежда. Ето че се съсирва. Край. Около разреза кожата е като покрита с ръжда. Слабото усещане под нея не се различава от другите, може би дори е още по-вяло. Часовникът отмерва пет и половина. Ставам, студената риза се слепва о тялото ми. Излизам. Защо ли? Ами защото нямам причини да не го сторя. И да остана, и да се свра безмълвен в някой ъгъл, няма да забравя себе си. Ще бъде там, ще тегна върху пода. Съществувам.

Пътюм купувам вестник. Гръмки новини. Открит е трупът на малката Люсиен! Мирис на печатарско мастило, хартията шумоли между Пръстите ми. Извергът е избягал. Момиченцето е било изнасилено. Намерили тялото със сгърчени в калта пръстчета. Свивам вестника на топка, пръстите ми се сгърчват около нея; мирис на мастило; божичко, колко мощно съществуват нещата в днешния ден. Малката Люсиен е била изнасилена. Удушена. Тялото ѝ още съществува, с посиняла плът. Тя не съществува. Ръчичките. Тя вече не съществува. Къщите. Вървя между къщите, намирам се сред къщите, стърча върху настилката; настилката под нозете ми не съществува, къщите се прихлупват към мен, обгръщат ме като вода, притискат ме като купчина белоснежна хартия, аз съществувам. Съществувам — мисля, следователно съществувам; съществувам, понеже мисля, а защо мисля? Не искам повече да мисля, съществувам, понеже мисля, че не искам да съществувам, мисля, че... защото... пфу! Бягам, извергът е избягал, след като е насиллил телцето. Тя е почувствала чужда плът върху своята. аз... ето че аз... Изнасилена. Тихо кръвожадно желание за насилие ме обзема, нахлува в мен, чувствам как

пълзи около ушите ми, ушите се веят над мен, червените коси се червенеят на главата ми, мокър треволяк, червен треволяк — все аз ли съм това? А вестникът пак ли съм аз? Държа вестника, съществувам редом със съществуване, нещата съществуват редом, пускам вестника. Къщата изниква, съществува пред мен; минавам покрай стената, съществувам покрай стената, пред стената; една крачка и стената съществува пред мен, раз-два, изотзад ме побутва пръст, чопли, чопли и измъква окаляното пръстче на момиченцето, окалян е пръстът, с който бъркам в калната вода, той се отпуска бавно, бавно, омеква, вкопчава се по-немошно от пръстчетата на удушното от изверга момиченце, те ровят калта, почвата недотам силно, пръстът полека се плъзга, полита с главата надолу, сгушва се край бедрото ми; съществуването е пихтиесто, тресе се, клатушка се, клатушкам се и аз между къщите, тук съм, съществувам, мисля, следователно се клатушкам, съществуването е пропадане в бездна, дали ще се закрепя, или не, пръст почуква по прозорчето, съществуването е несъвършенство. Минава Господин. Представителният господин съществува. Господинът чувства, че съществува. Не, представителният господин, наперен и блудкав като разпукнало се грамофонче, не чувства, че съществува. Той цъфти; порязаната ръка ме боли, съществувам, съществувам, съществувам. У представителния господин съществува Почетният легион, съществуват мустаци, нищо повече; сигурно е голямо щастие да си просто Почетен легион и мустаци, а останалото не се вижда, той вижда засуканите връхчета на мустаците от двете страни на носа си; не мисля, следователно съм само мустаци. Не вижда нито мършавото си тяло, нито големите си ходила, а из джобовете му положително се валя някоя и друга сивкава предпазна гумичка. Той има Почетен легион. Мръсниците имат право да съществуват: „Съществувам, понеже е мое право.“ Имам право да съществувам, следователно имам право да не мисля: назидателно вирнат пръст. Дали да... галя сред цъфтежа на белите чаршафи разцъфнала бяла плът, която нежно се разлива, да докосна влажната тревица под мишниците, да осезая еликсира, слюзта и лъха на плътта, да проникна в чуждо съществуване, в червени лигавици с тежък и сладък, сладникав мирис на съществуване, да чувствам как съществувам в снага, която тръпне от прилив на кръв и сълзи като овлажнели от съществуване очи? Моето тяло от плът е живо, в плътта напират и бавно кръжат жизнени сокове, плътта се вие ли, вие, нежна, блага роса по моята плът, кръвта по ръката ми, боли, приятно усещане за наранена плът, която се вие, върви, аз вървя, бягам, аз съм изверг с наранена плът, наранена от съществуване, от стени. Студено ми е, пристъпвам крачка напред, студено ми е, още една крачка, свивам вляво, той свива вляво, мисли, че свива вляво, луд, нима съм луд? Той казва, че се бои да не е луд, съществуването, дете мое, знай, че в човешкото съществуване... Той се спира, тялото спира, той мисли, че спира, откъде ли иде? Какво прави? Поема отново, бои се, много се бои, извергът, желанието е като мъгла, желание, отвращение, казва, че е отвратен от съществуването, отвратен ли е? Уморен, отвратен, че съществува. Тича. На какво се надява? Тича, за да избяга от себе си, за да се хвърли в изкуственото езерце? Тича, а сърцето празнично тупти. Сърцето съществува, краката съществуват, диханието съществува, те съществуват, като тичат, дишат, тропат, по-спокойно, по-полека, задъхват се, задъхвам се, той казва, че се задъхва, съществуването сграбва мислите ми изотзад и бавно ги разпилява *изотзад*; сграбват ме изотзад, принуждават ме да мисля изотзад, следователно да бъда нещо, зад мен то изпуска леки мехурчета от съществуване, то е мехурче от мъглата на желанието, пребеляло е в огледалото като смъртник, Ролбон е мъртъв, Антоан Рокантен не е мъртъв, нека се излича; той казва, че иска да се изличи, тича, тича като невестулка (изотзад), промъква се изотзад, *изотзад*, малката Люсиен е нападната изотзад, насилена от съществуването изотзад, той моли за пощада, срамува се да моли за пощада, милост, помощ, помощ, следователно съществувам, той влиза във „Флотският бар“, малки огледала в малък бардак, блед е в малките огледала на малкия бардак високият безжизнен риж мъж, който се отпуска на канапето, грамофонът свири, съществува, всичко се върти, съществува грамофонът, сърцето тупти: кръжете, кръжете, жизнени сокове, сладостно кръжете, слузи и плакнатини от моята плът... плочата се върти.

When the low moon begins to beam
Every night I dream a little dream?^[38]

Гръдният сипкав глас внезапно се извисява и изчезва светът, светът на съществуванията. Гласът е принадлежал на една жена от плът, която е застанала пред микрофон, пременена в най-хубавите си дрехи, и песента е била записана. Жената: та какво толкова! Тя е съществувала като мен, като Ролбон, нямам желание да я познавам. Това обаче е налице. Не може да се каже, че съществува. Плочата, която се върти, съществува, трептящият въздух, пронизван от гласа, съществува, гласът, запечатан на плочата, е съществувал. Аз, който слушам, съществувам. Всичко е цялост, съществуването е навред, плътно, тежко и благо. Но отвъд тази благодост, недостижима, съвсем близка и, уви, тъй далечна, новородена, неумолима, безметежна, се таи някаква... някаква суровост.

Вторник

Нищо. Съществувах.

Сряда

Върху книжната покривка трепти слънчево зайче. Подире му замаяно пъпли муха, грее се и търка предните си крачка. Ще ѝ направя услугата да я смачкам. Тя не вижда как изниква огромният показалец, чиито златисти косъмчета блестят от светлината.

— Не я убивайте, господине! — възкликва Самоукия.

Тя се размазва, дребни бели карангии висват от търбухчето ѝ; избавил съм я от съществуването. Сухо казвам на Самоукия:

— За нейно добро е.

Защо съм тук? А защо пък не? Пладне е, чакам да стане време за лягане. (Слава богу, не страдам от безсъние.) След четири дни ще се видя с Ани: засега друго не осмисля живота ми. Ами сетне? Когато с Ани се разделим? Съзнавам на какво тайничко се надявам: че занапред няма да се разделяме. Би трябвало да ми е ясно обаче, че Ани никога не ще приеме да остарее пред очите ми. Аз съм слаб и сам, имам нужда от нея. Ще ми се да бъда в по-цветущо състояние за срещата: Ани е безжалостна към отрепките.

— Приятно ли ви е, господине? Приятно ли се чувствате?

Самоукия ме стрелка косо, със засмени очи. Диша тежко, с отворена уста, като запъхтяно куче. Признавам, че тази сутрин почти му се зарадвах, имах потребност да говоря.

— Много съм щастлив, че се отзовахте на поканата ми — изрича той. — Ако ви е студено, можем да седнем до калорифера. Господата скоро ще стават, поискаха сметката.

Някой проявява към мен загриженост, пита ме дали ми е студено, приказвам с друг човек: от години не ми се е случвало.

— Тръгват си, искате ли да заемем местата им?

Двамата мъже палят цигари. Излизат, ето ги сред бистрия въздух, на припек. Минават покрай голямата витрина, като придържат шапките си с две ръце. Смят се; вятърът издува палтата им. Не, не искам да сменям мястото си. Какъв смисъл има? Освен това през стъклата, между белите покривчета на плажните кабинки, съзирам морето, зелено и плътно.

Самоукия изважда от портфейла си две четвъртити виолетови картончета. Подир малко ще ги връчи на касиерката. Върху едното разчитам наопаки:

Гостилница „Ботане“ — домашни гозби

Обяд с определено меню: 8 франка

Предястия по избор

Месно блюдо с гарнитура

Сирене или десерт

20 купона — 140 франка

Сега разпознавам човека, който се храни на кръглата маса до вратата: той често отсяда в хотел „Прентания“, търговски пътник е. От време на време спира върху мен съсредоточените си усмихнати очи, но не ме вижда; твърде е погълнат да следи зорко какво яде. От другата страна на касата двама набити червендалести мъже похапват миди и пият бяло вино. По-дребният, който има тънки жълтеникави мустачки, разправя някаква история и му е много забавно. Говори с паузи и се хили, като разкрива ослепително бели зъби. Сътрапезникът му не се усмихва, гледа

строго, но често кима в знак на съгласие. До прозореца седи слаб мургав мъж с изящни черти и сресани назад красиви бели коси; умислено чете вестник. До себе си, на скамейката, е положил кожена чанта. Пие минерална вода. След малко всички тези натезали от храна хора ще се озоват навън, ветрецът ще ги милва и те, разгърдени, с откопчани връхни дрехи и с леко бучене в позамаянните си глави, ще поемат по крайбрежния булевард, ще гледат децата по плажа и корабите в морето; ще отидат на работа. А аз не ще отида никъде, работа нямам.

Самоукия простодушно се засмива, а слънцето играе в рядката му косица.

— Какво ще изберете?

Подава ми листа; полага ми се предястие по избор: пет резенчета салам, репички, сивкави скариди или салата от целина. Има и охлюви по бургундски, но те не са включени в „определеното меню“.

— Дайте ми салам — поръчвам на келнерката.

Той изтръгва листа от ръцете ми.

— Няма ли нещо по-хубаво? Тук виждам охлюви по бургундски.

— Охлюви не обичам особено.

— Аха! Тогава стриди?

— Ще трябва да доплатите четири франка — казва келнерката.

— Значи порция стриди, госпожице, а за мен репички.

Поруменял ми обяснява:

— Много обичам репички.

Аз също.

— А за после? — пита той.

Преглеждам изброените месни ястия. Блазни ме телешкото задушено. Но отнапред си знам, че ще ми бъде предложено пиле по ловджийски, понеже е единственото блюдо, невключено в менюто.

— За господина пиле по ловджийски — казва Самоукия. — А за мен телешко задушено, госпожице.

Обръща листа; на гърба са изброени вината.

— Ще поръчаме вино — заявява някак тържествено.

— Я виж ти — учудва се келнерката, — днес сте го ударили на живот! Та вие никога не пиете.

— Не ми вреди чашка вино при случай. Госпожице, бихте ли ни донесли каничка анжуйско розе?

Самоукия оставя листа, раздробява на малки късчета едно хлебче, после изтрива приборите си със салфетката. Хвърля поглед към белокосия мъж с вестника, сетне ми се усмихва:

— Обикновено си нося книга, макар че е непрепоръчително в здравословно отношение — човек поглъща храната прекалено бързо, не я сдъвква добре. Ала моят стомах е като желязо, всичко смила. През зимата на 1917 година, когато бях военнопленник, яденето беше толкова лошо, че всички се изпоразболяха. Естествено, и аз се писах болен като останалите, но нищо ми нямаше.

Бил е военнопленник... За първи път споменава пред мен; просто умът ми не го побира. Трудно ми е да си го представя другояче освен като Самоукия.

— Къде сте били военнопленник?

Той не отговаря. Положил е вилицата си на масата и ме гледа извънредно настойчиво. Ще ми разправи за неприятностите си — сега се сещам, че беше загатнал за някаква досадна случка в библиотеката. Целият се превръщам в слух: готов съм да откликна съчувствено на чуждите несгоди, поне ще се разнообразя. Аз нямам несгоди, разполагам с пари като рентиер, нямам началник, нито жена и деца; съществувам и толкова. Но тъкмо това е тъй неопределено, тъй отвлечено, че ме хваща срам.

Самоукия май няма намерение да говори. Хвърля ми странен поглед, сякаш иска не да види нещо, а по-скоро да установи съпричастие между душите ни. Неговата се е въздигнала чак

до прекрасните му очи на слепец и прозира в тях. Ако и моята стори същото, ако се подаде иззад своите прозорчета, двете ще полюбезничат една с друга.

Не желая никакво душевно съпричастие, не съм паднал толкова ниско. Отдръпвам се. Самоукия обаче се навежда през масата, без да ме изпуска от очи. За щастие сервитьорката му донася репичките. Отпуска се на стола, душата изчезва от взора му и той чинно започва да се храни.

— Разминаха ли се неприятностите ви?

Той се сепва и слисано пита:

— Какви неприятности, господине?

— Нали онзи ден споменахте нещо такова?

Той пламва.

— Аха! — изрича сухо. — Аха, вярно, онзи ден. Ами ставаше дума за корсиканеца, господине, корсиканеца от библиотеката.

Пак се колебае, запъва се като магаре на мост.

— Клюки са това, господине, не искам да ви отегчавам.

Не настоявам. Той яде някак между другото, но неимоверно бързо. Вече е привършил с репичките, когато ми поднасят стридите. В чинията му са останали само снопче зелени дръжки и купчинка овлажняла сол.

Млада двойка спира отвън, пред изложеното меню, което мукавен готвач държи в лявата си ръка (в дясната стиска тиган). Младите се двоумят. На жената ѝ е студено, сгушила е брадичка в кожената си яка. Мъжът първи решава, отваря вратата и вежливо пропуска спътницата си да мине първа.

Тя влиза. Озърта се с любезен израз и леко потръпва.

— Топло е — казва сериозно.

Младият мъж затваря вратата и поздравява:

— Добър ден, дами и господа.

Самоукия се възвива и мило откликва:

— Добър ден.

Останалите клиенти не отговарят, но изисканият господин леко снишава вестника си и проницателно оглежда новодошлите.

— Благодаря, няма нужда.

Сервитьорката се е завтекла да помогне на младия мъж, но преди още да е посегнала, той пъргаво е съблякъл шлифера си. Вместо сако носи кожено яке с цип. Поразочарована, сервитьорката се обръща към жената. Мъжът обаче отново я изпреварва и с плавни, точни движения помага на своята спътница да си свали палтото. Сядат близо до нас, един до друг. Май не се познават отдавна. Младата жена има уморено и невинно, леко нацупено лице. Рязко маха шапката си и с усмивка тръсва черните си коси.

Самоукия дълго и благо ги съзерцава, сетне се извъръща към мен и смига разнежено, сякаш иска да каже: „Колко са прекрасни!“

Не са грозни. Мълчат, радват се, че са заедно, радват се, че хората ги виждат заедно. Навремето се случваше да влезем с Ани в някой ресторант на „Пикадили“ и да се почувстваме прицел на умилено съзерцание. Ани се дразнеше, но признавам, че аз изпитвах известна гордост. Всъщност по-скоро изумление; никога не съм се отличавал със спретнатата външност, която тъй добре приляга на младежа тук, а надали може да се каже, че грозотата ми е затрогваща. Бяхме млади обаче: сега съм на възраст сам да се умилявам от чуждата младост. Не се умилявам. Жената има тъмни и кротки очи; кожата на младежа е румена, леко зърнеста, а волевата му брадичка е очарователно издадена напред. Действително са трогателни, но леко ме отвращават. Чувствам ги тъй далечни; от топлината ги обзема нега, в сърцата си лелеят една и съща мечта, тъй сладостна, тъй крехка. Хубаво им е, доверчиво гледат жълтите стени и хората, одобряват света, какъвто е, тъкмо такъв, какъвто е, и всеки от тях временно черпи смисъла на живота си от живота на другия. Скоро двамата ще имат един-едничък живот, бавен и вял, лишен от всякакъв смисъл — но това ще им убягва.

Наглед се стесняват един от друг. Накрая младежът непохватно и решително улавя с връхчетата на пръстите си ръката на своята спътница. Тя дълбоко си поема дъх и двамата заедно се навеждат към листа. Да, щастливи са. Е, и?

На лицето на Самоукия се изписва развеселен, някак загадъчен израз.

— Видях ви завчера.

— Къде?

— Ха-ха! — възкликва той с почтителна закачливост.

За миг ме държи в напрежение, после изрича:

— Излизахте от музея.

— А, да — казвам. — Не е било завчера, а в събота.

Завчера със сигурност не ми беше до музеи.

— Видяхте ли знаменитата дърворезба, на която е изобразено покушението на Орсини?

— Не ми е известна.

— Как е възможно? Намира се в една малка заличка, вдясно от входа. Дело е на един участник в Парижката комуна, който до обявяването на амнистията живял в Бувил и се укривал на някакъв таван. Опитал се да отплава за Америка, но тукашната пристанищна полиция зорко бдяла. Прекрасна личност. Използвал принудителното си бездействие, за да измайстори голяма дъбова дърворезба. Няма друг инструмент освен джобно ножче и пила за нокти. С пилата вършел по-тънката работа: ръцете, очите. Паното е с размери метър и петдесет в дължина и метър в ширина; представлява монолитна композиция от седемдесет фигури, без да се смятат двата коня, запрегнати в каляската на императора. А лицата, господине, изваяните с подръчни средства лица са така изразителни и одухотворени. Господине, бих си позволил да кажа, че тази творба заслужава да се види.

Не желая да се обвързвам с обещания.

— Просто исках да разгледам отново картините на Бордюрен.

Самоукия внезапно помръква.

— Портретите в голямата зала ли, господине? — изрича той и се усмихва треперливо. — Нищичко не разбирам от живопис. Естествено, проумявам, че Бордюрен е велик художник, ясно ми е, че има замах, собствен почерк или както там се казва. Но насладата, господине, естетическата наслада ми е чужда.

Дружески заявявам:

— При мен е така със скулптурата.

— Ах, господине! Уви, и при мен. Същото е и с музиката, и с балета. А не ми липсва известна начетеност. Ето на обаче, необяснимо е, ала съм виждал млади хора, които не притежават и половината от моите познания, но застанат ли пред някоя картина, явно изпитват удоволствие.

— Сигурно се преструват — казвам ободрително.

— Може...

За миг Самоукия се вглъбява.

— Мъчно ми е не толкова, че съм лишен от определен вид наслаждение, а по-скоро, че ми е недостъпна цяла област от човешката дейност... Та нали и аз съм човек, а човечи са създали картините...

Внезапно додава с променен глас:

— Господине, веднъж се осмелих да помисля, че прекрасното е само въпрос на вкус. Та нали за всяка епоха изискванията са били различни? Ще позволите ли, господине?

С изненада виждам как от джоба си измъква бележник с черна кожена подвързия. Известно време го прелиства: много от страниците са празни, тук-там личат по няколко реда, изписани с червено мастило. Пребледнял е. Полага разтворения бележник върху масата и притиска към листа едрата си ръка. Сконфузено се прокашля:

— Понякога ми хрумват разни... не смея да кажа, че са мисли. Чудна работа: намирам се някъде, чета и изневиделица, не знам как се получава, спохожда ме някакво просветление. Отначало не обръщам внимание, после се реших да купя бележник.

Млъква и се вира в мен с очакване.

— Аха! — откликвам.

— Господине, тези максими, естествено, не са доизгладени: още не съм приключил с образованието си.

Поема бележника в треперещите си ръце; много е развълнуван.

— Ето именно нещичко за живописиста. Бих се радвал, ако ми позволите да ви го прочета.

— На драго сърце — отвръщам аз.

Той чете:

— „Никой вече не вярва в онова, което през XVIII век е минавало за истина. Защо тогава се иска от нас да ни доставят наслада творбите, които навремето са минавали за прекрасни?“

Гледа ме умолително.

— Какво бихте казали, господине? Може би звучи донякъде парадоксално? Стремежът ми беше да облека разсъздението си в шеговита форма.

— Ами... намирам, че е много интересно.

— Случвало ли ви се е да попаднете на сходна мисъл в някоя книга?

— Не, определено не.

— Така ли? Никога, никъде? Тогава, господине — заявява той помръкнал, — значи не е правдиво. Ако беше правдиво, все някой щеше да си го е помислил.

— Чакайте, чакайте — отвръщам, — сега се сещам, че някъде май съм срещал нещо подобно.

Очите му заблестяват и той вади молив.

— У кой автор? — пита прилежно.

— У... у Рьонан.

Превъзнася се на седмото небе.

— Ще имате ли добрината да ми цитирате откъса дословно? — замолва той, като наплюнчва върха на молива.

— Знаете ли, отдавна съм го чел.

— Е, нищо, както и да е.

Изписва в бележника името на Рьонан под своята максима.

— Единомислие с Рьонан! Добавих името с молив — обяснява той очарован, — но довечера ще го повтора с червено мастило.

Известно време гледа бележника прехласнато и очаквам да ми поднесе още максими. Той обаче внимателно го затваря и напъхва в джоба си. Навярно преценява, че не му се полага повече щастие наведнъж.

— Колко приятна е възможността от време на време да побеседваш без задръжки — добавя задушевно.

Както може да се предположи, това обременяващо обобщение прави на пух и прах и без това замиращия разговор. Следва дълго мълчание.

Откакто са влезли младите, атмосферата в гостилницата се е преобразила. Двамата червендалести мъжаги са замлъкнали и без свян разучават прелестите на жената. Изисканият господин е оставил вестника и гледа двойката доброжелателно, почти съучастнически. Мисли си, че старостта е мъдра, а младостта прекрасна, клати глава някак игриво: знае си, че все още е представителен, добре запазен и привлекателен, със загоряла кожа и стройно тяло. Приятно му е да се преструва пред себе си на бащински настроен. Чувствата на келнерката са явно по-простички: тя е застанала пред младите хора и ги съзерцава със зяпнала уста.

Те си приказват тихо. Поднесени са им предястия, но не ги докосват. Като напрегна слуха си, мога да дочуя откъследи от разговора. По-ясно долавям какво изрича жената с дълбокия си, леко дрезгав глас.

— Не, Жан, не.

— Защо не? — шепне младежът с плам.

— Вече ви казах.

— Това не е основание.

Няколко думи ми убягват, после младата жена прави прелестно, морно движение.

— Твърде често съм опитвала. Прехвърлила съм възрастта, когато човек е способен да започне живота си отново. Стара съм, не разбирате ли?

Младият мъж иронично се засмива. Тя продължава:

— Непосилно ми е да понеса още едно... разочарование.

— Трябва да имате вяра — отсича мъжът. — В сегашното си положение вие просто не живеете.

Тя въздъхва:

— Знам!

— Вижте Жанет.

— Да — отвърща тя и се нацупва.

— Е, според мен тя постъпи чудесно. Прояви смелост.

— Всъщност — заявява младата жена — тя по-скоро се хвана за първата възможност. Разбирате ли, стига да бях поискала, щяха да ми се предоставят стотици подобни възможности. Предпочетох да изчакам.

— Имали сте право — продумва той нежно. — Имали сте право да ме чакате.

Тя на свой ред се засмива:

— Ама че сте самомнителен! Нищо такова не съм казала.

Вече не ги слушам: дразнят ме. Ще спят заедно. Знаят си го. И всеки от двамата знае, че другият знае. Ала понеже са млади, неопорочени и благопристойни, понеже всеки от тях иска да запази себеуважението си и това на другия, понеже любовта е нещо велико и поетично и не бива да се осквернява, те по няколко пъти седмично ходят по вечеринки и гостилници да излагат на показ жалките си обредни и механични действия.

В края на краищата нали трябва да се убие времето. Те са млади и със здраво телосложение, имат пред себе си още тридесетина години. Така че не бързат, размайват се и не грешат. След като преспят, ще се наложи да изнамерят друго, за да забулят безкрайния абсурд на своето съществуване. И все пак... непременно ли е необходимо да се лъже?

Обхождам залата с поглед. Същински фарс! Хората седят със сериозен вид; хранят се. Не, не се хранят: набират сили, за да доведат до успешен край предопределените им дела. Всеки от тях упорито се посвещава на своята дребна задача и тя му пречи да забележи, че съществува; няма ни един, който да не се смята незаменим по отношение на някого или на нещо. Както Самоукия ми казваше онзи ден: „Нали Нусапие няма равен по вещина и единствен е могъл да се заеме с тъй всеобхватно дело?“ Всеки от тях се занимава с някаква незначителна дейност и няма равен в извършването ѝ. Седналият там търговски пътник няма равен в продажбата на зъбна паста „Суан“. Интересният млад човек няма равен в бърникането под фустите. А аз съм сред тях и като ме гледат, те навярно си мислят, че нямам равен в своята област. Аз обаче *знам*. Не ми личи, но знам, че съществувам и че те съществуват. И ако владеех умението да убеждавам, бих приседнал до представителния беловлас господин и бих му разкрил какво представлява съществуването. При мисълта каква физиономия ще направи избухвам в смях. Самоукия изумено се взира в мен. Мъча се да спра, но не мога: чак сълзи избиват в очите ми.

— Весел сте, господине — казва Самоукия мнително.

— Замислих се как всички ние цял живот ядем и пием, за да опазим скъпоценното си съществуване, а няма нищо, нищичко, никакъв смисъл да съществуваш.

Самоукия се съсредоточава, прави усилие да разбере. Смял съм се твърде гръмка: виждам как няколко глави се извърщат към мен. Пък и съжалявам за изпуснатите думи. В края на краищата това никого не засяга.

Той бавно повтаря:

— Никакъв смисъл да съществуваш... Господине, навярно искате да кажете, че в живота няма цел? Това не е ли песимизъм?

Разсъждава още малко, после кротко заявява:

— Преди няколко години прочетох една книга от американски автор, озаглавена „Струва ли си да живееш?“. Такъв ли е въпросът, който си задавате?

Не, естествено, не такъв е въпросът, който си задавам. Само че не ми се обяснява.

— В заключение той се обявяваше в полза на оптимизма, постигнат със силата на волята. Животът има смисъл тогава, когато се постараете да му го придадете. Първо трябва да действаш, да се посветиш на някакво начинание. Дори впоследствие да размислиш, жребият вече е хвърлен, поел си по определен път. Какво мислите по въпроса, господине?

— Нищо — казвам.

Или по-скоро мисля, че в това именно се състои особената по рода си лъжа, непрестанно предвквана от търговския пътник, от двамата млади, от белокосия господин.

Самоукия ми отправя някак лукава и много тържествена усмивка.

— И аз не споделям подобно мнение. Смятам, че няма защо да търсим тъй надълбоко смисъла на живота.

— Нима?

— Има цел, господине, има цел... хората.

Правилно: бях забравил, че той е хуманист. Остава безмълвен за миг, колкото да омете добросъвестно и неумолимо половината от телешкото задушено и цяла филия хляб. „Хората...“ Това го обрисова изцяло — нежна душа. Ала не умее да го изрази. Душата безспорно прелива от очите му, обаче не е достатъчна. Навремето в Париж общувах с хуманисти, стотици пъти ги чувах да казват: „Хората...“, но думата звучеше другояче! Вирган беше ненадминат. Свлячаше очилата, сякаш се разголваше в своята човешка плът, втренчваше в мен затрогващите си очи, погледът му уморено тегнеше и като че ли ме разсъбличаше, за да обозре човешката ми същност. После напевно промълвяваше: „Хората, братко, хората“, и придаваше на думата някаква тромава мощ, сякаш неговото човеколюбие, неувяхващо и всякога удивено, се заплиташе в огромните си криле.

Мимиките на Самоукия още не са придобили подобна кадифена мекота; човеколюбието му е простодушно и първично: той е провинциален хуманист.

— Хората — изричам, — хората... така или иначе, май много не ви е грижа за тях: все сте сам, заболи нос в някоя книга.

Самоукия плясва с ръце, усмихва се хитро:

— Грешите. Ах, господине, позволете да ви кажа, че дълбоко грешите!

За миг се съсредоточава и скришом преглъща залька си. Лицето му сияе като росна капка. Зад него младата жена кръшно се разсмива. Спътникът ѝ се е навел към нея и шепне на ухото ѝ.

— Грешката ви е съвсем естествена — заявява Самоукия, — би трябвало отдавна да ви обясня... Но аз съм тъй плах, господине — очаквах да ми се представи сгоден случай.

— Налице е — отвърщам вежливо.

— Дано, дано! Господине, това, което ще ви кажа... — млъква поруменял: — Но може би ви досаждам?

Опровергавам го. Той щастливо въздъхва.

— Господине, не се срещат на всяка крачка хора като вас, у които широтата на възгледите се съчетава с проникновение на ума. От месеци вече исках да говоря с вас, да ви разкрия какъв бях и какъв станах...

Чинията му е празна и без ни едно петънце, сякаш е току-що измита. А до своята аз внезапно забелязвам метално блюдо, в което сред кафяв сос плува пилешко бутче. Ще трябва да изям това нещо.

— Преди малко ви споменах за пленничеството си в Германия. Тогава започна всичко. Преди войната бях сам, но не го съзнавах; съжителствах с родителите си, които бяха добри хорица, но не се разбирах с тях. Като се сетя за онова време... Та как съм могъл да живея така?... Бях мъртъв, господине, а дори не го подозирах; събирах пощенски марки.

Поглежда ме и внезапно прекъсва разказа си:

— Господине, блед сте и имате уморен вид. Да не ви отегчавам?

— Много ми е интересно.

— Избухна войната и се записах доброволец, без да съм наясно защо. Докато разбере, изминаха цели две години, понеже на фронта нямаше много време за размисъл, пък и войниците бяха твърде недодялани. В края на седемнадесета попаднах в плен. По-късно са ми казвали, че при подобни обстоятелства множество бойци си възвръщали набожността от детството. Господине — заявява Самоукия, като свежда клепачи над пламенните си очи, — аз не вярвам в бога; неговото съществуване се опровергава от науката. Но в лагера се научих да вярвам в хората.

— Защото те смело са понасяли участта си?

— Да — отвръща той разсеяно, — затова също. Впрочем с нас се отнасяха добре. Но имах предвид и друго. През последните месеци от войната не ни претоварваха с работа. При дъжд ни вкарваха в голяма дъсчена постройка, където се смествахме по двеста души, наблъскани един до друг. Залостваха вратата и ни оставяха там, скупчени в почти пълен мрак.

За миг се поколебава.

— Не знам как да ви обясня, господине. Всички тези хора бяха там, едва ги съзирах, но ги чувствах край себе си, долавях дъха им. Веднъж, в началото, ни затвориха в постройката и бяхме тъй натясно, та помислих, че ще се задуша. После мощна радост нахлу изневиделица в мен и почти ми прималя: тогава осъзнах, че обичам хората като братя, и ми се прииска поред да ги разцелувам. И впоследствие всеки път ме обземаше същата радост.

Трябва да изям пилето, което навярно е изстинало. Самоукия отдавна се е нахранил и келнерката чака да смени чиниите.

— За мен постройката се превърна в своеобразно светилище. Понякога успявах да се изплъзна от бдителността на надзирателите, промъквах се там самичък и в сумрака изпадах в някакъв екстаз при спомена за изпитаната отрада. Часовете минаваха неусетно. Случваше ми се да ридая.

Сигурно съм болен: няма друго обяснение за неимоверната ярост, която ме разтърсва. Болестно състояние — ръцете ми затреперват, кръвта нахлува и лицето ми и като връх на всичко устните ми също потръпват. И то само защото пилето е студено. Впрочем най-мъчителното е, че студен съм и аз, искам да кажа, че в дълбочина си оставам такъв, какъвто съм от денонощие и половина — студен, безчувствен. Яростта преминава през мен като вихър, като гърч, като порив на съзнанието ми да откликне, да се пребори с понижението на температурата. Безплодно усилие — няма съмнение, че за някоя дреболия съм готов да се нахвърля с удари върху Самоукия или келнерката, да ги наругая. Ала няма да ми идва отвътре. Гневът ми кипи на повърхността и за миг изпитвам болезненото усещане, че съм обгърнат от пламъци леден къс — нещо като фламбиран омлет. Беглата възбуда се изпарява и чувам как Самоукия обяснява:

— Всяка неделя присъствах на църковната служба. Господине, никога не съм бил вярващ. Но нима не би могло да се каже, че същинското тайнство на литургията се състои в единението между хората? Военният свещеник беше еднорък французин. Имаше хармониум. Слушахме прави, гологлави, и докато се превъзнасях от звуците на хармониума, чувствах как се сливам с хората около мен. Ах, господине, да знаете каква наслада ми доставяха тогавашните литургии! В името на спомена за тях и досега ходя понякога на черква в неделя сутрин. В „Света Сесил“ свири забележителен органист.

— Навярно често сте съжалявали за този живот?

— Да, господине, особено през деветнадесета година. Тогава ме освободиха. Прекарах крайно тежки месеци. Чудех се какво да правя, залинях. Видех ли някъде събрани хора, промъквах се сред тях. Случвало ми се е — добавя той с усмивка — да се присламча към някое погребално шествие. Един ден от отчаяние хвърлих в огъня сбирката си от марки... Ала намерих своя път.

— Наистина ли?

— Посъветвах ме... Господине, знам, че мога да разчитам на вашата дискретност. Аз съм — може би не споделяте подобни възгледи, но сте тъй свободомислещ, — аз съм социалист.

Свежда поглед и дългите му ресници почват да пърхат.

— От месец септември двадесет и първа съм член на Социалистическата партия. Това исках да споделя с вас.

Сияе от гордост. Гледа ме, отметнал глава, леко спуснал клепачи, с полуотворена уста; прилича на великомъченик.

— Много хубаво — казвам, — много доблестно.

— Господине, знаех си, че ще ме подкрепите. Та нима е редно да бъде упреknат човек, който заявява: посветил съм живота си на еди-какво си дело и сега съм напълно щастлив?

Ръцете му са разперени, дланите — извърнати към мен, а пръстите — отпуснати надолу, сякаш очаква да бъде разпнат. Очите са изцъклени, виждам как в устата му се гърчи тъмнорозова маса.

— Е — отвърщам, — щом сте щастлив...

— Щастлив? — Погледът му дълбае като свредел, той е вдигнал очи и сурово се е втреничил в мен. — Ще прецените лично, господине. Преди да взема решение, самотата тъй ми тежеше, че ми мина през ум да сложа край на живота си. Възпря ме единствено мисълта, че никой, свършено никой няма да се трогне от смъртта ми и мъртъв ще бъда още по-самотен, отколкото жив.

Изпъчва се, надува бузи.

— Вече не съм самотен, господине. Никога.

— Аха, значи имате много познати? — питам.

Той се усмихва и тутакси схващам какво простодушие съм проявил.

— Искам да кажа, че вече не се *чувствам* сам. Но естествено, господине, не ми е необходимо да бъда с някого.

— И все пак — възразявам, — във вашата организация...

— А, там познавам всички, но повечето само по име. Господине — пита той закачливо, — та нима човек е длъжен да подбира приятелите си според тъй ограничени показатели? Мои другари са всички хора. Когато сутрин отивам в службата, пред мен, зад мен има хора, тръгнали на работа. Виждам ги, ако смеех, бих им се усмихнал, мисля си, че съм социалист, че те неизменно възплащават смисъла на моя живот, на моите усилия, а дори не подозират. Това е празник за мен, господине.

Отправя ми въпросителен поглед; кимам в знак на съгласие, но долавям, че е поразочарован, че жадува за повече възторг от моя страна. Какво мога да сторя? Нима аз съм крив, че във всичко казано от него мимоходом различавам заимстваните думи, цитатите? Че докато той говори, пред очите ми изникват всички хуманисти, които съм срещал? А те, уви, са тъй многобройни! Хуманистът радикал е особено топло настроен към чиновническото съсловие. Хуманистът, който си приписва леви убеждения, има за основна грижа да съхранява човешките стойности; той не членува в никоя партия, понеже не иска да извърши предателство спрямо човешкото, но симпатиите му клонят към нищите; на тях отдава възвишената си класическа култура. Обикновено той е вдовец с обаятелни и вечно нажалени очи; просълзява се на рождени дни. Освен това обича котки, кучета, всички висши млекопитаещи. Писателят поборник е започнал да милее за хората със закъснение; той им налага наказания, понеже истински ги обича. Сдържан като всички силни по характер люде, той умее да прикрива чувствата си, но и умее с поглед, с извивка на гласа да загатне за възискателната и топла обич към своите братя, стаена под суровите му думи на радетел за правда. Хуманистът католик, късно роден изтърсак, говори за хората прехласнато. „Каква чудна приказка се съдържа и в най-обикновения животец — заявява той, — например на лондонски докер, на бедна шивачка!“ Той е избрал хуманизма на ангелите; и за да възпитава в този дух, пише дълги прочувствени романи, които често биват удостоявани с наградата „Фемина“.

Това са великите, първостепенните роли. Но има и други, рой други: философът хуманист, който бди над себеподобните си като техен по-голям брат и има изострено чувство за отговорност; хуманистът, който обича хората такива, каквито са, и този, който ги обича такива, каквито би трябвало да бъдат; този, който иска да ги спаси с тяхно съгласие, и онзи, който ще ги спаси против волята им; този, който иска да създаде нови митове, и онзи, който се задоволява

със старите; този, който се прекланя пред смъртта на човека, и онзи, който се прекланя пред живота му; хуманистът веселяк, който винаги намира повод за шега, и хуманистът черногледец, често срещан по погребения. Те всички се мразят помежду си — като индивиди, естествено, а не като хора. Самоукия обаче не го знае: затворил ги е в себе си като котки в кожен мях и неусетно за него те взаимно се разкъсват.

Той ме гледа с поотслабнала доверчивост.

— Не споделяте ли моите чувства, господине?

— Как да ви кажа...

Пред тревожното му, леко неприязнено изражение за миг съжалявам, че съм го разочаровал.

Ала той любезно додава:

— Да, ясно ми е, че вие сте зает с вашите изследвания, с вашите книги — но посвоему служите на същото дело.

Моите книги, *моите* изследвания — глупак такъв. По-голям гаф не можеше да направи.

— Не затова пиша.

Лицето на Самоукия мигом се променя: той сякаш надушва вражеско присъствие. Между нас нещо е прекършено.

С престорена изненада той пита:

— Но... ако не е тайна, тогава защо пишете, господине?

— Ами... не знам; просто така, заради самото писане.

Усмивва се с превъзходство, мисли, че ще ме постави натясно.

— А бихте ли писали на необитаем остров? Та нали човек винаги пише, за да го четат?

Само по навик е придал на изречението си въпросителна форма. В действителност това е твърдение. Лустрото от благост и стеснителност се е свлякло; той е неузнаваем. Чертите му разкриват тъпо упорство — той е същинска стена от самомнителност. Още не съм се съвзел от изумлението си, когато го чувам да изрича:

— Ако някой ми каже: „Пиша за определена социална прослойка, за кръг от приятели“, готов съм да повярвам. Може би пишете за потомството... Но, господине, независимо от собствената си воля, вие все за някого пишете.

Очаква отговор. Понеже такъв не следва, той леко се усмивва.

— Да не сте мизантроп?

Знам какво се таи зад лицемерното му усилие да прояви сговорчивост. Всъщност иска от мен нещо съвсем дребно: просто да ми лепне някакъв етикет. Това обаче е клопка: ако се поддам, Самоукия ще възтържествува, тутакси ще бъде оборен, вместен в рамки, изопачен, тъй като хуманизмът преосмисля и претопява в едно всички човешки становища. Ако му се опълчиш, само го подпомагаш — той се подхранва от своите противоположности. Има една категория хора — твърдоглави, тесногръди и безогледни, които неизменно губят почва пред него: той смила всички техни буйни пориви и изстъпления, превръща ги в белезникава, пенеста слуз. Ето как са били претопени антиинтелектуализмът, манихейството, мистицизмът, песимизмът, анархизмът, еготизмът: те вече са просто етапи, незавършени умотворения, които единствено в хуманизма намират своето оправдание. И на мизантропията е отредено място в този концерт: тя е само неблагозвучие, необходимо за цялостната хармония. Мизантропът е човек, така че няма начин хуманистът да не е в известен смисъл мизантроп. Неговата мизантропия обаче е научна, той е съумял да отмери точно своята човеконенавист и изначалната му омраза към хората само облагородява по-сетнешната му любов към тях.

Не искам да ме приобщават, нито здравата ми алена кръв да оросява туловището на тази лимфатична твар: не ще извърша и глупостта да се обявя за „антихуманист“. Аз просто не съм човеколюбец.

— Според мен — казвам на Самоукия — хората не могат да бъдат нито мразени, нито обичани.

Самоукия ме гледа с покровителствен и далечен израз. Уж несъзнателно промълвява:

— Трябва да бъдат обичани, трябва да бъдат обичани...

— Кои да бъдат обичани? Хората тук ли?

— Те също. Всички.

Обръща се към лъчезарната млада двойка: ето кой трябва да бъде обичан. За миг съзерцава беловласия господин. После отново ме заглежда; на лицето му прочитам безмълвен въпрос. Поклащам отрицателно глава. На него като че му дожалява за мен.

— Та и вие не ги обичате — заявявам раздражено.

— Нима, господине? Ще ми позволите ли да не споделям мнението ви?

Пак е станал почтителен до крайност, но ме стрелка с ирония, сякаш му е крайно забавно. Ненавижда ме. От моя страна щеше да е голяма грешка, ако се бях разчувствал пред този маниак.

На свой ред го питам:

— Значи обичате двамата млади зад вас?

Той наново се вира в тях и размишлява.

— Целите да кажа, че ги обичам, без да ги познавам — отвърща той недоверчиво. — Е, да, господине, не крия, че не ги познавам... Освен ако именно любовта не е същинското познание — добавя със самонадеян смях.

— А какво точно обичате?

— Виждам, че са млади, и у тях обичам младостта. Между другото, господине. Млъква и се вслушва.

— Разбирате ли какво си говорят?

Дали разбирам! Насърчен от заобикалящата го симпатия, младият човек на висок глас описва един футболен мач, който любимият му тим спечелил миналата година срещу отбора на Хавър.

— Разправя й някаква случка — казвам на Самоукия.

— Аха! Не чувам добре. Обаче долавям гласовете, нежния глас, плътния глас — редуват се. Толкова е... толкова е мило.

— Аз пък за жалост чувам и какво си приказват.

— Е?

— Е, преструват се.

— Наистина ли? Може би се преструват на млади? — пита той насмешливо. — Ако нямате нищо против, господине, според мен подобни преструвки са твърде ползотворни. Нима е достатъчно да се преструваш, за да се върнеш на техните години?

Оставам глух за насмешката му и продължавам:

— Вие сте с гръб към тях, думите им ви убягват... Какъв цвят са косите на младата жена?

Той се запъва.

— Ами... — поглежда крадешком към двойката и си възвръща самоувереността. — Черни!

— Ето, виждате ли!

— Какво?

— Виждате ли, че не обичате тези двама души? Навярно дори не бихте ги познали, ако ги срещнете на улицата. За вас те са просто символи. Не пред тях се умилявате, а пред Младостта на човека, пред Любовта между мъжа и жената, пред Човешкия глас.

— Е, и? Нима те не съществуват?

— Разбира, се, че не съществуват! Нито Младостта, нито Зрелостта, нито Старостта, нито Смъртта...

Лицето на Самоукия, жълто и кораво като дюля, е застинало в укоризнен гърч. Все пак добавям:

— Същото е и с възрастния господин зад вас, който пие минерална вода. Предполагам, че у него обичате Зрелия мъж; Зрелия мъж, който смело крачи към заника на живота си и полага грижи за външността си, понеже не иска да се запуска?

— Именно — потвърждава той предизвикателно.

— А не виждате ли, че е мръсник?

Той се засмива, явно смята, че съм си загубил ума, хвърля поглед към хубавото лице под белите коси.

— Но, господине, дори да приемем, че видът му отговаря на казаното от вас, как можете да преценявате човека по неговия облик? Когато е в покой, лицето не разкрива нищо, господине.

Слепи хуманисти! Това лице *говори*, то е тъй прозрачно — ала техните нежни и абстрактни души никога не долавят същността на даден образ.

— Как можете — отронва Самоукия — да *спрете* един човек, да кажете, че е такъв или иначе? Кой е способен да изчерпи човека? Кой е способен да обхване човешките възможности?

Да изчерпи човека! Бегло приветствам католическия хуманизъм, от който Самоукия несъзнателно е заимствал израза.

— Зная — отвръщам, — зная, че хората са прекрасни. Вие сте прекрасен. Аз съм прекрасен. В смисъл на божии творения, естествено.

Той ме поглежда недоумяващо, сетне с крива усмивка изрича:

— Навярно се шегувате, господине, но е истина, че всички хора заслужават да се прекланяме пред тях. Трудно е, господине, много трудно е да бъдеш човек.

Неусетно за себе си той вече е загърбил олицетвореното от Христос човеколюбие; кима с глава, но по силата на някаква любопитна мимикрия заприличва на разпнатия Исус от Геенската черква.

— Простете — заявявам, — в такъв случай не съм съвсем сигурен, че съм човек: това никога не ми се е виждало особено трудно. Струвало ми се е, че е достатъчно да се оставиш на произвола на събитията.

Самоукия чистосърдечно се засмива, но очите му са все така зли.

— Скромничите, господине. За да понасяте участието си, човешката си участ, и вие като всички имате нужда от много смелост. Господине, ей сегичка може да удари часът на вашата смърт, вие си знаете и все пак сте способен да се усмихвате — нима това не е прекрасно? И в най-незначителното от действията ви — додава той кисело — се съдържа безкраен героизъм.

— Какво ще желаете за десерт, господа? — пита келнерката.

Самоукия е пребелял, клепачите му са полуспуснати пред окаменелите очи. Прави немощно движение с ръка, сякаш да ме подкани към избор.

— Сирене — казвам героично.

— А вие, господине?

Той се сепва.

— А? Ами нищо не искам, нахраних се.

— Луиз!

Двамата дебелаци плащат и си тръгват. Единият накуцва. Собственикът ги изпровожда до вратата: те са клиенти на почит, бутилката вино им беше поднесена в кофичка с лед.

Наблюдавам Самоукия с леко угризение: цяла седмица е лелеял мечти за днешния обяд, когато ще има възможност да сподели с другото своето човеколюбие. Толкова рядко има случай да се изприказва. А ето че му развалих удоволствието. Въсъщност той е също тъй самотен, както и аз; никой не го е грижа за него. Ала не съзнава самотата си. Така е, но не на мен се полагаше да му отварям очите. Много ми е неловко: действително ме е яд, но не на него, а на Вирган и останалите, на всички, които са отровили този клет мозък. Ако можех да ги изправам тук, пред себе си, хубавичко щях да ги скастрия. На Самоукия нищо няма да кажа, към него изпитвам единствено симпатия: той е човек от рода на господин Ашил, човек от моята мая, и предателството му се дължи на незнание, на добронамереност!

Изблик смях откъм Самоукия ме изтръгва от мрачния унес:

— Ще ме извините, но се замислих колко бездънна е любовта ми към хората и колко силни са поривите ми към тях, докато ние тук с вас умуваме и си привеждаме доводи... и ме досмеша.

Мълча, усмихвам се насила. Келнерката поставя пред мен чиния с късче тебеширеноподобен камамбер. Оглеждам залата и ме обзема остро отвращение. Какво правя тук? Какво ме прихвана да си чеша езика за хуманизма? Защо са тук тези хора? Защо ядат? Наистина те поне не знаят, че съществуват. Имам желание да си тръгна, да отида там, където действително ще бъда *на мястото си*, където ще мога да се врасна... Но аз никъде нямам място; излишен съм.

Самоукия омеква. Опасявал се е, че ще окажа по-силен отпор. Готов е да тегли чертата на всичко изречено от мен. Свежда се напред и с поверителен израз промълвява:

— Дълбоко в душата си вие ги обичате, господине, обичате ги като мен: само думите ни разделят.

Вече не съм в състояние да говоря и просто кипвам. Лицето на Самоукия е почти долепено до моето. Той доволно се усмихва току пред очите ми, като в кошмар. Мъчително дъвча залък хляб и все не мога да го преглътна. Хората. Хората трябва да бъдат обичани. Хората са прекрасни. Гади ми се — и внезапно нахлува Погнусата.

Пристъпа си го бива: разтърсва ме от глава до пети. От един час го предусещах, но не исках да си призная. Сиреният вкус в устата ми... Самоукия дърдори и гласът му тихичко ромоли в ушите ми. Ала изобщо не знам за какво говори. Машинално кимам в знак на съгласие. Ръката ми е сгърчена около дръжката на десертния нож. Чувствам тъмната дървена дръжка. Ръката ми я стиска. Моята ръка. Лично аз съм склонен да оставя ножа на мира: нима има смисъл непрекъснато да докосвам нещо? Вещите не са създадени, за да бъдат докосвани. По-добре е да се шмугваш между тях, да ги отбягваш, доколкото е възможно. Понякога вземаш в ръка някоя, но си принуден бързо-бързо да я пуснеш. Ножът пада върху чинията. От шума беловласият господин се сепва и ме поглежда. Отново поемам ножа, притискам острието към масата и го огъвам.

Това ли било Погнусата: сегашната заслепяваща очевидност? Колко си блъсках главата! Какво ли не писах! Сега знам: съществувам — светът съществува — и аз знам, че светът съществува. Нищо повече. Ала ми е безразлично. Странно, че всичко ми е тъй безразлично; става ми страшно. Така е от знаменателния ден, когато ми се прииска да мятам камъчета в морето. Щях да хвърля камъчето, погледнах го и тогава се започна: почувствах, че то съществува. Сетне последваха и други Погнуси; от време на време предметите някак започват да съществуват в ръката ми. Помня Погнусата в „Железничарска среща“ и друга преди нея, в една нощ, когато се вирах през прозореца; неделната от градската градина и по-сетнешните. Никога обаче не е била тъй силна като днес.

— ... за древния Рим, господине?

Самоукия май нещо пита. Обръщам се към него и му се усмихвам. Е? Ама какво му става? Защо се свива на стола си? Значи вече плаша хората? Друго не можеше да се очаква. Впрочем все ми е едно. Не грешат напълно, като се страхуват: знам си, че съм способен на какво ли не. Например да забия ножа в окото на Самоукия. А после всички тук ще ме повалят с ритници, ще ме тъпчат, ще ми изкъртят зъбите с обувката си. Ала не това ме възпира: между вкус на кръв и вкус на сирене разлика няма. Би трябвало обаче да извърша някакво действие, да породя ненужно събитие: излишни ще бъдат викът, нададен от Самоукия, кръвта, която ще рукне по бузата му, и стъписването на хората. И без това предостатъчно неща съществуват.

Всички са се вторачили в мен; двамата представители на младежта са прекъснали сладостния си разговор. Жената е зяпнала като риба. Все пак би трябвало да им е ясно, че съм безобиден.

Надигам се от стола: наоколо всичко се върти. Самоукия е втренчил в мен големите си очи, които няма да избода.

— Тръгвате ли вече? — мълви той.

— Леко съм уморен. Много мило, че ме поканихте. Довиждане.

На ставане забелязвам, че още стискам в ръка десертния нож. Хвърлям го върху чинията, която изтраква. Прекосявам залата всред мълчание. Те спират да се хранят: наблюдават ме,

зальците им пресядат. Ако пристъпя към младата жена и кажа „Бау!“, тя положително ще се разнищи. Не си струва труда.

Преди да изляза, все пак обръщам към тях лице, та да могат да го запечатат в паметта си.

— Довиждане, дами и господа.

Не откликват. Отивам си. Сега страните им ще си възвърнат руменеца; те отново ще се разбъбрят.

Не знам къде да се дяна. Вися пред мукавения готвач. Не ми е необходимо да извивам глава, за да разбера, че ме гледат през стъклото: гледат гърба ми с изненада и отвращение; смятали са, че съм като тях, че съм човек, а аз съм ги заблудил. Изневиделица съм загубил човешки облик и те са съзрели някакъв рак, който заднишком се измъква от тъй човешкото помещение. Понастоящем разкритият натрапник се е оттеглил: сборището продължава. Дразня се, че усещам зад гърба си гъмжило от стреснати очи и мисли. Пресичам платното. Отсрещният тротоар се простира покрай плажа и кабинките.

Много хора се разхождат по морския бряг, извързват към водната шир пролетни, поетични лица — чувстват се празнично, понеже грее слънце. Има жени в светли дрехи, подносили тоалетите си от предишната пролет; те минават, стройни, бели като дълги официални ръкавици; има и снажни юноши, поели към колежа или към търговската гимназия, има окичени с ордени старци. Не се познават, но се споглеждат съучастнически, тъй като времето е хубаво, а те са хора. В дните, когато се обявява война, хората се прегръщат, макар и непознати, а всяка пролет се усмихват един другиму. Свещеник пристъпва бавно, вгълбен в требника си. На моменти вдига глава и одобрително гледа морето: то също е требник, нашепва за бога. Леки багри, леки ухания, пролетни души. „Времето е ясно, морето е зелено, предпочитам сухия студ пред влагата.“ Поети! Ако сграбча някой от тях за ревера, ако му кажа: „Ела ми на помощ“, той ще си помисли: „Откъде се взе този рак?“, ще побегне и само палтото му ще се изхлузи в ръцете ми.

Загърбвам ги, опирам се с две ръце на парапета. *Същинското* море е студено и черно, гъмжи от животинки; то пъка под тънкия зелен слой, предназначен да мами хората. Безплътните същества около мен са се подвели по тази уловка, те виждат само тънкия пласт, който им свидетелства, че има бог. Аз обаче виждам под него. Лустрото се отмива, ослепителните кадифени кожи, прасковените кожи, сътворени от дядо господ, се пропукват пред моя поглед, раздират се, зейват. Ето го трамвая от Сент Еломир, врътвам се кръгом и нещата се въртят заедно с мен, бледи и зеленикави като стриди. Излишно, излишно е да се хвърлям вътре, след като никъде не искам да отида.

Отвъд стъклата на талози се нижат синкави силуети, изпружени и трошливи. Хора, стени; през разтворените си прозорци една къща ми разкрива черната си утроба, а стъклата просветляват и обагрят в синьо чернилката, синее голяма сграда от жълти тухли, която плахо и треперливо настъпва, сетне внезапно се заковава на място. Някакъв мъж се качва и сяда срещу мен. Жълтата сграда отново потегля, на един дъх се приплъзва покрай прозорците, толкова е близо, че се съзира вече само част от нея, помръква. Стъклата се тресат. Сградата се издига, съкрушителна, далеч по-нависоко, отколкото погледът може да стигне, стотици прозорци зеят към черни сърца; после тя пролазва покрай сандъка, докосва го; между потреперващите стъкла се възцарява мрак. Зданието се проточва до безкрай, жълто като кал, а прозорците са небесносини. И отведнъж вече го няма, изостанало е назад, яркосиво сияние нахлува в сандъка и се разлива навред с неумоливо безстрастие: небето. През прозорците се съглеждат все нови и нови пластове небе, понеже се изкачваме по възвишението Елифар и ясно се вижда от двете му страни; вдясно чак до морето, а вляво — до аеродрума. Пушенето забранено.

Полагам ръка до себе си, но припряно я отдръпвам: седалката съществува. Нещото под мен, на което опрях ръка, се нарича седалка. Направили са го нарочно, за да се сяда отгоре, взели са кожа, пружини, плат, заловили са се за работа с мисълта да измайсторят столче, а като са привършили, създадено е било *това*. Донесли са го тук, в сандъка, който сега се движи и друса, стъклата му се тресат, а в утробата му се гуши червеното нещо. Шепна си като заклинание: седалка, седалка. Думата обаче застива на устните ми, отказва да се нагоди към

нещото. То си остава каквото е, с червения си плюш, хиляди червени лапички, навирени във въздуха, вцепенени, мъртви лапички. Огромният, обърнат нагоре търбух, кървав, подут, отекъл, осеян с безброй безжизнени крачка, търбухът, който се люшка в сандъка, из сивото небе, не е седалка. Той спокойно би могъл да бъде например удавено магаре, подпухнало от погълнатата вода, подмятано от течението, с корем, подал се над повърхността на голяма сива, придошла река; а аз седя върху магарешкия търбух и нозете ми са потопени в бистрата вода. Нещата са освободени от названията си. Те са тук, уродливи, упорити, огромни, и някак е глупаво да ги наричаш седалки или да казваш каквото и да е за тях: аз съм сред Нещата, сред неназоваемите. Сам съм, без думи, без закрила, а те ме обграждат отдолу, отзад, отгоре. Не изискват, не се налагат, просто са тук. Под възглавничката на седалката, до дървената преграда, има сенчеста ивица, тясна тъмна ивица, която се вие загадъчно и закачливо, почти прилична на усмивка. Много добре знам, че не е усмивка, и все пак съществува, пробягва под белезникавите стъкла, под грохота на стъклата, натрапничи под сините образи, които се носят зад стъклата, спират и отново се задвижват, натрапничи подобно на смътен спомен от усмивка, подобно на полузабравена дума, от която ти се върти в главата само първата сричка, затова най-добре е да отвърна поглед и да мисля за друго, за полегналия на седалката мъж, ето тук, срещу мен. Синееко лице с цвят на спечена пръст. Цялата дясна част на туловището се е килнала, дясната ръка е прилепена към тялото, дясната половина почти не живее, живее мъчително, скъпернически, сякаш е парализирана. В лявата половина обаче се долавя някакво дребно паразитно съществуванйце, плъзнало като срамна болест; ръката затреперва, сетне се помества, а в края ѝ пръстите са вдървени. После пръстите също се разтреперват, издигат се до главата, един от тях се изпъва и започва да я чеше с нокът. Някакъв сладострастен гърч се прокрадва в лявата част на устата, а дясната остава мъртва. Стъклата се тресат, ръката се тресе, нокътят чопли ли, чопли, устата се хили под втренчените очи и човекът несъзнателно понася съществуванйцето, обсебило лявата му ръка и буза, така че цялата лява половина бъбне под напора. Кондукторът ми препречва пътя.

— Изчакайте спирката.

Аз обаче го изблъсквам и скачам от трамвая. Повече не мога. Не мога да издържам нещата да са тъй близки. Отварям някакъв вратник, влизам, леки съществувания се реят и устремно се въздигат по върхарите. Сега ми просветва, ясно ми е къде се намирам: наред градската градина. Тръшвам се на една пейка между черните възлести ръце, протегнати към небесата. Дърво чопли с черния си нокът пръстта под нозете ми. Така бих искал да се отпусна, да се унеса, да заспя. Ала ми е непосилно, задушavam се: съществуването нахлува в мен отвред, през очите, през носа, през устата...

И изведнъж, отведнъж булото се разкъсва, разбирам, *виждам*.

6 часът вечерта

Не бих казал, че се чувствам олекотен или доволен: по-скоро съм смазан. Така или иначе, постигнах целта си: зная, каквото исках да узная; прозирам всичко, случило се от месец януари досега. Погнусата не ми дава мира и не вярвам скоро да го стори, но вече не съм нейна жертва, тя вече не е болест, нито временен пристъп: това съм аз.

И тъй, преди малко се намирах в градската градина. Коренът на кестена проникваше в почвата, току под пейката. Някак не помнех какво е корен. Думите се бяха заличили, а с тях и смисълът на нещата, тяхното предназначение, несигурните жалони, вбити от хората на повърхността. Седях леко сгърбен, склонил глава, сам пред тъмната, възлеста, непипната от човешка ръка маса, която ме плашеше. И тогава дойде просветлението.

Дъхът ми секна. Преди последните нощи никога не бях се догаждал какво означава „да съществуваш“. Бях подобен на другите, на онези, които се разхождат край морския бряг в пролетните си дрехи. Като тях твърдях как „морето е зелено, а бялата точица там горе е чайка“, но не чувствах, че всичко това съществува, че чайката е „съществуваща чайка“ — съществуването обикновено е стаено. То е тук, около нас, *то* — *това сме ние*, не можем две думи да изречем, без да го споменем, но в крайна сметка не го докосваме. Когато си въобразявах, че мисля за него, явно не съм мислил за нищо, главата ми е била празна или

най-много една дума да ми се е въртяла в ума — думата „битие“. Или пък съм мислил... Как да го изразя? Мислил съм за *принадлежността*, разсъждавал съм, че морето принадлежи към категорията на зелените неща или че зеленината се числи към свойствата на морето. Дори когато гледах предметите, бях безкрайно далеч от представата, че съществуват: те ми се привиждаха като декор. Поемах ги в ръце, те ми служеха за сечива, предусещах съпротивата им. Всичко това обаче ставаше на повърхността. Ако ме бяха запитали що е съществуване, чистосърдечно щях да река, че не е нищо особено, само куха форма, която допълва външния облик, без ни най-малко да изменя неговата същност. А ето че съществуването изведнъж изпъкваше, ясно като бял ден, разбулваше се изневиделица. Загубило бе безобидния си вид на отвлечено понятие: то беше самата мая на нещата, а коренът беше цял изтъкан от съществуване. Или по-точно коренът, вратата на градината, пейката, рехавият треволяк — всичко се бе изличило; разнородността на нещата, тяхната самостойност бяха просто видимост, лустро. Лустрото се бе свлякло, оставаха безразборно струпани уродливи, пихтиести, аморфни маси, оголени в страшна и безсрамна голота.

Внимавах да не направя и най-малкото движение, но не ми бе необходимо да се помръдна, за да съгледам отвъд дърветата сините колонки, лампата на беседката за оркестъра и жрицата Веледа сред гъсталак от лаврови фиданки. Всички тези предмети... Как да кажа? Те ме гнетяха, искаше ми се да съществуват не тъй мощно, а някак по-пестеливо, по-абстрактно, с повече сдържаност. Кестенът напираше пред очите ми. Зелени лишеи пълзяха до средата на ствола му, а кората, черна и подкожушена, приличаше на гъон. Тихият ромол на водоскока пролазваше в ушите ми и в тях си виеше гнездо, изпълваше ги с въздишки; в ноздрите ми хлуеше мирис на зеленина и гнилоч. Нещата бавно и кротко се отдаваха на съществуването подобно на морна жена, която отстъпва пред напушващия я смях и със задавен глас мълви: „Ах, колко хубаво е да се посмееш от сърце!“ Нещата се разгръщаха едни пред други, непристойно си разкриваха своето съществуване. Разбрах, че няма средно положение между несъществуването и тукашното изнемогващо от негa разточителство. Ако съществуваш, трябва да *съществуваш* именно до тази степен, до плесенясването, разкапването, скверността. В друг един свят формите, мелодиите запазват ясните си, отчетливи граници. Съществуването обаче е разруха. Дървеса, сини като нощ колонки, сладостно гъргорене на шадраван, живи миризми, зареяни из мразовития въздух топли мъглици, а на една пейка риж мъж преживяше вечерята си и в своята съвкупност просъниците и храносмиланията придобиваха някак смехотворен облик. Смехотворен ли?... Не, дотам не се стигаше, нищо от онова, което съществува, не може да бъде смешно, но се натрапваше неясно, почти неуловимо сходство с някои комедийни ситуации. Ние бяхме гъмжило от съществуващи, притеснени, затормозени от самите себе си, ни едно от нас нямаше каквато и да било причина да бъде тук, всяко бе смутено, бегло обезпокоено и се чувстваше излишно спрямо другите. *Излишество*: това бе едничкото взаимоотношение, което можех да установя между дърветата, решетката, камъните. Напразно се мъчех да *преброя* кестените, да *определя* местоположението им спрямо статуята на Веледа, да ги сравня по височина с платаните: всеки от тях се изплъзваше от връзките, в които се стремях да го огранича, обособяваше се, надхвърляше ги. Тези връзки (които упорствах да изграждам, за да забавя разрухата на човешкия свят, на измеренията, количествата, посоките) осъзнавах като произволни; те вече не впримчваха нещата. *Излишен* беше кестенът пред мен, вляво. *Излишна* беше Веледа...

А аз — безволен, вял, пошъл, храносмилащ, предъкващ мрачни мисли, — *аз също бях излишен*. За щастие не го усещах, по-скоро го проумявах, но бях на тръни, понеже се боях, че ще го усетя (и досега се боя — боя се да не ме сграби изотзад и да ме подеме като надигнал се от дълбини талаз). Смъртно ми минаваше през ума да свърша със себе си, та да унищожа поне едно от ненужните съществувания. Ала дори смъртта ми щеше да е излишна. Излишен ще е моят труп, кръвта ми по камънака, сред растенията, в лоното на ведрата градина. И разложената ми плът ще е излишна в земята, която ще я погълне, и костите ми, оглозгани, остъргани, чисти и гладки като зъби, също ще са излишни: бях излишен за вечността.

Думата „Абсурд“ изниква сега изпод перото ми: преди малко, в градината, не ми бе дошла наум, но и не я търсех, не ми беше необходима: мислех безсловесно върху нещата, чрез нещата. Абсурдността не беше представа или внушение, тя се съдържаше в дългата мъртва змия в краката ми — дървената змия. Змия, хищен нокът, корен или граблива лапа, няма значение. И без да прибягвам до ясни определения, разбирах, че съм намерил ключа на Съществуването, ключа на своите Погнуси, на собствения си живот. Фактически всичко, което впоследствие обозрях, се свежда до тази същностна абсурдност. Абсурдност: отново се натъквам на дума; мъча се да се откопча от думите; там се докосвах до нещото. Действията и събитията в жалкия шарен човешки свят са абсурдни само относително, в зависимост от съпътстващите ги обстоятелства. Брътвежът на някой луд например е абсурден с оглед на състоянието му, но не и на неговото умопомрачение. Аз обаче преди малко се сблъсках с абсолюта: абсолюта или абсурда. Нямах нищо, спрямо което коренът да не бе абсурден. Как да се изразя с думи? Абсурден по отношение на камъчетата, на снопчетата изжълтяла трева, на засъхналата кал, на дървото, на небето, на зелените скамейки. Абсурден, несъизмерим, с нищо необясним, дори не и с някакво дълбоко, незнайно изстъпление на природата. Разбира се, аз не бях в течение на всичко, не бях видял как семето е покълнало, как дървото е избуяло. Ала пред едрата грапава лапа нито неведението, нито познанието имаха значение: светът на обясненията и основанията не съвпада с този на съществуването. Окръжността не е абсурдна, тя може прекрасно да се обясни с въртеливото движение на отсечка около единия ѝ край. Но пък окръжност не съществува. А коренът, напротив, съществуваше, в смисъл че ми бе непосилно да го обясня. Възлест, безжизнен, безименен, той ме хипнотизираше, изпълваше погледа ми, непрестанно ме връщаше към своето съществуване. Колкото и да си повтарях: „Корен е“, вече не ми се вярваше. Очевидно бе, че е недопустим преходът от действието на корена като всмукателна помпа *към това*, към твърдата, плътна като тюленова кожа кора, към мазната, мазолеста, неподатлива обвивка. Действието нищо не обясняваше: то позволяваше да се схване приблизително що е корен изобщо, но не и какво представлява *този* корен *тук*. Със своя цвят, с формата си, със застиналото си движение той беше... извън всякакво обяснение. Всяко от свойствата му някак се изплъзваше от него, изтичаше, придобиваше плътност, почти се овеществяваше; всяко от тях беше *излишно* в корена; в своята цялост стволът създаваше у мен чувството, че надхвърля своите граници, че се самоотрича и погубва в странен разгул. Застъргах с тока на обувката си по черния нокът: искаше ми се да го накърня. Просто така, напук, за да предизвикам върху ошавената кожа появата на абсурдно розова драскотина, за да си играя с абсурда на света. Ала като отдръпнах крак, видях, че кората си е останала черна.

Черна ли? Почувствах как думата се спихва, изпразва се от смисъла си с неимоверна бързина. Черна? Коренът не *беше* черен, не чернота обгръщаше парчето дърво — беше... нещо различно: черното, както и окръжността, не съществуваше. Гледах корена — *повече от черен* ли беше, или *приблизително* черен? Скоро обаче престанах да се питам, тъй като ми се стори, че се намирам сред позната обстановка. Да, и по-рано бях оглеждал със същия смут неназоваеми предмети, и по-рано бях долавял как свойствата им, студени и безжизнени, ми убягват. Тирантите на Адолф онази вечер в „Железничарска среща“. Те *не бяха* виолетови. Представих си двете неопределени петна върху ризата. Също и камъчето, бележитото камъче, поставило началото на цялата история: то не беше... вече не помнех какво именно се противеше да бъде. Не бях забравил обаче неодушевления му отпор. И ръката на Самоукия; веднъж в библиотеката я поех и стиснах, а сетне изпитах усещането, че не е точно ръка. Напомни ми едър бял глист, но и това не беше. А съмнителната прозрачност на халбата бира в кафене „Мабли“? Съмнителни — ето какви бяха звуците, уханията, вкусовете. Когато бързо пробягват под носа ти, прилични на подплашени зайци, много-много не им обръщаш внимание, можеш да повярваш, че са простички и безметежни, че на света има истинско синьо, истинско червено, истински дъх на бадеми или теменужки. Ала съсредоточиш ли се в тях за миг, чувството на покой и сигурност отстъпва пред дълбок смут: багрите, сладостта, уханията никога не са истински, никога не са просто самите те и единствено самите те. Най-обикновеното, най-неразчлененото свойство има излишък вътре в себе си, спрямо себе си, в своята същност. Чернотата до крака ми сякаш беше

не чернота, а по-скоро неясен порив на някого да си я представи, без никога да е виждал нещо подобно — от незнание къде да спре той бе изградил във въображението си някакво противоречиво битие отвъд цветовете. То *приличаше* на цвят, но и на... на натъртеност, на секречия, на слуз, и още на мирис, преливаше в мирис на мокра пръст и влажна, топла дървесина, в черен лъх, разстлан като безир по витораслия ствол, в сладнина на съдвкана беловина. Аз не само *виждах* чернотата — взорът е отвлечена измислица, избистрено и опростено понятие, човешко понятие. Това черно тук, аморфно и вяло присъствие, далеч надхвърляше рамките на зрението, осезанието и вкуса. Обхватността обаче прерастваше в безначалие и в края на краищата се свеждаше до нищо поради своето излишество.

Мигът беше изключителен. Стоях неподвижен и вледенен, потънал в ужасяващ захлас. Ала именно в разгара на захласа възникваше нещо ново; разбирах Погнусата, владеех я. Честно казано, не изразявах с думи откритията си. Мисля обаче, че сега ще ми е лесно да им придам словесна форма. Основното е случайността. Мисълта ми е, че по определение съществуването не е необходимост. Да съществуващ, означава просто *да бъдеш тук*; съществуването се проявява, може да се *установи*, но не и да се *дедуцира*. Струва ми се, че някои хора са го разбрали. Ала те са се опитали да оборят случайността, като са измислили едно необходимо самообуславящо се битие. Никакво необходимо битие обаче не е в състояние да обясни съществуването: случайността не е измама, привидност, която може да се разсее; тя е абсолютен и следователно свършена необоснованост. Всичко е произволно — градината, поселището, аз самият. Прούμεеш ли го, започва да ти се гади и всичко да блуждае както онзи ден в „Железничарска среща“: това е Погнусата; това именно Мръсниците от Зелено бърдо и всички останали се мъчат да потулят зад представата за право. Каква жалка лъжа: с право никой не разполага; подобно на другите хора, и те са напълно произволни, така че не могат да не се чувстват излишни. А и дълбоко в тях се таи *излишество* и те са аморфни, неопределени, унили. Колко ли време продължи този унес? *Аз бях* коренът на кестена. Или по-скоро цял бях съзнание за съществуването му. Осъзнах го, още бяхме разграничени, но той ме преизпълваше, не бях друго освен него. Затормозено съзнание, което при това с цялата си сила се вкопчваше в неодушевения къс дърво. Времето бе спряло и наподобяваше тъмна локвичка в нозете ми; изключено бе нещо да настъпи *след* този миг. Искаше ми се да се изтръгна от страшното наслаждение, но не бях в състояние дори да си представя, че е възможно; намирах се във вътрешността; черното коренище беше *заклещено*, заседнало в очите ми като твърде голям залък, който не може да се преглътне. Не бях способен нито да приема корена, нито да го отхвърля. С цената на какво усилие вдигнах поглед? И вдигнах ли го изобщо? Не изчезнах ли за миг, след който се възродих с отметната глава и вперени нагоре очи? Всъщност не си дадох сметка за прехода. Внезапно обаче ми стана непосилно да мисля за съществуването на корена. Той се бе изличил и, колкото и да си повтарях: съществува все още тук, под скамейката, до десния ми крак, това вече нищо не означаваше. Съществуването не позволява да го мислиш от разстояние; то трябва изневиделица да нахлуе в теб, да спре, да се сгуши в сърцето като тлъста, неподвижна твар — не е ли така, значи вече нищичко няма.

Вече нищичко нямаше, очите ми бяха празни и преливах от доволство, че съм се избавил. А сетне нещо внезапно се разшава пред мен с леки колебливи движения: вятърът поклащаше върха на дървото.

Общо взето, ми стана драго от разнообразието да видя как нещо мърда сред всички застинали съществувания, втръчени в мен като очи. Следях полюшването на клоните и си казвах: движенията никога не съществуват напълно, те са преходи, посреднически състояния от едно съществуване към друго, спадове. Готвех се да ги съзря как изникват от небитието, как постепенно назряват и разцъфват: най-сетне щях да проследя как се зараждат съществуванията. Не минаха и три секунди, преди да бъдат пометени всичките ми надежди. По плахите клони, които слепешката опипваха наоколо си, не успях да видя „преход“ към съществуване. Представата за преход също беше човешка измислица. Твърде ясна представа. Всички дребни пориви се обособяваха, действаха самостоятелно. Те отвред някак надхвърляха клоните и вейките. Виеха се около сухите им ръце, обгръщаха ги с леки вихрушки. Разбира се,

движението е различно от дървото. Но все пак е абсолютен. То е действително. Очите ми неизменно се натъкнаха на запълненост. Покрай клоните гъмжеше от съществувания — съществувания, които неспирно се възобновяваха, но никога не възникваха. Съществуващият вятър кацаше на дървото като едра муха и дървото зъзнеше. Ала тръпката не беше зараждащо се свойство, преход от възможност към действие; тя беше нещо налично, нещо — тръпка проникваше в дървото, обладаваше го, раздрусваше го, сетне внезапно го изоставяше, отдалечаваше се и закръжаваше нависоко. Всичко беше запълнено, всичко беше в действие, спадове нямаше; всичко, дори най-недоловимите пориви, беше изваяно от съществуване. А съществуващите, които се суетяха около дървото, не идеха отникъде и не отиваха наникъде. Изневиделица започваха да съществуват, а сетне, също тъй изневиделица, замираха: съществуването е безпаметно — от изчезналите не се съхранява нищичко, дори спомен. Съществуване навред, до безкрай, в излишък, винаги и навсякъде; съществуване, неизменно ограничено единствено от съществуване. Отпуснах се на една пейка, замаян, зашеметен от изобилието на битиета без произход; отвред покълване, цъфтеж, ушите ми пищяха от съществуване, самата ми плът тръпнеше и се разпукваше, поддаваше се на всеобщото пъпкуване, отвратително беше. „Но защо — помислих си, — защо са необходими тъй много съществувания, след като те до едно си приличат?“ Защо има тъй много досущ еднакви дървета? Тъй много опропаствени съществувания, упорито възобновявани и наново проваляни, прилични на тромави напъни у паднала по гръб буболечка? (И аз бях пример за подобен напън.) Това разточителство не внушаваше представа за обилие, тъкмо напротив. То беше унило, болнаво, затлачено. Дърветата с едри непохватни туловища... Разсмях се, понеже изведнъж се сетих за описваните в книгите величествени пролетни животрептения, кълнежи, напълвания и безмерен растеж. Разни глупци досаждат с приказки за могъществото на природата и борбата за оцеляване. Та нима никога не са се вглеждали в животно или дърво? За платана с окапала като от кел кора, за полуизгнилия дъб ще ми внушават, че са млади, напористи сили, устремени към небесата! Ами коренът? Навярно би трябвало да си го представям като хищна лапа, която раздира почвата и изтръгва от нея ядивото си?

Невъзможно ми е да виждам нещата по такъв начин. Разплутост, отмала — това да. Дърветата блуждаеха. Устрем към небето ли? По-скоро грохване; всеки миг очаквах да съгледам как стволите се спихват като спукани балони, как се сгърчват и свличат на земята в черна, мека, надиплена купчинка. Те *нямаха желание* да съществуват, само че не можеха да се възпрат — ето каква беше работата. И тъй, те действаха в жалките си готварници кротко, без жар; мъзгата се изкачваше по жилките бавно, неохотно и коренищата бавно се вбиваха в земята. Но изглеждаха готови тутакси да зарежат всичко и да изчезнат. Безсилни и стари, те продължаваха да съществуват по принуда само защото бяха твърде немошни, за да умрат, защото смъртта можеше да дойде само отвън; единствено мелодията гордо носят своята гибел в себе си, като вътрешна необходимост — те обаче не съществуват. Всяко съществуване възниква без причина, запазва се от безволие и замира по случайност. Отпуснах се назад и затворих клепачи. Ала образите тутакси се пробудиха, надигнаха се и наляха със съществувания склопените ми очи: съществуването е пълнота, от която човек не може да избяга.

Чудновати образи. В тях се съдържаша множество неща. Не като истинските, а техни подобия. Дървени вещи, прилични на стволите, на налъми; и други предмети, сходни с растения. Сетне две лица: съпрузите, които обядваха на съседната маса миналата неделя в бирария „Везелиз“. Охранени, разгорещени, похотливи, нелепи, с пламнали уши. Виждах раменете и гърдата на жената. Голо съществуване. Те двамата продължаваха да съществуват някъде из Бувил и това внезапно ме отврати; някъде, сред кой знае какви миризми, меката гърд продължаваше да се трие о хладни платове, да се гуши в дантели, жената продължаваше да усеща как гърдата ѝ съществува под блузата, да си мисли за тези свои зрели плодове, загадъчно да се усмихва, съсредоточена в пищността на своя бюст, в гъдела, пробягващ по него... После нададох вик и се опомних, широко отворил очи.

Сън ли бе завладяващото присъствие? То беше тук, стелеше се из градината, провисваше от дърветата, размекнато, лепливо, гъсто като петмез. Нима и аз бях част от него заедно с цялата

градина? Боях се, но главно ме беше яд, намирах, че е глупаво, неуместно, ненавиждах гнусното пелте. То беше много, тъй много! Набъбваше до небето, разливаше се навсякъде, изпълваше всичко с пихтиестата си сплутост, а аз съглеждах все нови и нови дълбини; то далеч надхвърляше и оградата, и къщите, и Бувил; вече не бях в Бувил, нито където и да е, блуждаех. Не бях изненадан, знаех, че това е Светът, оголеният Свят, който ненадейно се разкриваше, и се задъхвах от ярост към огромното, нелепо битие. Не можех дори да се запитам откъде се бе взело всичко, нито как е станало така, че съществува свят, а не нищо. Нямах смисъл, светът присъстваше навсякъде, отпред, отзад. *Преди* него не бе имало нищо. Нищо. Не бе имало миг, в който той е могъл да не съществува. И тъкмо това ме дразнеше: разбира се, нямаше *никаква причина* да съществува пълпещата ларва. *Не беше възможно* обаче да не съществува. Немислимо бе — за да си представиш нищото, необходимо е да си вече тук, наред света, жив и с ококорени очи; нищото бе само представа в съзнанието ми, която съществуваше и витаеше в необятността: нищото не бе настъпило *преди* съществуването, то беше съществуване като всяко друго, възникнало сред много други. Извиках: „Каква гадост, каква гадост!“, и се отърсих, за да свлека от себе си лепкавата гадост, но тя се бе вчепкала в мен, порой от тонове съществуване, до безкрай: изнемогнах под невъобразимия гнет. Сетне, отведнъж, градината се оттече сякаш през широк отвор, светът изчезна, тъй както бе дошъл, или пък аз се пробудих — във всеки случай вече не го виждах, около мен бе останала жълта почва, от която стърчаха сухи клони. Станах и поех. Като стигнах до изхода, се обърнах. Тогава градината ми се усмихна. Опрях се на вратата и дълго гледах. Усмивките на дърветата, на лавровия храст означаваха нещо; това беше истинската тайна на съществуването. Спомних си, че една неделя, преди не повече от три седмици, нещата ме бяха поразили със своя някак съчастнически вид. Мен ли имаха предвид? Огорчено съзнавах, че няма как да разбере. По никакъв начин. Все пак то беше тук, в очакването, и напомняше поглед. Беше тук, върху ствола на кестена... то беше *самият* кестен. Нещата наподобяваха недовършени мисли, които се самозабравяха, забравяха какво са искали да изразят, застиваха колебливо и излъчваха някакъв странен, бегъл смисъл, който надхвърляше възможностите им. Този смисъл ме глождеше, *не можех* да вникна в него, дори сто и седем години да останех облегат на решетестата врата; за съществуването вече бях прозрял всичко, което бях способен да прозра. Тръгнах, прибрах се в хотела и ето на, писах.

Нощес

Реших: вече нямам причина да стоя в Бувил, щом съм се отказал от книгата; ще се преселя в Париж. В петък ще взема влака от пет часа, в събота ще се видя с Ани; вероятно ще прекараме заедно няколко дни. После ще се върна тук да уредя едно-друго и да си стегна багажа. Най-късно на първи март окончателно ще се установя в Париж.

Петък

В „Железничарска среща“. Влакът ми тръгва след двадесет минути. Грамофонът. Силно усещане за приключение.

Събота

Ани идва да ми отвори, облечена в дълга черна рокля. Естествено, не се ръкува с мен, не ме и поздравява. Не изваждам дясната си ръка от джоба на пардесюто. Намусено и припряно, за да приключи по-скоро с условностите, тя казва:

— Заповядай, седни където искаш, освен на креслото до прозореца.

Тя е, действително е тя. Ръцете ѝ висят отпуснати, на лицето ѝ е изписан начумереният израз, който някога ѝ придаваше вид на подрастващо девойче. Сега обаче не прилича вече на девойче. Затлъстяла е, бюстът ѝ се е налял.

Затваря вратата и размишлява на глас:

— Чудя се дали да седна на леглото...

В края на краищата се тръшва на нещо като сандък, покрит с килимче. Походката ѝ се е променила: тя се движи с царствена тежест, нелишена от грация; изглежда скована от скорошното си напълняване. Ала независимо от всичко пак си е тя — Ани.

Ани се размива.

— Защо се смееш?

Тя по навик не отвръща веднага и изражението ѝ става заядливо.

— Кажи де, защо?

— Защото, откак си дошъл, устата ти ще се разтегли от усмивки. Приличаш на баща, който току-що е задомил дъщеря си. Хайде, не стой прав. Остави си палтото и седни. Може и тук, ако искаш.

Следва мълчание, което Ани не се опитва да наруши. Колко гола е стаята! Навремето, тръгнеше ли на път, Ани помъкваше огромен куфар, пълен с шалове, тюрбани, мантили, японски маски, гравюри. Настанеше ли се в някой хотел — дори да имаше намерение да пренощува там само веднъж, — първата ѝ работа бе да отвори куфара и да извади всичките си съкровища, които окачваше по стените, провесваше от лампите, поставяше върху масите и пода съгласно променлив и сложен ред. За не повече от половин час и най-безличната стая придобиваше натраплив и почти непоносимо сладен вид. Навярно куфарът се е запилял или е бил забравен на гардероба в някоя гара... Студеното помещение с врата, открехната към банята, е някак зловещо. Напомня моята стая в Бувил, че е по-луксозно и по-мрачно.

Ани отново се изсмива. Ясно разпознавам отривистия ѝ смях — пронизителен и малко гъгнив.

— Ама никак не си се променил. Какво се озърташ така стреснато?

Усмива се, но очите ѝ ме разучават с почти враждебно любопитство.

— Просто си мислех, че тази стая сякаш не е обитавана от теб.

Ново мълчание. Седи на леглото, много бледа в черната си рокля. Не се е подстригала късо. Продължава да ме гледа спокойно, с леко вдигнати вежди. Няма ли какво да ми каже? Защо ме извика да дойда? Това безмълвие е непоносимо.

Внезапно изричам смирено:

— Радвам се, че те виждам.

При последната дума гласът ми заглъхва: след като нищо по-смислено не ми е дошло наум, по-добре да не се бях обаждал. Тя положително ще се ядоса. Знаех си, че първият четвърт час ще е мъчителен. И по-рано при всяка поредна среща с Ани, дори само след двадесет и четири часова раздяла, или пък сутрин, на събуждане, никога не съумявах да намеря думите, които тя очакваше от мен, които подхождаха на роклята ѝ, на времето, на последните реплики от прежната вечер. Какво цели все пак? Не мога да отгатна.

Вдигам очи. Ани ме гледа някак разнежено.

— Значи никак не си се променил? Значи си все тъй недосетлив?

Лицето ѝ изразява задоволство. Но колко уморена изглежда!

— Ти си камък — изрича тя. — Крайпътен километричен камък. Невъзмутимо указваш и цял живот ще указваш, че Мелюн е на двадесет и седем километра, а Монтаржи на четиридесет и два. Ето защо имам такава нужда от теб.

— Нужда от мен ли? Имала си нужда от мен през четирите години, откак не сме се срещали? Е, по нищо не си пролича.

Говоря с усмивка, иначе ще помисли, че ѝ се сърдя. Чувствам като прикачена изкуствената си усмивка и ми е неловко.

— Ама че си глупчо! Естествено, нямам потребност да те виждам, ако това имаш предвид. Не си кой знае колко приятна гледка. Необходимо ми е да съществуваш и да не се променяш. Ти си като платинения еталон за метър, който се съхранява в Париж или където и да е. Едва ли някой някога е имал желание да го види.

— Тук грешиш.

— Е, все едно, аз поне не съм имала. Така или иначе, приятно ми е да знам, че съществува, че се равнява точно на една десетмилионна част от четвъртинката на земния меридиан. Сещам се за него всеки път, когато се вземат мерки в апартамент или когато купувам плат.

— Нима? — питам студено.

— Ами да, спокойно бих могла да си мисля за теб само като за абстрактна величина, като за някаква своеобразна граница. Трябва да си ми благодарен, че всякога съм наясно как изглеждаш.

Ето че се възобновяват проникновените спорове, в които навремето трябваше да участвам, докато в сърцето ми се таяха простички и невъзвишени желаниа, например да ѝ река, че я обичам, или да я прегърна. Днес нямам никакви желаниа. Освен може би да притихна и да я гледам, да осъзнавам безмълвно цялото значение на това изключително събитие: присъствието на Ани пред мен. А дали за нея днешният ден е подобен на другите? Ръцете ѝ не треперят, за разлика от моите. Сигурно е имала нещо да ми каже в деня, когато е писала, или пък просто се е поддала на някаква приумица. А сега всичко отдавна е преминало.

Внезапно Ани ми се усмихва с тъй явна нежност, че се просълзявам.

— За теб съм се сещала по-често, отколкото за платинения метър. Няма ден, в който да не съм те мислила. И отчетливо си припомнях твоята особа в най-дребни подробности.

Тя става, пристъпва към мен и полага ръце на раменете ми.

— Изкарваш се страдалец, но смееш ли да твърдиш, че си помнел как изглеждам?

— Не е честно — отвърщам, — известно ти е, че имам слаба памет.

— Значи признаваш, че напълно си ме забравил. Щеше ли да ме познаеш, ако ме бе срещнал на улицата?

— Естествено. Не е там работата.

— Спомняше ли си поне какъв цвят е косата ми?

— Ама разбира се. Руса.

Тя се размива.

— Ей че гордо го казваш! Сега я виждаш, така че нямаш особена заслуга.

Бръсва с ръка перчема ми.

— А твоята е рижа — заявява тя, като ми подражава, — при първата ни среща носеше мека шапка, която никога няма да забравя — цветът ѝ биеше на лилаво, което хич не се връзваше с червената ти коса. Къде е шапката ти? Искам да видя дали си все тъй лишен от вкус.

— Вече не нося шапки.

Тя леко подсвирва и ококорва очи.

— Сам ли стигна до това решение? Да?! Е, поздравявам те. Я колко било лесно! Въпросът е да ти дойде наум. Такава коса не търпи нищо отгоре си, тя дразни в съчетание с шапки, с възглавнички и дори на фона на тапети. Освен ако нахлупиш шапката до уши, като онази, филцовата, дето я беше купил от Лондон. Прибираще всички кичури отдолу и не беше ясно дали изобщо имаш коса.

С решителен тон, предназначен за приключване на отколешни спорове, тя отсича:

— Никак не ти отиваше.

Не знам за каква шапка става дума.

— Значи съм твърдял, че ми отива?

— И още как! Все това ти беше в устата. И скришом се оглеждаше във витрините, когато смяташе, че не забелязвам.

Подобно познание за миналото ме съсипва. На всичкото отгоре Ани сякаш не се връща към спомени, гласът ѝ не звучи разнежено и отнесено, както би подобавало. Тя като че говори за днешния ден или в краен случай за вчерашния; запазила е здрави и читави някогашните си мнения, пристрастия, омерзения. Напротив, за мен всичко тъне в поетична мъглявина; готов съм на какви ли не отстъпки.

Изневиделица тя с равен глас ми казва:

— Нали виждаш, напълнях, остарях, трябва да полагам грижи за себе си.

Така е. И колко уморена изглежда! Понечвам да заговоря, но тя ме преварва и добавя:

— В Лондон играх в театър.

— С Кандлър ли?

— Не, не с Кандлър. Все същият си. Беше си наумил, че ще работя с Кандлър. Колко пъти трябва да ти повтарям, че Кандлър е величие? Не, в един малък театър на Сохо Скуеър.

Представихме „Император Джоунс“^[39], пиеси от Шон О'Кейси^[40], от Синг^[41], а също и „Британик“^[42].

— „Британик“ ли? — изненадвам се.

— Ами да, „Британик“. Затова и напуснах. Моя беше идеята да се постави „Британик“, а при разпределението ми дадох ролята на Юния.

— Нима?

— А аз, естествено, можех да играя единствено Агрипина.

— И сега какво правиш?

Сбърках, че зададох такъв въпрос. Лицето ѝ застива. Все пак тя незабавно отвръща:

— Вече не играя. Пътувам. Един човек плаща разноските.

Усмива се.

— Е, не ме гледай така състрадателно, няма нищо страшно. Винаги съм ти казвала, че спокойно мога да бъда нечия държанка. Впрочем той е дъртак, не ме притеснява.

— Англичанин ли е?

— Теб какво те засяга? — Пита тя раздражено. — Няма да говорим за него. Той не е от значение за теб, нито за мен. Искаш ли чай?

Влиза в банята. Чувам я как се суети, подрънква със съдините и сама си приказва; писклив и неразбираем брътвеж. Както някога, на нощното шкафче се мъдри том от „История на Франция“ на Мишле^[43]. Над леглото съглеждам окачена от Ани снимка — една-единствена, — репродукция на портрет на Емили Бронте от брат ѝ.

Ани се връща и ненадейно изрича:

— А сега кажи какво става с теб.

После отново изчезва в банята. Въпреки лошата си памет поне това не съм забравил: навика ѝ ни в клин, ни в ръкав да задава прямо въпроси, които ме поставяха натясно, понеже у Ани долавях едновременно искрен интерес и стремеж да ме отпрати на бърза ръка. Във всеки случай, щом ме разпитва, място за съмнение няма: ще иска нещо от мен. Засега се съобразява с предварителните условности: разчиства евентуалните по-нататъшни пречки, претрупва страничните подробности. „Кажи какво става с теб.“ Подир малко на свой ред ще обясни какво става с нея. Отведнъж ми се изпарява всякакво желание да откровенича. Какъв смисъл има? Погнусата, страхът, съществуването... По-добре да си премълча.

— Хайде де! — вика тя през стената.

Връща се с чайник.

— С какво се занимаваш? В Париж ли живееш?

— В Бувил.

— В Бувил? Защо? Надявам се, че не си женен?

— Женен ли? — сепвам се.

Става ми драго, че ѝ е хрумнала подобна мисъл. Споделям го с нея.

— Нелепо е. Съвсем в стила на натуралистичните представи за бъдещето, в които навремето ме упрекуваше. Нали се сещаш: когато си въобразявах как овдовявах с две невръстни синчета. Все ти разправях какво ще се случи с нас двамата.

— А пък сега ти се прехласваш от собствените си приказки — отвръща тя невъзмутимо. — Въобразяваш си, че проявяваш характер. Впрочем на думи те бива да се възмущаваш, но си достатъчно подъл да се ожениш тихомълком някой ден. Точно така се заричаше цяла година, че няма да гледаш „Тъжни теменужки“. А после веднъж използва, че бях болна, за да отидеш на прожекцията в кварталното кино.

— Живея в Бувил, защото пиша книга за Ролбон — изричам с достойнство.

Ани ме гледа с добросъвестно любопитство.

— Ролбон ли? Дето е живял през осемнадесети век?

— Да.

— Вярно, че споменавах за него — казва тя вяло. — Значи става дума за исторически труд?

— Да.

— Ха-ха!

Ако ми зададе още един въпрос, всичко ще ѝ разправа. Тя обаче млъкна. Явно преценява, че достатъчно е научила за мен. Ани прекрасно умее да изслушва, стига да си го постави за цел. Гледам я: свела е клепачи, обмисля какво да каже, как да започне. Трябва ли на свой ред да я подпитам? Не вярвам да ѝ се иска. Ще заговори, когато сама прецени, че моментът е назрял. Сърцето ми бие до пръсване.

Тя внезапно заявява:

— А аз съм се променила.

Ето го началото. След тези думи обаче тя притихва. Налива чая в бели порцеланови чаши. Чака да се обадя: трябва да река нещо. И то не какво да е, а тъкмо онова, което съответства на очакванията ѝ. Седя като на тръни. Действително ли се е променила? Напълняла е, изглежда уморена, но надали това има предвид.

— Не знам. Не намирам. Смехът ти е същият, както и начинът ти да пристъпваш към мен, да полагаш ръце на раменете ми, манията ти да си говориш сама. Все така четеш „Историята“ на Мишле. И сума други подробности...

Например съчетанието между дълбок интерес към постоянната ми същност и пълно безразличие какво може да ме сполети в живота, особената ѝ придирчивост, едновременно дребнава и прелестна, похватът дори в самото начало на разговора да подминава дежурните изрази на вежливост, на приятелство, изобщо всичко, което улеснява човешките взаимоотношения, и да изисква от събеседниците си постоянни нововъведения.

Тя свива рамене и сухо казва:

— Да, променила съм се, променила съм се издъно. Вече съм друга личност. Смятах, че ще го забележиш от пръв поглед. А ти ми говориш за „Историята“ на Мишле. Приближава и застава пред мен.

— Ще видим дали си толкова проникателен, колкото си въобразяваш. Я помисли: в какво съм се променила?

Колебая се; тя потропва с крак, все още усмихната, но явно раздразнена.

— Навремето страшно се затормозваше от едно нещо. Поне така твърдеше. А сега от него няма и помен. Би трябвало да забележиш. Не се ли чувстваш по-свободно?

Не смея да я опровергая: както някога тръпна на ръба на стола, съсредоточен да избягна клопките, да не предизвикам необясними изблици на гняв.

Тя отново присяда на сандъка.

— Е, щом не разбираш — отронва, като убедено клати глава, — значи много работи си забравил. Дори повече, отколкото предполагаш. Добре де, не помниш ли вече някогашните си грешки? Винаги идваше, приказваше и си тръгваше в неподходящи моменти. Представи си, че всичко е досущ както преди: влизаш, на стената висят маски и шалове, аз съм на леглото и ти заявявам (тя отмята глава, разширява ноздри и заговаря театрално, сякаш се присмива на себе си): „Е, какво чакаш? Сядай.“ Само че нарочно нямаше да добавя: „... където искаш, освен на креслото до прозореца.“

— Значи си залагала капани.

— Не бяха капани... А ти, естествено, щеше право натам да се насочиш.

— И какво щеше да ми се случи? — питам, като се извърщам и с любопитство се вирам в креслото.

На вид то е съвсем обикновено, изглежда меко и удобно.

— Само беда — отвръща кратко Ани.

Не настоявам: Ани открай време се е обграждала с вещи, върху които тегне едно или друго табу.

— Май нещичко подразбирам — казвам изведнъж. — Би било много чудно обаче, ако съм прав. Чакай, остави ме да разсъдя: стаята действително е гола. Ще ми признаеш заслугата, че веднага го отбелязах. Добре, да речем, че влизам, виждам по стените маските, шаловите и прочие. Хотелът винаги свършваше пред вратата ти. Твоята стая беше нещо съвсем отделно... Не идваш да ми отвориш. Намирам те свита в някой ъгъл, може би седнала на пода, върху

червеното килимче, което всякога носеше със себе си. Гледаш ме без снизхождение, изчакваш... Щом изрека думица, направя движение или си поема дъх, ти започваш да въсиш вежди, а аз — да се усещам тъй, сякаш съм извършил неппростим грях. После с всяка изминала минута трупам простъпка след простъпка и все повече задълбочавам вината си.

— Колко пъти се е получавало така?

— Стотици.

— Меко казано! Сега станал ли си по-досетлив, по-проницателен?

— Не.

— Хубаво, че си го признаваш. Значи?

— Значи няма вече...

— Ха-ха! — възкликва тя със сценичен глас.

— Не ми го побира главата!

После кротко продължава:

— Е, да, можеш да ми имаш вяра: вече ги няма.

— Няма свършени мигове?

— Не.

Изумен съм. Упорствам.

— Все пак ти не... Тогава край на... на трагедиите, на внезапните трагедии, в които на маските, шаловете, мебелите и на мен самия се падаха второстепенни роли, а ти изпълняваше главната?

Тя се усмихва.

— Неблагодарник! Понякога съм ти отреждала по-важни роли, отколкото на себе си, но ти не си и подозирал. Е, да — край. Много ли ти е чудно?

— Ами да, чудно ми е! Смятах, че това е част от съкровената ти същност и отнемат ли ти го, ще е все едно да ти изтръгнат сърцето.

— И аз така смятах — заявява тя с вид, който говори, че за нищо не съжالياва.

После, с някакво подобие на насмешка, което създава у мен много неприятно усещане, добавя:

— Както виждаш, мога да го преживея.

Сплела е пръсти и е обхванала с ръце едното си коляно. Зарejala е поглед в пространството с лека усмивка, от която цялото ѝ лице се подмладява. Прилича на шишкаво девойче, загадъчно и самодоволно.

— Да, радвам се, че си все същият. Ако те бяха преместили, пребоядисали, поставили край друго шосе, нямаше да ми остане никакъв устойчив ориентир. За мен ти си незаменим: аз се променям, а ти си веднъж завинаги определен и по теб мога да съдя за промените у себе си. Без да искам, леко се засягам.

— Ама никак не си права — възразявам отривисто. — Тъкмо напротив, напоследък претърпях развитие, всъщност аз...

— О! — възкликва тя с убийствено пренебрежение. — Интелектуални промени! А аз съм се променила чак до бялото на очите си...

До бялото на очите... с какво толкова ме разтърсва гласът ѝ? Във всеки случай изневиделица в мен настъпва прелом. Преставам да търся някаква несъществуваща вече Ани. Именно тази жена, тази затлъстяла и повяхнала жена ме трогва; нея обичам.

— Изпитвам нещо като... осезателна увереност. Чувствам, че няма свършени мигове. Чувствам го в краката си, когато вървя. Чувствам го непрекъснато, дори насън. Непосилно ми е да го забравя. Не че ме е споходило откровение; не бих могла да кажа: от този ден, от този час животът ми се е преобразил. Обаче все ми се струва, че внезапно съм го осъзнала току-що. Заслепена съм, скована, неспособна да се нагодя.

Изрича думите със спокоен глас, в който още се таи бегла гордост, че дотолкова се е променила. Седи на сандъка и се поклаща с неопикуема грация. Откак съм дошъл, сега за пръв път долавям прилика с някогашната Ани от Марсилия. Тя пак ме завладява, затъвам отново в странния ѝ свят отвъд границите на смехотворното, превзетото и проникновеното. Разпознавам дори леката

трескавост, която винаги изпитвах в нейно присъствие, а в устата си усещам някогашната горчилка.

Ани разтваря ръце и пуска коляното си. Мълчи. Тази тишина е предварително обмислена, тъй както на оперно представление сцената бива опразнена, докато оркестърът изсвири точно седем такта. Ани отпива от чая си. После оставя чашата и застива, изопната като струна, опряла свитите си пестници на ръба на сандъка.

Внезапно изписва на лицето си страховития образ на Медуза, който толкова харесвах — налят с ненавист, разкривен, злъчен. Ани променя не израженията, а образите си, и то отведнъж, подобно на античните актьори, които надяват различни маски. Образът е предназначен да създаде определена атмосфера, да внуши какво ще последва. Той изпъква и остава непроменен, докато Ани приказва. Сетне се свлича, отронва се от нея.

Впила е в мен невидящи очи. Ей сега ще заговори. Очаквам трагично слово на висотата на достолепния лик, траурен химн.

Тя изрича кратко:

— Надживявам себе си.

Гласът ни най-малко не съответства на образа. Не е трагичен, а някак затрогващ: в него звучи сухо отчаяние без сълзи, без самосъжаление. Да, у Ани нещо сякаш безвъзвратно е претръпнало.

Маската пада, Ани се усмихва.

— Изобщо не съм тъжна. Понякога дори сама се чудя, но няма на какво: откъде накъде ще бъда тъжна? Навремето бях способна на доста силни страсти. Страстно мразех майка си. А тебе пък — казва предизвикателно — страстно те обичах.

Очаква отклик. Не продумвам.

— Всичко е свършено, естествено.

— Нима можеш да знаеш?

— Знам. Знам, че вече никога няма да се встрастя в някого или в нещо. Разбираш ли, цял подвиг е да заобичаш. Нужни са енергия, любопитство, заслепение... Има даже един момент, съвсем в началото, когато се налага да преодолееш същинска бездна. Размислиш ли, ще се откажеш. Знам, че вече никога няма да я преодолея.

— Защо?

Тя ми хвърля насмешлив поглед и не отговаря.

— Сега — изрича — живея сред отмрели страсти. Мъча се да си припомня неудържимата ярост, която на дванадесет години ме подтикна да се хвърля от третия етаж, понеже майка ме беше набила с камшик.

С далечен израз и без видима връзка добавя:

— Зле ми се отразява да се вирам прекалено дълго в предметите. Поглеждам ги, колкото да разбере какво представляват, и после трябва бързо да отвърна очи.

— Но защо?

— Отвращават ме.

Нима и тя?... Във всеки случай сходство има. Веднъж в Лондон се случи нещо подобно — двамата поотделно си бяхме помислили едно и също по едни и същи въпроси и горе-долу едновременно. Толкова бих се радвал, ако... Разсъжденията на Ани обаче са лъкатушни; човек никога не е сигурен, че ги е проследил докрай. За да ми е чиста съвестта, трябва да съм съвсем наясно.

— Слушай, искам нещо да те питам. Нали помниш, че все не успявах да схвана какво представляват свършените мигове, а ти така и не ми разкри.

— Да, прекрасно знам, че никакво усилие не положи, за да разбереш. Само дремеше край мен.

— Ех, аз си знам колко съм се тормозил.

— Пада ти се — беше много виновен. Дразнеше ме с непоклатимия си вид. Сякаш изтъкваше, че си нормален. Стараеше се да излъчваш здравомислие, направо прашеше от духовно здраве.

— Все пак поне сто пъти съм те молил да ми опишеш в какво се състоят...

— Ама тонът ти беше един! — възкликва тя ядно. — Просто благоволяваше да се заинтересуващ, това е истината. Разпитваше с разсеяна любезност, досущ като възрастните госпожи, дето едно време, в детството, ме питаша на какво си играя. Всъщност — добавя умислено — чудя се дали тъкмо теб не съм мразила най-силно.

С усилие на волята тя се съвзема и усмихва, но страните ѝ още аленеят. Много е красива.

— Нямам нищо против да ти ги разгълкувам. Сега съм достатъчно зряла, та да мога без гняв да говоря за детските си развлечения. Хайде, казвай, какво искаш да узнаеш?

— Какво представлявах?

— Нали съм ти говорила за преимуществените положения?

— Май не.

— Напротив — заявява тя уверено. — Бяхме в Аахен, на един площад, чието име ми се губи. Седяхме в градината на една сладкарница, слънцето припичаше, имаше оранжеви чадъри. Не си ли спомняш? Пиехме цитронада и аз открих умрели мухи в захарта.

— А, да, като че ли нещо ми се върти...

— Е, там ти разправих за тях. Поводът беше пълното издание на „История на Франция“ от Мишле, имах го като малка. Форматът беше много по-голям, отколкото на това тук, а страниците бяха с мъртвешки бял цвят като сърцевината на гъба, пък и миришеха на гъба. След като баща ми почина, чичо Жозеф докопа „Историята“ и отмъкна всичките томове. Тогава го нарекох дърта свиня, майка ме наби с камшик и скочих през прозореца...

— Да, да... Положително си ми споменавала за тази „История на Франция“... Четяла си я на някакъв таван, нали? Ето че помня. Виждаш ли колко несправедливо ме обвиняваше преди малко, че всичко съм бил забравил.

— Не се обиждай. И тъй, както правилно си спомняш, отнасях огромните книги на тавана. В тях имаше съвсем малко картинки, около три-четири на том, обаче всяка заемаше цял лист, чиято обратна страна беше празна. Това дълбоко ме поразяваше, още повече че на другите страници текстът беше разположен в две колони, за да се пести място. Страшно харесвах гравюрите, до една ги познавах на пръсти и като препрочитах томовете, тръпнех в очакване цели петдесет страници, преди да стигна до някоя от тях. Винаги ми се струваше чудо, че са си там. Имаше и допълнителна сладост: пресъздадените сцени никога не бяха описани наблизко в текста, събитието трябваше да се търси тридесетина страници по-нататък.

— Моля ти се, говори ми за свършените мигове.

— Сега ти говоря за преимуществените положения. Именно те бяха представени на гравюрите. Преимуществени ги бях нарекла аз, казвах си, че сигурно са имали особено значение, щом са послужили за сюжет на тъй редки изображения. Разбираш ли, те бяха избрани измежду всичките останали, макар да имаше епизоди, които предлагаша повече художествени възможности, а историческата важност на други да бе по-голяма. Към целия шестнадесети век например имаше само три илюстрации: смъртта на Анри II^[44], убийството на херцог Дьо Гиз^[45] и влизането на Анри IV^[46] в Париж. Тогава си въобразих, че въпросните събития са от по-особено естество. Впрочем самите гравюри затвърждаваха това мое убеждение: рисункът беше недоизпипан, крайниците не прилягаха добре към телата. Ала от всичко лъхаше величие. При убийството на херцог Дьо Гиз, да речем, зрителите изразяваха изумлението и негодуванието си, като вкупом протягаха длани напред и извъръщаха глави; беше прекрасно, напомняше древногръцки хор. И не си мисли, че липсваха забавни или анекдотични подробности. Имаше пажове, които се подхлъзваха на пода, припкащи кученца, шутове, приседнали на стъпалата пред трона. Всички детайли бяха предадени тъй внушително и същевременно несръчно, та прекрасно се вписваха в цялостното изображение: едва ли съм виждала живописни творби, в които единството да е тъй пълно. Е, оттам дойде и другото.

— Преимуществените положения?

— Поне представата ми за тях. За мен бяха положения с много рядка и ценна същност, с определен облик, ако щеш. Когато бях осемгодишна, преимуществено положение ми се струваше да бъдеш крал. Или да умреш. Може да ти звучи смешно, но имаше толкова хора,

увековечени в мига на смъртта си, и тъй много от тях бяха изrekli възвишени слова именно тогава, та аз чистосърдечно вярвах... мислех си, че когато встъпва в агония, човек надхвърля собствената си личност. Достатъчно беше дори само да се намираш в стаята на смъртник: тъй като смъртта бе преимуществено положение, нещо се излъчваше от нея и се предаваше на всички присъстващи. Някаква величавост. Когато баща ми почина, заведоха ме в спалнята да го видя за последен път. Докато изкачвах стълбата, се чувствах дълбоко нещастна, но и някак опиянена от благоговейна радост — най-сетне изпадах в преимуществено положение. Облегнах се на стената, помъчих се да налучкам подобаващото поведение. Край леглото обаче бяха коленичили леля ми и майка ми и всичко опростиха с хленченето си.

Тя изрича последните думи с раздражение, като че ли е жегната от някогашния спомен. Замълчава; с втрещен поглед и вдигнати вежди използва случая да изживее сцената още веднъж.

— По-късно разширих представата си; първо добавих едно ново положение, любовта (има предвид любовния акт). Виж, ако още не си проумял защо се противях на... на някои твои щения, сега имаш възможност да схванеш: за мен съществуваше нещо, което трябваше да опазя. А после полека-лека стигнах до убеждението, че преимуществените положения вероятно са много повече, отколкото въображението ми може да роди, и в края на краищата приех, че са безброй.

— Добре, но все пак в какво се състояха?

— Нали вече ти казах — отвръща тя изненадано. — От половин час ти обяснявам.

— Ама кое всъщност е важното: хората да изпитват бурни страсти, да преливат от омраза, от любов — или пък да е величав външният облик на събитието, тоест видимото в него...

— И двете... зависи — отговаря тя неохотно.

— А съвършените мигове? Каква роля изпълняват в случая?

— Те са следствие. Първо се явяват предзнаменования. После преимущественото положение бавно и величествено се налага в човешкия живот и тогава възниква въпросът дали да се стремиш да го претвориш в съвършен миг.

— Да — казвам, — разбрах. При всяко от преимуществените положения трябва да се извършат определени действия, да се заемат определени пози, да се изрекат определени думи, докато други действия и думи са строго запретени. Прав ли съм?

— Да, в известен смисъл...

— Тоест, положението е суровина и е нужно да се преработи.

— Точно така — потвърждава тя. — Първо е необходимо да се озoves при изключителни обстоятелства, а после съзнателно да внесеш в тях ред. Ако условията бъдат изпълнени, тогава мигът ще е съвършен.

— Значи става дума за нещо като творение на изкуството.

— И друг път си ми го казвал — отвръща тя сприхаво. — Не: това беше... беше дълг... *Трябваше* да се преобразят преимуществените положения в съвършени мигове. Въпросът се свеждаше до някаква нравственост. Да, колкото и смешно да ти звучи — нравственост.

Изобщо не ми е до смях.

— Слушай — изричам поривисто, — и аз ще си призная вината. Никога не съм те разбирал добре, никога не съм се опитвал искрено да ти помогна. Ако бях наясно...

— Хиляди благодарности — отговори тя насмешливо. — Надявам се, че не очакваш признателност за закъснялото си разкаяние. Впрочем не ти се сърдя; не съм ти обяснявала подробно, имах някакви спирачки, не можех да говоря по въпроса с никого, дори с теб, най-вече с теб. В тези мигове все нещо издишаше. И тогава просто ми причерняваше. А имах чувството, че върша каквото е по силите ми.

— Но какво трябваше да се прави? Какви действия да се предприемат?

— Ама че си глупчо, примери няма, всичко зависи от обстоятелствата.

— Все пак ми обясни какво се опитваше да постигнеш.

— Не, не ми се приказва. Но ако те интересува, ще ти разправа една история, която дълбоко ме потресе в ученическа възраст. Имало някакъв крал, който загубил битка и попаднал в плен. Стоял си в едно кътче на вражеския стан и видял как водят сина му и дъщеря му, оковани във вериги. Не се разридал, думица не проронил. После съгледал един от слугите си, също окован. Тогава застенал и взел да си скубе косите. Можеш и сам да си измислиш подобни примери. Разбираш ли, има случаи, при които не бива да се окайваш, в противен случай си нищожество. Но ако изпуснеш на крака си цепеница, можеш да правиш каквото си щещ, да хленчиш, да хлипаш, да подскачаш на здравия си крак. Глупаво би било да се държиш стоически винаги — тогава се изтощаваш нахалост.

Тя се усмихва.

— А в други случаи трябваше да бъдеш нещо *повече* от стоик. Естествено, не си спомняш кога за пръв път те целунах?

— Напротив, много добре си спомням — отвърщам тържествуващо. — Беше в парка Кю, край Темза.

— Не знаеш обаче, че седях върху стрък коприва, роклята ми се беше запретнала, бедрата ми бяха целите нажилени и при най-малкото движение се образуваха нови плюски. Е, тогава стоицизмът нямаше да е достатъчен. Ти изобщо не ме вълнуваше, няхах особено желание да те целуна, но ласката, която щях да ти даря, имаше далеч по-голямо значение, тя бе обвързване, единение. Разбираш ли, болката се натрапваше, но не ми беше позволено да мисля за бедрата си в подобен миг. Малко беше да не показвам страданието си — трябваше да не страдам.

Тя ме поглежда гордо, не можейки да се начуди на постижението си:

— Двадесет минути продължи твоята настойчивост да си изпросиш целувката, която аз и бездруго бях решила да ти дам, но се дърпах — нали трябваше да се спазят условностите, — и за това време успях да постигна пълно обезболяване. А само аз си знам колко е чувствителна кожата ми: не усетих *нищо*, докато не станахме.

Всичко съвпада. Няма приключения — няма съвършени мигове... ние сме изгубили едни и същи илюзии, следвали сме едни и същи пътища. Отгатвам останалото, дори мога да й взема думите от устата и сам да довърша:

— И тогава си осъзнала, че винаги има или разридани женици, или някой риж човечец, или нещо друго, което проваля твоите усилия?

— Да, естествено — казва тя вяло.

— Не е ли там работата?

— О, знаеш ли, навярно времето щях да се примиря с несъобразителностите на рижия човечец. В края на краищата чисто благородство бе от моя страна да се вълнувам как другите изпълняват ролите си... Не, по-скоро...

— По-скоро изобщо няма преимуществени положения?

— Именно. Вярвах, че омразата, любовта или смъртта ни поразяват като небесен огън. Вярвах, че можеш да бъдеш озарен от омраза или от смърт. Каква заблуда! Да, действително смятах, че съществува „Омраза“, че тя някак осенява хората и ги възвисява. А истината е, че всичко си е в мен — мразя аз, любя аз. И това мое „аз“ е все едно и също, някакво тесто, което се точи ли, точи... нещата са досущ подобни помежду си и дори се изумявам как на хората им е хрумвало да им измислят имена, да ги разграничават.

Разсъждава като мен. Струва ми се, че никога не сме се разделяли.

— Чуй ме добре — казвам й, — навеждаш ме на една мисъл и тя ми допада много повече от твоята представа за мен в ролята на километричен камък, която благородно си ми отредила — напоследък и двамата сме се променили по подобен начин. Далеч по-приятно ми е, отколкото да наблюдавам как все повече се отдалечаваш и завинаги да съм обречен да бележа отправната ти точка. Бях дошъл да ти разкажа всичко онова, което разказа ти, макар и с други думи. Срещаме се на излиза. Не мога да ти опиша колко се радвам.

— Нима? — казва тя кротко, но с упорит израз. — Е, все пак бих предпочела да не си се променял; по-удобно беше иначе. За разлика от теб аз не съм особено доволна, че друг си е мислил същото като мен. Впрочем сигурно се лъжеш.

Разправям ѝ за своите преживелици, говоря ѝ за съществуването — може би твърде надълго и нашироко. Тя слуша добросъвестно, с ококорени очи и вдигнати вежди.

Когато привършвам, на лицето ѝ се изписва облекчение.

— Е, ама при теб е съвсем различно. Криво ти е, че нещата ти не се подреждат като букет цветя, и то без да си мръднеш пръста. А аз никога не съм искала толкова много: желанието ми беше да действам. Помниш ли играта на приключения — ти си представяше, че ти се случват приключения, а аз — че ги предизвиквам. Заявявах, че съм човек на действието. А сега смятам, че никой не може да бъде човек на действието.

Вероятно не изглеждам убеден, тъй като тя се оживява и още по-разпалено продължава:

— А има още сума работи, за които не ти споменах, понеже много време щеше да отнеме. В мига на действието например трябваше да си река, че стореното от мен ще има последици... съдбоносни последици. Не мога ясно да се изразя.

— Излишно е — отвръщам с всезнаещ вид, — и на мен ми е хрумвало същото.

Тя ме гледа подозрително.

— Ще изкараш, че всичко си мислил досущ като мен: много ми е чудно.

Няма начин да я убедя, само още повече ще я раздразня. Млъквам. Иска ми се да я прегърна. Изведнъж тя ме поглежда тревожно.

— Е, щом си разсъждавал за всичко това, какво може да се направи?

Свеждам глава.

— Дали... дали надживявам себе си? — натъртено повтаря тя думите си отпреди малко. Какво да ѝ кажа? Нима са ми известни някакви основания да се живее? Не изпитвам нейното отчаяние, понеже не съм очаквал кой знае какво. По-скоро се чувствам... изненадан пред този живот, който ми е дарен — дарен за *нищо*. Седя с все тъй склонена глава, не ми се ще да видя лицето на Ани в този миг.

— Пътувам — продължава тя унило, — връщам се от Швеция. Останах една седмица в Берлин. Мъжът, който ме издържа...

Да я прегърна... Защо ли? Нищо не мога да сторя за нея. Тя е сама като мен.

С малко по-ведър глас Ани добавя:

— Какво си мърмориш под носа...

Вдигам очи. Тя ме гледа с нежност.

— Няма значение. Просто се бях замислил.

— Ама че си загадъчен! Е, или говори, или мълчи, но избери едно от двете.

Разправям ѝ за „Железничарска среща“, за плочата със стария рагтайм, за странното щастие, което тя ми носи.

— Питам се дали в тази насока не може нещо да се намери, или поне да се потърси...

Тя не отвръща, май не е особено заинтересувана от думите ми.

Подир малко все пак се обажда, но не знам дали продължава собствената си мисъл, или откликва на казаното от мен.

— Картините, статуите, неизползваеми: красиви са, но пред мен. Музиката...

— Театърът обаче...

— Какво театърът? Да нямаш намерение да подложиш на оглед всички изкуства?

— Навремето твърдеше, че искаш да бъдеш театрална актриса, понеже на сцената можело да се постигнат съвършени мигове!

— И ги постигнах, само че за другите. Стоях сред прахоляк, на течение, под ярки светлини, между мукавени плоскости. Партньор обикновено ми беше Торндайк. Мисля, че си го гледал в Ковънт Гардън. Все ме беше страх да не му се изхилия в лицето.

— А никога ли не си била завладявана от ролята си?

— До известна степен, на моменти, и то не особено силно. Основното за всички ни беше тъмният трап току пред нас, на чието дъно имаше невидими хора; на тях, естествено, ние

представяхме съвършен миг. Само че и те не бяха в него — той само се осъществяваше пред тях. Нито пък ние, актьорите, го изживявахме. В края на краищата той не беше никъде, макар всички да мислеха за него. Затова, моето момче — изрича тя провлачено и някак махленски, — пратих всичко на кино.

— Аз пък се опитах да напиша книга...

Тя ме прекъсва.

— Живея в миналото. Премислям случките и ги нагаждам. От разстояние не изглеждат зле, почти сполучвам да си хвърлям прах в очите. Цялата история на нашата любов е доста красива. Като я пипна тук-там, се получава поредица от съвършени мигове. Тогава затварям очи и се мъча да си представя, че още я изживявам. Разполагам и с други действащи лица. Трябва да умееш да се съсредоточаваш. Знаеш ли какво прочетох? „Духовни упражнения“ от Лойола. Беше ми от голяма полза. Има си похват първо да разположиш декорите, а после да вкараш персонажите. Успяваш да виждаш — добавя тя като заклинание.

— Е, това изобщо не би ме задоволило — заявявам.

— Да не мислиш, че мен ме задоволява?

За кратко се умълчаваме. Свечерява се; едва различавам бледото петно на лицето ѝ. Черната дреха се слива с нахлулия в стаята мрак. Машинално поемам чашата, в която има малко чай, и я поднасям към устните си. Чаят е студен. Пуши ми се, но не смея да запала. Изпитвам мъчително чувство, че вече нямаме какво да си кажем. До вчера исках да ѝ задам тъй много въпроси: къде е била, какво е правила, с кого се е запознала. Интересувах се обаче само дотолкова, доколкото Ани се е отдавала от все сърце. Сега от любопитството ми няма и помен — всички прекосени от нея страни и градове, всички ухажвали я мъже, които тя може би е обичала, всичко това сякаш не се е отнасяло до нея и всъщност ѝ е било безразлично: слънчевите проблясъци по повърхността на мрачно и студено море. Ани е пред мен, не сме се виждали от четири години и вече нямаме какво да си кажем.

— А сега — изрича внезапно Ани — трябва да си тръгваш. Чакам някого.

— Твоя...

— Не, един германец — художник.

Разсмива се. Смехът прозвучава страшно в тъмната стая.

— Той поне не е като нас — още не. Действа човекът, изразходва се.

Ставам с неохота.

— Кога ще се срещнем пак?

— Не знам, утре вечер заминавам за Лондон.

— От Диеп ли?

— Да, а после вероятно ще отида в Египет. Може да се отбия в Париж идущата зима. Ще ти пиша.

— Утре съм свободен през целия ден — промълвявам плахо.

— Да, но аз пък имам много работа — отвърща тя сухо. — Не, няма начин да се видим. Ще ти пиша от Египет. Само ми дай адреса си.

— Добре.

В сумрака надрасквам адреса на късче от някакъв стар плик. Като напусна Бувил, ще трябва да заръчам в хотел „Прентания“ да ми препращат пощата. Дълбоко в себе си съзнавам, че тя няма да пише. Нищо чудно да я видя отново чак след десет години. Нищо чудно да я виждам за последен път. Не съм просто сломен от раздялата: ужасно се боя да се върна в самотата си.

Тя става; пред вратата ме целува леко по устните.

— Колкото да си припомня — заявява с усмивка. — Трябва да подмладя спомените си заради „духовните упражнения“.

Прихващам я над лакътя и я привличам към себе си. Тя не се съпротивлява, но поклаща отрицателно глава.

— Не. Тия неща вече не ме вълнуват. Не може да се започне отново... Пък и за целта първият срещнат с шо-годе прилична външност не пада по-долу от теб.

- Тогава какво ще правиш?
— Нали ти казах, ще отида в Англия.
— Не, имам предвид...
— Ами нищо!

Не съм я пуснал. Тихо изричам:

- Значи трябва да те загубя тъкмо сега, когато те намерих?

Ясно съзирам лицето ѝ. То изведнъж пребелява и посърва. Образ на старица, от ужасен по-ужасен; този път съм сигурен, че не го е призовавала: той се е явил без нейно знание, дори навярно против волята ѝ.

Освобождава ръцете си. Отваря вратата. Коридорът е зелят от светлина.

Ани се размива.

— Горкичкият! Нямах късмет. Веднъж да изиграеш добре ролята си, а никаква признателност не получаваш. Хайде, върви си.

Чувам как вратата се затваря зад мен.

Неделя

Тази сутрин проверих в разписанието на железопътните линии: ако не ме е излъгала, ще замине за Диеп с влака в пет и тридесет и осем. А може би приятелят ѝ ще я закара с автомобил? Цяла сутрин се шлях из улиците на Менилмонтан, а следобед по кейовете. Няколко крачки, няколко стени ме деляха от нея. В пет и тридесет и осем вчерашният ни разговор щеше да се превърне в спомен. Закръглената жена, чиито устни бяха докоснали моите, щеше да потъне в миналото, при слабичкото момиче от Мекнес и Лондон. Ала нищо още не бе отминало, след като тя продължаваше да е тук, след като още бе възможно да я видя, да я убедя, да я отведе със себе си завинаги. Още не се чувствах сам.

Помъчих се да отклоня мисълта си от Ани. Непрекъснато си представях тялото и лицето ѝ, така че бях изпаднал в крайна напрегнатост: ръцете ми трепереха и ме полазваха студени тръпки. Заразливях томчетата по сергиите на антикварните книжари, като се спирах предимно на разни непристойни издания, понеже те повече поглъщат вниманието.

Когато часовникът на гара „Орсе“ удари пет, разглеждах гравюрите в някакво творение, озаглавено „Докторът с бича“. Не предлагаша особено разнообразие: на повечето едър брадат мъжага размахваше нагайка над разгопени и уродливи в пищността си телеса. Щом разбрах, че часът е пет, захвърлих книгата и се метнах в едно такси, което ме отведе до гара „Сен Лазар“.

Двадесетина минути се разхождах по перона, сетне ги видях. Тя носеше разкошно кожено палто, което ѝ придаваше изискан вид. И воалетка. Мъжът бе облечен в балтон от камилска вълна. Беше загорял, сравнително млад, много снажен, много красив. Положително бе чужденец, но не англичанин — може би египтянин. Качиха се във влака, без да ме забележат. Не разговаряха. Мъжът слезе и купи вестници. Ани спусна стъклото на купето и ме съзря. Дълго ме гледа; нямаше гняв в безизразните ѝ очи. Сетне спътникът ѝ се върна във вагона и влакът потегли. В този миг ясно ми се привидя ресторантът на „Пикадили“, където навремето обядвахме, а после всичко се разсея. Закрачих. Когато почувствах умора, влязох в някакво кафене и там задряхах. Сервитьорът току-що ме разбуди и сега пиша в полусън.

Утре ще се прибера в Бувил с обедния влак. Достатъчно ще е да остана два дни, колкото да си стегна багажа и да уредя едно-друго в банката. Предполагам, че в хотел „Прентания“ ще поискат да доплатя горница за две седмици, тъй като не съм ги уведомил предварително, че напускам. Освен това ще трябва да занеса в библиотеката заетите книги. Така или иначе ще бъда обратно в Париж преди края на седмицата.

И какво ще спечеля от новото положение? И тук е град: прорязан е от река, докато онзи е разположен край морето, но във всяко друго отношение са досущ еднакви. Хората избират оголяла ялова земя и там дотърят и струпват едри камъни. В образуваните между тях коруби се притаяват миризми — миризми, по-тежки от въздуха. Понякога те биват прокудени през прозорците на улицата и остават там, докато ветровете не ги разпръснат. В ясно време шумовете се шумуват от единия край на града и се измъкват от противоположния, след като се

промушат отвъд всички стени, а друг път се вият в кръг сред камънака, напичан от слънце и пропуквай от мраз.

Градовете ме плашат. От тях обаче не бива да се излиза. Отдалечиш ли се твърде много, попадеш в обсега на Растителността. Растителността пъпли километър след километър. Чака. Когато градът загине, тя ще нахлуе в него, ще плъзне по камъните, ще пролази вътре в тях и ще ги раздробява с дългите си черни хоботи; ще затлачи отворите и отвред ще провиснат зелените й пипала. Трябва да стоиш в градовете, докато са читави, да не проникваш сам сред буйните власи отвъд техните порти; нека те се вейат и плющят без свидетели. Има начин да се движиш из градовете в часове, когато тварите преживят или спят в бърлогите си зад купища органични отпадъци. Тогава се натъкваш единствено на минерали, а те са най-малко страшни измежду всички съществуващи.

Ще се върна в Бувил. Растителността обсажда Бувил от три страни. От четвъртата се чернее голяма яма, пълна с вода, която се плиска от само себе си. Вятърът свисти между къщата. Миризмите не се задържат тъй дълго, както другаде: вятърът ги изтласква към морето и те се носят току над водната повърхност, подобни на блуждаещи мъглици. Вали. Растенията са оставени да никнат между четири решетки. Те са скопени, опитомени и тъй месести, че са обезвредени от тлъстина. Имат огромни белезникави листа, клепнали като уши. При допир напомнят хрущял. В Бувил всичко е някак блажно и бяло от многото вода, която се лее от небето. Ще се върна в Бувил. Какъв ужас!

Сепвам се. Полунощ е. Вече шест часа, откак Ани е напуснала Париж. Параходът е в открито море. Тя спи в каютата си, а на палубата загорелият красавец пуши цигара.

Вторник, в Бувил

Това ли е свободата? Под мен дворовете се стелят надолу към града и във всеки двор се издига по един дом. Виждам морето, тъмно и неподвижно, виждам Бувил. Времето е хубаво.

Свободен съм: не ми остава вече никакво основание да живея — онези, към които се насочих, до един ми измениха, а други не мога да изнамеря. Още съм сравнително млад, още имам достатъчно сили да започна отново. Какво обаче? Едва сега разбирам доколко в разгара на погнусите си съм разчитал на Ани да ме спаси. Миналото ми е мъртво. Господин Дьо Ролбон е мъртъв, Ани дойде единствено за да ми отнеме всякаква надежда. Сам съм на бялата улица, обточена с дворове от двете страни. Сам и свободен. Но тази свобода донякъде наподобява смърт.

Днес животът ми приключва. Утре ще съм напуснал града, ширналия се в нозете ми град, в който живях тъй дълго. Занапред той ще бъде просто име, възтромаво, еснафско, чисто френско, име на моята памет, далеч не тъй обхватно като названията Флоренция или Багдад. Ще настъпи време, когато ще се питам: „Ама какво съм правил по цял ден в Бувил?“ А от това слънце, от този следобед не ще остане нищо, дори спомен.

Загърбил съм целия си живот. Съзирам го обаче от край до край, съзирам очертанието му и бавния ход, довел ме дотук. Почти няма какво да се каже: той е просто изгубена игра. Преди три години пристигнах тържествено в Бувил. Бях се провалил в първия кръг. Реших да участвам във втория, но изгубих и него, и цялата игра. Същевременно разбрах, че човек винаги е губещ. Само мръсниците вярват, че печелят. Сега ще сторя като Ани, ще надживявам себе си. Ще се храня, ще спя. Ще съществувам бавно, тихо, като дърветата, като локва, като червената седалка в трамвая.

Погнусата ми дава кратък отдих. Ала знам, че отново ще ме споходи: тя е естественото ми състояние. Само че днес тялото ми е твърде изтощено, за да я понесе. И при болните има благодатна отмала, която за няколко часа ги избавя от съзнанието за мъките им. Досадно ми е, нищо повече. Сегиз-тогиз се прозявам тъй широко, че сълзи се търкулват по страните ми. Тази досада е дълбока, предълбока, тя е скритата сърцевина на съществуването, самата материя, която ме изгражда. Не съм се запуснал, тъкмо напротив: сутринта се изкъпах, обръснах се. Ала като премислям всичките си дребни действия, не проумявам защо съм ги извършил: те са тъй напразни. Навярно привычките са се наели с тях вместо мен. Те поне не са мъртви, продължават да се суетят, тихомълком и коварно тъкат своята канава, като бавачки ме мият, бършат, обличат.

Дали именно те са ме довели тук, на хълма? Вече не помня как съм дошъл. Вероятно по стълбата: наистина ли съм изкачил едно по едно сто и десетте стъпала? А някак още по-трудно ми е да си представя, че след малко ще се спусна надолу по тях. И все пак знам: подир миг ще се озова в подножието на Зелено бърдо и вдигна ли глава, ще мога да видя как в далечината грейват прозорците на тъй близките сега къщи. В далечината, над главата ми. А сегашният миг, от който не съумявам да се изтръгна, който ме обгражда и ограничава отвред, сегашният миг, от който съм изтъкан, тогава ще бъде просто смътен сън.

Гледам в краката си сивите проблясъци на Бувил. На слънчевата светлина градът наподобява купчина от раковини, люспи, разтрошени кости, камънак. Тук-там сред отломките на промеждутъци пръскат искрици ситни късчета стъкло или слюда. Вадичките, улеите, тесните браздици, които се вият сред раковините, след час ще се превърнат в улици, а аз ще крача по тези улици, между стени. След час ще съм едно от черните човечета, които различавам на улица „Булибе“.

Колко чужди ги чувствам от висините на хълма. Струва ми се, че принадлежа към различен вид. Те излизат от канцелариите след работния ден, гледат къщите и площадите с доволно изражение, мислят си, че това е *техният* град, „китно и безметежно кътче“. Не се боят, усещат се у дома си. Цял живот не са видели друго освен усмирена вода, която тече от кранове, светлина, която струи от крушки при натиск на електрически ключ, изродени дървета мелези, които се крепят на чаталовидни подпори. Всеки ден те стократно получават доказателства, че всичко се подчинява на определен механизъм, че светът се ръководи от твърди и непоклатими закони. В празно пространство телата падат с едно и също ускорение, градската градина се заключва в шестнадесет часа зиме и в осемнадесет лете, оловото се топи при 335 градуса, последният трамвай тръгва от кметството в двадесет и три часа и пет минути. Те са мирни хорица, малко унили, мислят за утрешния ден, тоест чисто и просто за друг днешен ден; градовете разполагат с един-единствен ден, който всяка сутрин се възобновява досущ неизменен. Само дето в неделя мъничко го изконтват. Глупци. Противна ми е представата, че подир малко ще видя дебелашките им спокойни лица. Те изготвят закони, пишат сантиментални романи, женят се, проявяват върховното скудоумие да създават деца. А необятната смътна природа вече е проникнала в техния град, плъзнала е навред, в домовете, в канторите, в тях самите. Тя не шава, кротува си, а те цели са в нея, вдишват я, но не я съзират, въобразяват си, че е отвън, на километри от тях. Аз обаче *виждам* природата, *виждам* я... Знам, че нейното покорство е всъщност леност, знам, че за нея няма закони, а постоянството ѝ е заблуда... Тя има само навици и утре може да ги промени.

А ако нещо се случи? Ако тя изневиделица се разбунтува? Тутакси хората ще я забележат и ще им се стори, че сърцата им се пръскат. И за какво ще им послужат тогава техните вълноломи и укрепления, техните електроцентрали и доменни пещи, техните механични чукове? Това може да се случи всеки миг, ей сега например: знаменията са налице. Някой баща на семейство, тръгнал на разходка, ще види как сякаш под напора на вятъра към него се носи червена дрипа. А озове ли се дрипата съвсем близо до него, ще съзре, че всъщност е парче червясало месо, което се тътри, лази и подрипва, че къс изтерзана плът се валя из канавките и на пресекулки изригва кървави струи. Или пък някоя майка ще погледне бузката на детето и ще запита: „Какво имаш тук, пъпчица ли?“, и ще съгледа как кожата леко набъбва, пропуква се, открява се и от дъното на процепа изниква трето око, което се хили. Или пък по цялото си тяло хората ще почувстват бегли докосвания, подобни на милувки, с които речните тръстики обсипват плувците. И ще разберат, че дрехите им са се превърнали в живи твари. Друг пък ще усети сърбеж в устата. Ще се приближи към огледалото, ще зяпне: езикът му ще се е преобразил в жива-живеничка стоножка, която ще шава с крачка и ще го дращи по небцето. Той ще се опита да я изплюе, ала стоножката ще е част от него и ще трябва да я изтръгне с ръце. И ще се появяват още множество неща, за които ще е нужно да се изнамерят нови думи — каменисто око, тристранна ръка, патеричен пръст, челюстовиден паяк. Някой ще заспи на пухеното си легло в уютната си топла стая, а ще се събуди чисто гол върху синкава почва, сред гора от свистящи удове, червено-бели, щръкнали към небето като комините на Жукстбувил,

сред едри телеса, подали се от земята, космати и валчести като луковици. Птици ще прехвърчат край удовете, ще ги кълват и разкървавяват. Секрет ще капе бавно, полека-лека от раните, кръвенист секрет, топъл и слузест, с бълбукащи мехурчета. Или пък нищо подобно не ще се случи, не ще настъпи никаква определена промяна, но една сутрин хората ще отворят капациите на прозорците си и ще се слисат пред някакъв особен смисъл, който ще тегне над всичко и сякаш ще тръпне в очакване. Само толкова, но продължи ли известно време, ще последват стотици самоубийства. Е, да! Нека мъничка промяна да възникне, само за проба — повече не искам. Тогава разни хора внезапно ще бъдат запокитени в уединение. Сам-саменички люде, лице в лице с чудовищни уродливости, ще търчат по улиците, тромаво ще се тътрят пред мен с втрещени погледи, ще бягат от болките си и ще ги отнасят със себе си, раззинали уста с езици насекоми, които ще пляскаят с криле. А аз ще избухна в смях дори ако тялото ми е покрито с гадни, срамни струпеи, които ще се разпукват в цветове от плът, подобни на теменужки и лютичета. Ще се облегна на някоя стена и докато те притичват край мен, ще им крещя: „Какво постигнахте с вашата наука? Какво постигнахте с хуманизма си? Къде е достойнството ви на мислещи тръстици?“ Няма да се боя — или поне не повече, отколкото в сегашния миг. Та нали и това ще бъде съществуване, вариации на тема съществуване? Множеството нови очи, които бавно ще завладяват лицето, несъмнено ще бъдат излишни, но не в по-голяма степен от първите две. Плаши ме съществуването изобщо.

Притъмнява, лампи грейват в града. Божичко, колко *естествен* изглежда градът въпреки геометричните си форми и как вечерта сякаш го смазва! Оттук това е тъй... тъй очевидно; възможно ли е аз единствен да го съзирам? Нима другаде, навръх някой хълм, нова Касандра не гледа в нозете си град, потънал в глъбините на природата? Впрочем какво ме засяга? Какво бих могъл да й река?

Тялото ми полека-лека се извърща на изток, слабо се олюлява и запристъпва.

Сряда, последен ден в Бувил

Обиколих целия град, за да открия Самоукия. Положително не се е прибрал у дома си. Навярно крачи наслуки, съкрушен от срам и ужас — клет, нежелан от хората човеколюбец. Право да си кажа, никак не се учудих от случката: отдавна предусещах, че на кротката му боязлива глава ще се стовари някоя беда. Тъй незначителна беше вината му — в неговата смирена съзерцателна слабост към млади момчета едва ли се таеше сладострастие, тя бе по-скоро допълнителна проява на човеколюбие. Но нямаше начин един ден Самоукия да не се окаже сам. Като господин Ашил, като мен: той е от моето тесто, има си предразположение. Сега навлезе в самотата, и то завинаги. Всичко се срива отведнъж, бляновете му за начетеност, бляновете му за разбирателство с хората. Отначало ще го споходят страхът, ужасът и безсънните нощи, ще последва дълъг низ от изгнанически дни. Вечер ще се връща да броди по площада пред Ипотекарната банка, ще гледа отдалеко искрящите прозорци на библиотеката и сърцето му ще се свива при спомена за дългите редици от книги, за кожените им подвързии, за мириса на страниците им. Съжалявам, че не тръгнах с него, но той не пожела; помоли ме да го оставя сам — набираще опит в самотността. Пиша от кафене „Мабли“. Влязох тук като на поклонение, сякаш извършвах обред, исках да погледам управителя, касиерката, ясно да осъзная, че ги съзирам за последен път. Ала не мога да отклоня мисълта си от Самоукия, все ми се привиждат разстроено му укорително лице и колосаната, окървавена яка. Ето защо поисках хартия и ще разкажа какво се случи.

В библиотеката отидох към два часа следобед. Мислех си: „Библиотеката. Влизам в нея за последен път.“

Залата беше почти безлюдна. Струваше ми се някак неузнаваема, наблюдавах я с други очи, понеже бях наясно, че вече няма да стъпя там. Беше безтегловна като омара, едва ли не недействителна и сякаш поруменяла: залязващото слънце обагреше в червеникаво отредените за читатели маси, гръбчетата на книгите. За миг изпитах сладостното усещане, че навлизам в дъбрава с потънали в позлата листа; усмихнах се. Рекох си: „Колко отдавна не съм се усмихвал.“ Корсиканецът се виждаше през прозореца, сключил ръце зад гърба си. Какво ли разглеждаше? Главата на Емпетраз? „А аз вече няма да видя главата на Емпетраз, нито

цилиндъра, нито редингота му. След шест часа ще съм напуснал Бувил.“ Оставих върху бюрото на заместник-библиотекаря две книги, които бях заел миналия месец. Той скъса един зелен фиш и ми подаде парчетата.

— Заповядайте, господин Рокантен.

— Благодаря.

Помислих си: „Сега вече нищо не им дължа. Тук вече не дължа никому нищо. След малко ще отида да се сбогувам със съдържателката на «Железничарска среща». Свободен съм.“ Подвоумих се за миг: дали да използвам последните часове за разходка из Бувил, та да зърна още веднъж булевард „Виктор Юго“, авеню „Галвани“, улица „Турньобрид“? Ала дъбравата беше тъй тиха, тъй неосквернена; имах чувството, че е някак несъществуваща, че Погнусата я е пощадила. Приседнах край печката. Един брой на „Бувилски вести“ бе захвърлен на масата. Протегнах ръка, взех го.

Куче спасител

Снощи господин Дюбоск, чифликчия от Рьомирдон, се връщал с велосипеда си от панаира в Ножи...

Пълна дама се настани вдясно от мен. Остави до себе си филцова шапка. Носът ѝ беше забит посред лицето като нож в ябълка. Под носа мъничко, някак непристойно отверстие се присвиваше пренебрежително. Жената измъкна от чантата си книга с твърди корици, облакът се на масата и опря глава на месестите си длани. Отсреща дремеше възрастен господин. Познавах го: беше в библиотеката вечерта, когато бях изпитал тъй силен страх. Мисля, че тогава и той бе изплашен. Рекох си: „Колко отдавна беше всичко това.“

В четири и половина влезе Самоукия. Имах желание да му стисна ръката и да се сбогувам с него. Обаче от последната ни среща явно му бе останал лош спомен: той хладно ми кимна и остави доста далеч от мен бяло пакетче, което вероятно съдържаше обичайната закуска от филия хляб и блокче шоколад. Подир малко се върна с илюстрирана книга и я положи до пакетчето. Помислих си: „Виждам го за последен път. Утре следобед, през всички по-нататъшни следобеди той отново и отново ще идва да чете на същата тази маса, ще чете произведения на Набо, Нодо, Нодие, Нис и сегиз-тогиз ще поспира, за да запише някоя максима в тефтерчето си. А аз ще крача сам из Париж, из улиците на Париж, ще виждам нови лица. Какво ли би могло да ми се случи, докато той седи тук и лампата осветява едрото му вгълбено лице?“ Тъкмо навреме усетих, че пак ще се полъжа по миража на приключенията. Свих рамене и пак се зачетох.

Бувил и околия

Монистие

Дейност на полицията за 1932 година. Подполковник Гаспар, оглавяващ жандармерийския взвод в Монистие, и четиримата му подчинени, господата Лагут, Низан, Пиерпон и Гил, не са бездействали през 1932 година. Жандармерията е установила седем престъпления, осемдесет и две нарушения, шест самоубийства и петнадесет пътни произшествия с три загинали жертви. Съставени са сто петдесет и два акта за неспазване правилника на движението.

Жукстбувил

Жукстбувилско сдружение „Приатели на духовата музика“

Днес ще се състои генерална репетиция и ще бъдат раздадени покани за годишното тържество.

Компостел

Връчване на Почетния легион на господин кмета.

„Бувилски турист“ (братство „Бувилски скаут“, основано през 1924 година)

Тази вечер в 20,30 часа в седалището на улица „Фердинан Бирон“ №10, зала А, ще се проведе месечна сбирка на организацията. Дневен ред: текущи въпроси, годишен банкет, приемане на членски внос за 1932 година, програма на мероприятията през месец март, разни. Приемане на нови членове.

Бувилско дружество за защита на животните

Заседания идущия четвъртък от 15 до 17 часа в зала С на улица „Фердинан Бирон“ №10, вход свободен за всички желаещи. Писмата да се изпращат до председателя в седалището на дружеството или на домашния му адрес: авеню „Галвани“ №154.

Бувилски клуб за дресировка на кучета... Бувилска асоциация на инвалидите от войната... Синдикална камара на собствениците на таксита... Бувилски комитет на възпитаниците на Екол Нормал...

Влязоха двама юноши с ученически чанти. Гимназисти. Корсиканецът се радва на гимназистите, понеже може да упражнява върху тях бащински надзор. Често си прави удоволствието да ги оставя да се въртят на столовете и да бърбят, после изневиделица се приближава с котешки стъпки, застава зад тях и почва да ги хока: „Що за поведение? Я се вижте какви сте дангалаци! Ако нямате намерение да се стегнете, господин библиотекарят ще се оплаче на училищния директор!“ А случи ли се те да възроптаят, стрелка ги страховито с очи: „Я ми кажете имената си.“ Освен това ги напътства в четивата им: в библиотеката има томчета, означени с червени кръстове — нечестивите творби на Жид, Дидро, Бодлер, разни медицински трудове. Когато гимназист поиска за прочит някое от въпросните произведения, корсиканецът го привиква със знак, придърпва го в ъгъла и го подлага на разпит. След миг избухва и гласът му ехти из цялата читалня: „Няма ли по-подходящи книги за вашата възраст?! Книги, от които да можете да се поучите! Впрочем написали ли сте си домашните? В кой клас сте? В предпоследния? И в четири часа вече се чудите какво да правите? Вашият класен наставник често наминава насам, ще му кажа две думи за вас.“

Двамата юноши стояха като истукани до печката. По-дребният имаше буйна тъмна коса, почти прекалено нежна кожа и мъничка уста, злобна и надменна. Приятелят му, едро набито момче с наболи мустаци, го смушка и му прошепна нещо. Тъмнокосият не отговори, но по лицето му се изписа едва доловима усмивка, наперена и пренебрежителна. Сетне двамата небрежно избраха някакъв речник от рафта и се приближиха към Самоукия, който се вираше в тях с уморени очи. Наглед сякаш не обръщаха внимание на присъствието му, но седнаха съвсем близо до него — тъмнокосият от лявата му страна, а едрият вляво от тъмнокосия. Незабавно взеха да разлистват речника. Обстановката в библиотеката беше от мирна по-мирна: не се чуваше никакъв шум освен пресекливото дишане на дебеланата, виждаха се само глави, склонени над книги. И все пак още тогава предусетих, че нещо лошо ще се случи. Всички тези хора, прилежно свели очи, сякаш разиграваха театър: миг по-рано бях почувствал полъх на жестокост.

Привърших четивото си, но не се решавах да тръгна: изчаквах, като се преструвах на вглъбен във вестника. Любопитството и смутът ми се усилиха от това, че и другите явно бяха в очакване. Струваше ми се, че съседката ми отгръща страниците на книгата си по-бързо, отколкото би трябвало. Изминаха няколко минути, после дочух шепот. Двамата хлапаци бяха затворили речника. Тъмнокосият дребосък не говореше, но бе извил глава вдясно, а лицето му беше пропито с почитание и интерес. Наполовина скрит зад рамото му, русият напрягаше слух и тихомълком се подхилваше: „Кой ли приказва тогава?“ — запитах се аз.

Беше Самоукия. Надвесен над младия си събеседник, той бе впил поглед в очите му и се усмихваше; виждах как устните му мърдат, а от време на време дългите му ресници трепкаха. Не го бях виждал тъй младолик — изглеждаше почти привлекателен. На моменти обаче млъкваше и се озърташе тревожно. Юношата сякаш попиваше думите му. В тази незначителна сцена нямаше нищо необикновено и вече се канех да зачета отново, когато видях как ръката на юношата бавно се плъзва зад гърба му, по ръба на масата. Извън полезрението на Самоукия, тя напредна донякъде и заопипва наоколо, докато намери дланта на русия здравеняк и силно я ощипа. Изпаднал в безмълвно наслаждение от думите на Самоукия, русият не бе проследил движението. Той подскочи и широко зяпна от изненада и възхищение. Смуглият дребосък бе запазил изражението си на благоговееен интерес. Човек можеше да се усъмни, че палавата ръка е негова. „Какво ли ще му сторят?“ — запитах се. Ясно ми беше, че готвят някаква подлост, но разбирах, че още има време да им се попречи. За миг ми хрумна да стана, да отида при

Самоукия и да го потупам по рамото, да завържа разговор с него. Точно тогава обаче той срещна погледа ми. Спря наред изречението си и ядно присви устни. Обезсърчен, аз припряно отклоних очи и за да прикрия смущението си, отново взех вестника. Дебеланата обаче остави книгата и вдигна глава, сякаш нещо неудържимо я привличаше. Отчетливо почувствах, че се гласи да избухне: всички *искаха* да се разрази буря. Какво можех да направя? Взрях се в корсиканеца: той вече не надничаше през прозореца, а стоеше полуизвърнат към нас.

Измина четвърт час. Самоукия продължаваше да шепти. Вече не смеех да насоча очи нататък, но прекрасно си представях младежкия му разнежен вид и настойчивите погледи, които тегнеха върху него, без той да ги забелязва. В един момент го чух да се смее — кратък смях, кръшен и хлапашки. Сърцето ми се сви, като че зли дечурлига се канеха да давят котенце. После шепотът изведнъж секна. Тишината ми се стори трагична: тя оповестяваше края, изпълнението на присъдата. Бях свел глава над вестника и само се преструвах, че чета: всъщност приповдигах вежди и кокорех нагоре очи, за да издебна какво става сред отсрещното безмълвие. Леко извих глава и успях да съгледам нещичко с крайчеца на окото: беше ръка, малката бяла ръка, която по-рано се бе плъзнала по ръба на масата. Сега тя лежеше с дланта нагоре, отпусната, нежна и чувствена, и се открояваше с морната голота на жена, която след баня се грее на припек. Към нея колебливо се примъкна нещо кафяво и космато — дебел пръст, пожълтял от тютюн; край ръчицата той се открояваше някак уродлив. За миг поспря вцепенен, устремен към крехката длан, сетне изведнъж взе да я гали. Не се изненадах, по-скоро ме хвана яд, че Самоукия е такъв глупак: толкова ли не бе способен да се овладее? Нима не разбираше на каква опасност се излага? Оставаше му една-едничка възможност: ако положи ръцете си на масата, от двете страни на книгата, ако стои, без да гъкне, навярно и този път щеше да избегне съдбата си. Знаех обаче, че ще изпусне случая: пръстът кротко, смирено милваше безжизнената плът, докосваше я едва-едва, без да смее да я притисне, като че сам съзнаваше грозотата си. Рязко вдигнах глава, не бях в състояние повече да издържам настойчивото движение на пръста напред-назад; помъчих се да срещна очите на Самоукия и силно се прокашлях, за да го предупредя. Ала той бе притворил клепачи и се усмихваше. Момчетата вече не се смееха, бяха съвсем бледи. Тъмнокосият дребосък присвиваше устни и сякаш осъзнаваше, че нещата вече не са в негова власт. Все пак не отдръпваше ръката си, оставяше я на масата, неподвижна, но леко стърчена. Другарят му бе зинал с глуповато и ужасено изражение.

Това корсиканецът се развика. Безшумно се бе приближил и бе застанал зад стола на Самоукия. Лицето му аленееше и привидно бе засмяно, но очите хвърляха искри. Скокнах от мястото си, но се почувствах почти облекчен: очакването бе прекалено мъчително. Искях всичко да приключи колкото се може по-скоро, нека го изхвърлят, тяхна воля, само и само да се свършва. Пребелели като платно, двете момчета грабнаха чантите си и на бърза ръка се шмугнаха навън.

— Видях ви! — неистово се дереше корсиканецът. — Този път ви видях, не можете да твърдите, че не било вярно. Смее ли сега да твърдите, че не е вярно? Да не мислите, че не разбирах какво кроите? Не съм сляп, мой човек! Търпение, виках си, търпение! Да ми падне веднъж в ръцете, през носа ще му го изкарам. Да, да, през носа ще ви го изкарам. Знам как се казвате, знам адреса ви, всякакви сведения съм събрал, ясно ли е? Познавам и началника ви — господин Шуийе. Хубавичко ще се изненада утре, като получи писмо от господин библиотекаря! Млък! — ревна той с изцъклен поглед. — И хич не си въобразявайте, че току-тъй ще ви се размине! Във Франция има съдилища за хора като вас! Господинът се образова! Господинът обогатявал културата си! Господинът все ме разкарваше да му правя справки и да му търся книги! Да не смятате, че сте ми хвърляли прах в очите!

Самоукия нямаше вид на изненадан. Навярно от години очакваше подобна развързка. Сигурно стотици пъти си бе представял какво ще се случи в деня, когато корсиканецът се промъкне тихомълком зад него и яростният му глас внезапно прокънти. Ала е идвал тук всеки следобед, трескаво е напредвал с четивата, а от време на време като крадец е докосвал някоя бяла юношеска ръчица. Не друго, а примирение се четеше на лицето му.

— Не знам какво имате предвид... — смотолели той — от години дохождам тук...

Преструва се на възмутен и смаян, но някак неубедително. Ясно му е, че събитието настъпва, че нищо вече не може да го предотврати, че ще трябва един по един да изживее неговите мигове.

— Не го слушайте, аз всичко видях — рече съседката ми и тежко се надигна. — На мен такива не ми минават. Не за първи път той ми прави впечатление, даже съвсем наскоро, миналия понеделник, понеже не вярвах на очите си, не можех да допусна, че тъкмо в библиотеката, сериозно място, където човек ходи да трупа знания, стават разни работи, от които ти иде да потънеш в земята от срам. Аз деца нямам, ама ми е жал за онези майки, дето пращат децата си да учат тук и си въобразяват, че са на спокойствие и в безопасност, докато всъщност разни изверги, които нямат срама от нищо, им пречат да готвят уроците си.

Корсиканецът се приближи до Самоукия и му кресна в лицето:

— Чувате ли какво казва госпожата! Не ми разигравайте театър! Ето, и хората са те видели, мръсник такъв!

— Господине, настоявам да се държите вежливо — рече Самоукия с достойнство.

Това влизаше в ролята му. Може би му се искаше да си признае, да побегне, но трябваше да изпълни ролята си докрай. Не гледаше корсиканеца, почти бе замижал. Ръцете му висяха отпуснати и беше страшно блед. Сетне кръвта внезапно нахлу в лицето му.

Корсиканецът се задушаваше от ярост.

— Вежлив ли? Гадина с гадина! Да не мислиш, че съм сляп? Нали ти казвам, че те държах под око. От месеци те държа под око.

Самоукия сви рамене и се престори, че отново се вглъбява в книгата. Пламнал, с плувнали в сълзи очи, той си придаде израз на върховен интерес и съсредоточено се взря в някаква репродукция на византийска мозайка.

— Ама че наглост! — възкликна дебеланата и стрелна с поглед корсиканеца. — Чете си и хич не се трогва.

Корсиканецът се помайваше нерешително. Междувременно помощник-библиотекарят, тих и благовъзпитан младеж, на когото корсиканецът е взел страха, бавно се надигна иззад бюрото си и викна:

— Паоли, какво има?

Последва кратко колебание, което ме изпълни с надежда, че всичко ще се размине. Ала корсиканецът явно се окопоти и осъзна, че става за посмешище. Вбесен, не знаейки какво да каже на безмълвната си жертва, той се изправи в цял ръст и замахна с пестник във въздуха. Самоукия стреснато се обърна. Погледна корсиканеца с отворена уста; в погледа му се четеше ужас.

— Ако ме ударите, ще подам жалба — промълви той мъчително. — Ще си тръгна, но по собствена воля.

На свой ред станах, но вече бе късно: корсиканецът нададе тих и някак сладен стон и изневиделица стовари юмрук върху носа на Самоукия. За миг пред мен се откроиха само очите му, прекрасни, разширени от болка и срам очи над ръкава и мургавия пестник. Когато корсиканецът се отмести, видях кръвта, рукнала от носа на Самоукия. Той понечи да затули лицето си с длани, но корсиканецът отново го удари и този път го уцели в устата. Самоукия се свлече на стола и се взря пред себе си плахо и кротко. Кръвта се стичаше от носа по дрехите му. С дясната си ръка той пипнешком се опита да намери пакетчето със закуската, докато с лявата упорито се мъчеше да избърше разранените си ноздри.

— Отивам си — каза той сякаш на себе си.

Жената до мен беше бледа, с блеснали очи.

— Мръсник — отсече тя. — Така му се пада.

Треперех от гняв. Заобиколих масата, сграбчих дребния корсиканец за врата и го вдигнах във въздуха. Той приритваше; идеше ми да го скърша връз масата. Беше посинял и се боричкаше, стараяше се да ме одраци, но късите му ръце не можеха да докопат лицето ми. Не продумвах, но жадувах да го халосам, да му размажа мутрата. Той се досети и вдигна лакът, за да се прикрие: наслаждавах се на явния му страх. Внезапно изхриптя:

— Пуснете ме, грубиян такъв! И вие ли сте сбъркан?

Още се чудя защо го пуснах. От разправи ли се уплаших? Дали засечката ми не се дължи на годините, прекарани в Бувил? Навремето нямаше да го оставя, без да му строша зъбите. Обърнах се към Самоукия, който най-сетне се бе изправил. Той обаче отбягваше очите ми. Непрестанно прокарваше лявата ръка по носа си, сякаш така щеше да спре кървенето. Ала кръвта си шуртеше и се побоях да не му призлее. Без никого да погледне, той промълви:

— От години идвам тук...

Ала щом се закрепил на нозете си, дребното човече тутакси овладя наново положението.

— Измитай се — рече на Самоукия — и повече не се мярчай насам, ако не искаш да те изхвърля с полиция.

Настигнах Самоукия в подножието на стълбата. Чувствах се неловко, срамно ми беше заради неговия срам, не знаех какво да му кажа. Той сякаш не забеляза присъствието ми. Най-после бе измъкнал кърпата си и плюеше в нея. Носът му кървеше малко по-слабо.

— Дайте да отидем в някоя аптека — предложих смутено.

Той не отвърна. Силна глъчка долиташе от читалнята. Вероятно всички говореха едновременно. Жената избухна в пронизителен кикот.

— Невъзможно ще е някога пак да дойда тук — промълви Самоукия.

Обърна се и с недоумение изгледа стълбището и входа на читалнята. От движението кървава струйка протече между яката и врата му. Устата и страните му бяха оплескани с кръв.

— Хайде — рекох и го прихванах под ръка. Той трепна и рязко се дръпна.

— Оставете ме!

— Не можете да се справите сам. Лицето ви трябва да се почисти, нужна е медицинска помощ.

Той повтаряше:

— Оставете ме, господине, моля ви, оставете ме.

Беше на косъм от нервен пристъп: пуснах го и той се отдалечи. Залязващото слънце за миг освети сгърбената му фигура, която сетне изчезна. На прага се червенееше звездообразно петно кръв.

Един час по-късно

Всичко сивее, слънцето е в заника си; след два часа влакът ще отпътува. За последен път минах през градината и сега се разхождам по улица „Булибе“. Известно ми е, че е улица „Булибе“, но вече не я разпознавам. Обикновено, когато поемах оттам, ми се струваше, че навлизам в плътен слой от здрав разум: тромава и ръбеста, сериозна и неугледна, с поизпъкнало асфалтирано платно, улица „Булибе“ ми напомняше големите междуселищни шосета в онези техни отсечки, които прорязват охолни поселища, а от двете им страни по протежение на повече от километър се низят масивни двуетажни къщи. Наричах я селска улица и тя ми допадала, понеже беше неуместна и неправдоподобна за търговско пристанище. Днес домовете са си тук, но са загубили извънградския си облик, те са жилищни сгради, нищо повече. Преди малко изпитах подобно усещане в градината — от растенията, моравите, водоскока лъхаше упорита непроницаемост. Разбирам: градът пръв ме изоставя. Още не съм напуснал Бувил, но вече ме няма тук. Бувил мълчи. Чудно ми е, че предстои да остана два часа в този град, който нехае за мен, разтребва и покрива мебелите си с калъфи, та да успее довечера, утре да ги покаже на нови посетители в цялата им свежест. Чувствам се по-забравен от всякога.

Правя няколко крачки и спирам. Вкусвам сладостта на пълното забвение, което ме обгръща. Намирам се между два града, единият ме пренебрегва, а вторият още не ме познава. Кой ли си спомня за мен? Навярно една пълна млада жена в Лондон... Впрочем не се знае дали именно *за мен* мисли. А с нея е и онзи мъж, египтянинът. Може би точно сега влиза в стаята и, може би я прегръща. Не ревнувам; известно ми е, че тя просто надживява себе си. Дори да го обича от сърце, любовта и пак ще е смъртнишка любов. Последната и жива любов принадлежеше на мен. Той обаче е в състояние да и даде поне едно: удоволствие. И ако тя примира и изнемогва в захлас, значи не се е запазило нищо, което да я свързва с мен. Тя отмалява от сладостна тръпка и сякаш никога не ме е имало; отведнъж се е отърсила от мен,

както са се отърсили и всички други съзнания в света. Някак ми е странно, че е така. И все пак ми е известно, че съществувам, че аз съм тук.

Когато сега казвам *аз*, думата ми се струва някак кука. Тъй забравен съм, че вече ми е непосилно да имам ясна представа за себе си. Единственото останало реално у мен е съществуване, което съзнава, че съществува. Бавно и дълго се прозявам. Никой. За никого не съществува Антоан Рокантен. Забавно ми е. Та какво е Антоан Рокантен? Абстракция. Мерзелее ми се смътен спомен от мен. Антоан Рокантен... И внезапно моят Аз избледнява и накрая угасва.

Трезво, застинало, празно, съзнанието се е вместило между стени; то пребъдва в себе си. Никой вече не го изпълва. Само допреди малко все още се чуваше: *аз, моето* съзнание. Кой го изричаше? Във външния свят имаше улици, които говореха с познати цветове и миризми. Сега са останали безлични стени, безлично съзнание. Има само стени, а между стените — жива и безименна проницаемост. Съзнанието съществува като дърво, като стръкче трева. Дреме, скучае. Дребни, бегли съществувания го населяват като птици сред клонак. Населяват го, сетне отлитат. Съзнанието е забравено, изоставено сред стените, под сивото небе. А ето и смисъла на неговото съществуване: то е съзнание, че е излишно. Размива се, разпилява се, жадува да се слее с тъмната стена, с уличната лампа или с вечерната дрезгавина. Ала никога не изпада в самозабрава; то е съзнание за самозабравящо се съзнание. Такава е участта ми. Задавен глас изрича: „Влакът тръгва след два часа“, и гласът бива осъзнат. Има и съзнание за някакво лице. То бавно се рее, потънало в кърви, а големите му очи сълзят. Не е между стените, никъде не е. Изчезва, на негово място се появява сгърбено тяло с разранена глава, отдалечава се с бавни стъпки, при всяка стъпка сякаш спира, без никога да спира. Крачи, но не се отдалечава. Тъмната улица не свършва, губи се в нищото. Тя не е между стените, никъде не е. И съзнание за приглушен глас, който казва: „Самоукия броди из града.“

Ала не из същия град, не! Между безответните стени Самоукия върви из жестокия град, който не го забравя. Има хора, които мислят за него — корсиканецът, дебеланата, може би всички обитатели. Той още не е загубил, не иска да загуби своя Аз, изтерзан, окървавен Аз, на който те не са пожелали да нанесат смъртоносния удар. Устните и ноздрите го болят; той си мисли: „Боли ме.“ Крачи, трябва да крачи. Ако само за миг спре, високите стени на библиотеката внезапно ще се извисят около него, ще го впримчат, корсиканецът ще изникне и сцената ще се повтори, досущ еднаква във всичките си подробности, а жената ще се хили: „На такива мръсници мястото им е в каторгата.“ Той върви, не иска да се прибере у дома: корсиканецът го очаква в квартирата заедно с жената и двамата юноши: „Няма смисъл да отричате, видях ви.“ Той си мисли: „Боже господи, ако не бях го сторил, ако можеше да не съм го сторил, ако можеше да не е истина!“

Тревожното лице снова пред съзнанието. „Дали няма да се самоубие?“ Не, не: тази блага изтормозена душа е неспособна да се стреми към смъртта.

Има познание за съзнанието. То е зримо от край до край, мирно и празно пространство между стените, освободено от човека, който се е вселявал в него, чудовищно, понеже е ничие. Гласът казва: „Багажът е регистриран. Влакът заминава след два часа.“ Стените се плъзгат отляво и отдясно. Има съзнание за уличната настилка, съзнание за железарския магазин, за прозорчетата на казармата, а гласът казва: „За последен път.“

Съзнание за Ани, тлъстата Ани, застарялата Ани от хотелската стая, съзнание за страданието, страданието се самоосъзнава между дългите стени, които отминават и вече не ще се върнат. Докога? Между стените гласът напява джазова, мелодия. „Some of these days“. „Някой ден“. Докога? Мелодията тихомълком, коварно се прокрадва изотзад, звучи ведно с гласа, гласът пее, без да може да спре, тялото крачи и осъзнава всичко, осъзнава — уви — съзнанието. Ала няма никой, който да страда, да кърши ръце и да се самосъжалява. Никой. Това е чисто, събирателно страдание, забравено страдание, неспособно да забрави себе си. А гласът казва: „Ето «Железничарска среща», и Азът изниква в съзнанието, Аз, Антоан Рокантен, след малко потеглям за Париж и идвам да се простя със съдържателката.“

— Дойдох да си взема сбогом.

- Заминавате ли, господин Антоан?
- Местя се в Париж — за разнообразие.
- Блазе ви!

Как съм могъл да докосвам с устни това широко лице? Тялото и вече ми е чуждо. До вчера бях в състояние да го отгатна под черната вълнена рокля. Днес роклята е непрогледна. Насън ли съм виждал бялото тяло с изпъкнали вени?

— Ще ни е мъчно за вас — заявява съдържателката. — Не искате ли да пиинете нещо?
Аз черпя.

Сядам, вдигам наздравица. Тя леко снишава глас.

— Свикнах с вас — изрича с учтиво съжаление.

— Добре се спогаждахме.

— Ще ви навещавам.

— Непременно, господин Антоан. Ако имате път към Бувил, обадете се. Просто си речете: „Я да взема да се отбия при госпожа Жана, тя ще ми се зарадва.“ Знаете ли, хубаво е да не се губим от поглед. Впрочем тук всеки се връща. Имаме клиенти моряци, нали разбирате? А също и чиновници от „Презокеанското дружество“. Понякога по две години не ги виждам, като се случи да ги назначат в Бразилия или в Ню Йорк или ако си намерят служба в транспорта на Бордо. А после току се появят някой ден. „Здравейте, госпожа Жана.“ Сядаме на чашка. Ако щете ми вярвайте, никога не забравям кой какво пие. Колкото и години да са минали. Викам на Мадлен: „Дайте сух вермут на господин Пиер, чинцано на господин Леон.“ А те ме питат: „Как помните такива неща, стопанке?“

— „Нали това ми е занаятът“ — отговарям.

В дъното на залата седи един шишко, който отскоро спи с нея. Провиква се:

— Я ела, моето момиче!

Тя става.

— Ще прощавате, господин Антоан. Келнерката се приближава.

— Значи ни напускате, така ли?

— Отивам в Париж.

— Живяла съм в Париж — заявява тя гордо.

— Две години. Работех в „Сименон“. Ама ми беше криво за тук.

Позачудва се, после разбира, че няма какво повече да ми каже.

— Е, тогава довиждане, господин Антоан.

Изтрива в престилката дланта си и ми я подава.

— Довиждане, Мадлен.

Отдалечава се. Придърпвам към себе си последния брой на „Бувилски вести“, но веднага го захвърлям: преди малко, в библиотеката, го изчетох от първия до последния ред.

Съдържателката не се връща: отпуснала е пред своя приятел тлъстите си ръце, които той мачка в изблик на страст.

Влакът потегля след четиридесет и пет минути.

За да се разсея, се отдавам на изчисления.

Хиляда и двеста франка на месец не са големи пари. Но ако стегна колана, би трябвало да ми стигат. Квартира за триста франка, петнадесет франка дневно за храна: ще ми останат четиристотин и четиридесет за услуги като пране и гладене, за дребни разноски и кино. Скоро няма да се наложи да подменям бельото и дрехите си. Двата ми костюма са сносни, нищо че малко са лъснали на лактите — ще ми вършат работа още три-четири години, ако ги пазя.

За бога, аз ли ще водя подобно съществуване на гъба? Какво ще правя по цял ден? Ще се разхождам. Ще седя в градината при Тюйлери на железен стол — или по-скоро на пейка, за по-евтино. Ще ходя да чета в библиотеката. Друго? Веднъж седмично кино. Друго? Ще си позволявам ли разкоша в неделен ден да изпушвам по една скъпа пура? Ще играя ли на крокет с пенсионерите от Люксембургската градина? На тридесет години! Дожалява ми за мен самия. Има мигове, в които се чудя дали не е по-добре да изхарча за година остатъка от тристата хиляди франка, пък после да му мисля... Ала какви ще са ми облагите? Нови костюми? Жени?

Пътешествия? Имал съм всичко това, но сега е свършено, вече не ме блазни: а и нима нещо ще ми остане? След година ще бъда същият, празен като днес, без спомен дори и със страх пред смъртта.

Тридесет години! Четиридесет хиляди и четиристотин франка годишна рента. Хартийки, които ежесечно ми биват връчвани. Все пак не съм старец! Нека ми се възложи да върша нещо, каквото и да е... По-добре да мисля за друго, понеже в момента сам си разигравам театър. Прекрасно знам, че нищо не желая да върша: да вършиш нещо, означава да създаваш съществуване, а съществуванията и без това са предостатъчно.

Истината е, че не ми се ще да оставя перото: имам чувството, че Погнусата ще ме обземе, а като пиша, ми се струва, че забавям настъпването и. Затова драскам каквото ми хрумне.

За да ме зарадва, Мадлен отдалече ми показва някаква плоча и се провиква:

— Господин Антоан, да ви пусна за последен път вашата плоча, онази, дето толкова я харесвате?

— Ако обичате.

Казах го от учтивост, но не съм особено разположен да слушам джазови мелодии. Все пак ще се съсредоточа, понеже, както Мадлен спомена, ще чуя плочата за последен път: много е старомодна дори за провинцията; а в Париж едва ли ще я намеря. Мадлен я слага на грамофона и тя ей сега ще се завърти. В нарезите стоманената игла ще заподскача и заскърца, а сетне, когато спираловидното движение я отведе до центъра на плочата, ще бъде свършено, дрезгавият глас, който пее „Някой ден“, ще стихне завинаги.

Започва.

Да се чудиш, че има глупци, които черпят утешение от изкуството. Леля ми Бижоа казваше: „«Прелюдиите» от Шопен тъй много ми помогнаха след смъртта на бедния ти чичо.“ Концертните зали гъмжат от унизени и оскърбени, които със затворени очи се мъчат да превърнат невзрачните си лица в проводници. Въобразяват си, че доловените звуци се вливат в тях, благи и подхранващи, и страданията им се преобразяват в музика, както у младия Вертер; вярват, че красотата е състрадателна към тях. Тъпащи.

Бих искал да ми кажат дали намират състрадателна тази музика. Преди малко аз определено далеч не тънех в блаженство. На повърхността механично правех изчисления. Надълбоко пъкаха неприятни мисли във вид на неизречени въпроси и безмълвни недоумения, които вече не ми дават мира ни денем, ни нощем. Мисли за Ани, за опропадения живот. А още по-надолу беше Погнусата, плаха като утринен зрак. Тогава обаче нямаше музика, бях унил и спокоен. Всички предмети, които ме заобикаляха, бяха изградени от същото вещество като мен, от нещо, подобно на пошло страдание. Външният свят беше тъй грозен, тъй грозни бяха мръсните чаши по масите, кафеникавите петна по огледалото, престилката на Мадлен и ласкавият израз на шишкавия любовник на съдържателката, тъй грозно бе самото съществуване на света, че се чувствах удобно, в свои води.

А сега се лее песента на саксофона. И се срамувам. У мен се е породило някакво тихо, възвишено страдание, страдание образец. Четири ноти на саксофона. Те се вият и сякаш казват: „Трябва да бъдеш като нас, да страдаш *отмерено*.“ Добре де! Естествено, много ми се иска да страдам по този начин, отмерено, без снизхождение, без самосъжаление, със строга чистота. Ала нима е моя вината, че на дъното на чашата бирата е топла, че по огледалото има кафяви петънца, че съм излишен, че и най-искрената, най-избистрената ми болка се провлачва и натежава, с излишък от плът, но и с излишък от кожа, като у моржовете, които имат големи очи, влажни и трогателни, но са тъй отблъскващи? Не, определено не може да се твърди, че е състрадателна леката диамантена ласка, която кръжи по плочата и ме зашеметява. Тя дори не е насмешлива — вихри се бодро и самовглъбено; като брус разсича блудкавия уют на света, извива се, и всички нас — Мадлен, шишкото, дамгосаното огледало, чашите, ние, които вкупом и вяло се отдавахме на съществуването, понеже бяхме между свои, само между свои — тя сварва разпасани по домашному: срам ме е от себе си и от това, което съществува пред нея.

Тя не съществува. Чак е досадно; дори да стана да грабна плочата от диска, на който е положена, и да я скърша о две, не нея бих накърнил, тя е отвъд, всякога отвъд нещо, отвъд глас или звук от цигулка. През пластове и пластове съществуване се разбулва, тънка и твърда, а опиташ ли се да я уловиш, се натъкваш само на съществувания, сблъскваш се с лишени от смисъл съществувания. Тя е над тях: даже не я чувам, долавям звуци, въздушни трептения, които я разбулват. Не съществува, тъй като в нея няма нищо излишно: излишно е всичко останало спрямо нея. Тя е.

И аз искам да *бъда*. Друго не съм желал; това е разковничето на моя живот. Вдън всичките мои старания, наглед без връзка помежду си, откривам един и същ стремеж — да отритна извън себе си съществуването, да отмахна от миговете тяхната лой, да ги прецеда и пресуша, да се пречистя и втвърдя, та да издам най-сетне ясен и точен звук като изсвирена на саксофон нота. От това би могло да се получи дори притча: живял някога един беден човечец, който погрешка се озовал не в своя свят. Съществувал като другите люде в света с градинки, кръчми, търговски пристанища, и искал да си внуши, че живее другаде, отвъд картините, с дожите на Тинторето и с храбрите флорентинци на Гоцоли^[47], отвъд страниците на книгите, с Фабрицио дел Донго и Жулиен Сорел, отвъд грамофонните плочи, с протяжните дрезгави вопли на джаза. Той дълго си хвърлял прах в очите, но най-сетне разбрал, прогледнал, видял, че е станало недоразумение: намирал се не другаде, а в кръчма пред халба топла бира. Останал съкрушен на своето място, помислил си: „Аз съм глупак.“ Но тъкмо тогава отвъд съществуването, в онзи свят, който можеш да съзреш отдалеко, без обаче никога да го доближиш, една мелодийка затанцувала, запяла: „Такъв трябва да бъдеш, трябва да страдаш отмерено.“

Гласът пее:

Some of these days

You'll miss me, honey.

Плочата явно е издраскана на това място, понеже пращи. И сърцето някак странно се свива, понеже мелодията ни най-малко не е накърнена от тихото хриптене на иглата по плоскостта. Тя е тъй далече — тъй далече отвъд. Наясно съм: плочата се наранява и изтърква, певицата може вече да е умряла, а аз ще си отида, ще се кача на влака. Ала отвъд съществуващото, което преминава от едно настояще в друго, без да има минало, нито бъдеще, отвъд звуците, които с всеки изминал ден се разпадат, пропукват се и летят към гибел, мелодията си остава същата, млада и жилава като безмилостен свидетел.

Гласът е замлъкнал. Плочата стърже за кратко, после спира. Избавено от нежелания унес, кафенето преживя, предъква радостта си, че съществува. Лицето на съдържателката се е наляло с кръв, тя леко потупва пълните бели бузи на новия си приятел, но те така и не поруменяват. Страни на смъртник. А аз се сплувам, избива ме на сън. След четвърт час ще съм във влака, но не мисля за това. Мисля за един американец с гладко избръснато лице и гъсти черни вежди, който изнемогва от зной на двадесетия етаж в нюйоркската сграда. Над Ню Йорк небето гори, огромни жълти пламъци обгръщат покривите; бруклинските дечурлига се събличат по гащета и се разхлаждат под поливачките. Затъмнената стая на двадесетия етаж е нажежена като пещ. Черновеждият американец въздиша, пухти и пот се стича по челото му. Седи по риза пред своето пиано; чувства вкус на дим в устата си, а в главата му нещо се мерзелее. „Някой ден“. Подир час ще дойде Том, затъкнал в колана си плоска манерка; тогава двамата ще се тръшнат в кожените кресла, ще отпиват големи глътки, небесният огън ще възпламени гърлата им и тежко ще ги налегне властна, палеца дрямка. Първо обаче трябва да се запише мелодията. „Някой ден“. Потната ръка взема молива от пианото. „И някой ден ще болей за мен...“

Така е било. Така или другояче, няма значение. Ето как се е родила. Избрала е да се роди от похабеното тяло на евреина с черни като въглен вежди. Той вяло е държал молива и върху хартията капчици пот са се отронвали от окичените му с пръстени ръце. А защо не аз? Защо

тъкмо на дебелака, който се е наливал с долнопробна бира и уиски, се е паднало да породи това чудо?

— Мадлен, бихте ли пуснали пак плочата? Още само веднъж, за изпроводак.

Мадлен се размива. Завърта манивелата и песента зазвучава отново. Ала вече не мисля за себе си. Мисля за онзи човек там далече, който е съчинил мелодията през един юлски ден в напечената си стая. Опитвам се да мисля за него *чрез* мелодията, чрез ярките тръпчиви звуци на саксофона. Сътворил е *това*. Обременен е бил от грижи, не всичко му е вървяло по вода, трябвало е да изплаща сметки, положително е имало и някоя жена, която не го е възприемала тъй, както на него му се е искало; а страхотната гореща вълна е преобразявала хората в локви разтекла се лой. Тук няма нищо особено прекрасно или велико. Ала когато слушам песента и си представям, че тъкмо този човек я е създал, намирам страданието и потта му... вълнуващи. Имал е късмет. Впрочем надали го е осъзнавал. Навярно си е рекъл: „С малко късмет от парчето ще изкарам петдесет долара.“ Ето на, за първи път от години човек ми се струва вълнуващ. Ще ми се да узная нещичко за него. Би ми било интересно да разбера какви са били неприятностите му, дали е имал жена, или е живял сам. Не от човеколюбие, тъкмо напротив. А защото е сътворил това. Нямам желание да се запознаем — Впрочем нищо чудно да е покойник. Просто ми се иска да разполагам с повече подробности, за да мога от време на време да мисля за него, докато слушам плочата. Нищо че той самият едва ли ще се трогне, ако научи, че в седмия по големина френски град, в квартала край гарата има някой, който мисли за него. Аз обаче бих се радвал да съм на мястото му, завиждам. Трябва да тръгвам. Надигам се, но за миг се поколебавам, прищява ми се да чуя гласа на негърката. За последен път.

Тя запява. Ето двама души, които са спасени: дебелият мъж и негърката. Спасени. А не е изключено докрай да са се смятали погубени, удавени в съществуването. Ала за мен никой не би могъл да мисли така, както аз мисля за тях, с тъй силна нежност. Никой, даже не и Ани. За мен те са донякъде като мъртъвци, като герои от роман; пречистили са се от греха на съществуването. Не напълно, разбира се, но доколкото е по силата на човека. Тази представа дълбоко ме разтърсва, тъй като вече нямах никаква надежда. Усещам как нещо плахо ме облъхва и не смея да мръдна, защото се боя да не отлети. За мен то е отдавна забравено: своего рода радост.

Негърката пее. Значи можеш да оправдаеш съществуването си? Поне мъничко? Обзема ме невъобразим смут. Не че разчитам на кой знае какво. Ала приличам на вкочанен от студ човек, който дълго е пътувал сред преспи и изведнъж е влязъл в топла стая. Предполагам, че ще се закове до вратата, все още премръзнал, а бавни тръпки ще пролазват по тялото му.

Some of these days
You'll miss me, honey.

Дали не бих могъл да опитам... Естествено, не в музиката... но има разни области... Би било добре да пробвам с книга: само това умея да върша. Ала не исторически труд, там се разглежда вече съществуването, а никога едно съществуващо не оправдава съществуването на друго. Грешката ми бе, че се стремях да възкреся Ролбон. Различен вид книга. Не знам точно какъв, но отвъд печатните думи, отвъд страниците е необходимо да се долавя нещо, което да не съществува, което да е над съществуването. Например събитие, каквото е немислимо да се случи, приключение. То би трябвало да е прекрасно, твърдо като стомана и да засрамва хората от съществуването им.

Тръгвам, чувствам се като в мъгла. Не смея да взема решение. Ако бях сигурен, че имам талант... Ала никога, съвсем никога не съм писал каквото и да било от този род, само исторически статии, и то криво-ляво. Книга. Роман. Ще има хора, които ще четат този роман и ще кажат: „Авторът е Антоан Рокантен, един такъв риж, дето се мъкнеше по кафенетата“, и за тях животът ми ще бъде като живота на негърката в моите представи — нещо скъпоценно и едва ли не приказно. Книга. Разбира се, отначало работата ще е досадна и уморителна и няма да ми попречи да съществувам, нито да усещам, че съществувам. Но ще дойде време, когато

книгата ще е написана, ще съм я загърбил, и вярвам, че тогава мъничко светлина ще озари миналото ми. И чрез нея навярно ще успея да си припомня своя живот без отвращение. А при мисълта за сегашния час, тягостния час, в който сгърбен очаквам мига да се кача във влака, някой ден може би сърцето ми ще затупти по-силно и ще си река: „В този ден, в този час започна всичко.“ И ще съумея — за миналото, само за миналото — да приема себе си.

Свечерява се. На първия етаж от хотел „Прентания“ грейват два прозореца. Откъм строежа на новата гара остро дъхти на влажно дърво — утре в Бувил ще вали.

Бележки

[1] Оставено място за една дума. — Бележка на издателя. ↑

[2] Задраскана дума (може би „измислям“ или „изсилвам“), друга е добавена, но е нечетлива. — Бележка на издателя. ↑

[3] От пасажа личи, че е изминало доста време от предишните бележки. Предполага се, че е написан най-рано на другия ден. — Бележка на издателя. ↑

[4] Текстът от страницата без дата свършва дотук. — Бележка на издателя. ↑

[5] Ожие П., за когото често ще се споменава в дневника. Бил е писар или съдебен пристав. Рокантен се е запознал с него през 1930 г. в Бувилската библиотека. — Бележка на издателя. ↑

[6] Воазнон, Клод-Анри дьо Розе (1708–1776) — френски абат, приятел на Волтер, автор на стихове и драми. — Б.пр. ↑

[7] Известна скандална афера във Франция (1784–1786), предизвикана от самозваната графиня Дьо Ла Мот — мошеничка, внушила на дворцовия свещеник кардинал Дьо Роан, че Мария Антоанета желаела да притежава едно обявено за продан огърлие на стойност над милион и половина лири. Убеден, че така ще си спечели благоволенieto на кралицата, кардиналът от нейно име взел накита от бижутерите и го връчил на графиня Дьо Ла Мот, която уж трябвало да го предаде на Мария Антоанета. Огърлието обаче изчезнало и тъй като не било платено, избухнал скандал, на който била дадена широка гласност. Кардиналът бил изпратен на заточение, а графиня Дьо Ла Мот — хвърлена в тъмница. Според една разпространена теория случаят е бил скалъпен от дворянин, враждебно настроен към Мария Антоанета, за да бъде тя злепоставена в очите на краля и на поданиците. — Б.пр. ↑

[8] Мирабо, Андре Бонифас Луи Рикети (1754–1792) — по прозвище Тоно (Бъчва) заради склонността си към пиянство и дебелината си. Депутат в Генералните щати, той впоследствие емигрира и заговорничи против Франция. — Б.пр. ↑

[9] Нерсия, Андре-Робер (1739–1800) — френски писател, волнодумец. — Б.пр. ↑

[10] Жермен Берже — „Мирабо-Тоно и неговите приятели“, стр. 406, бележка втора. Издателство „Шампион“. — Бележка на издателя. ↑

[11] Граф Д'Артоа (1757–1844) — брат на Луи XVI, след реставрацията крал на Франция под името Шарл X. — Б.пр. ↑

[12] Фуше, Жозеф (1759–1820) — френски политически деец и държавник, министър на полицията при Наполеон I. — Б.пр. ↑

[13] Чертков, Владимир Григориевич (1854–1936) — руски обществен деец, приятел на Л. Н. Толстой, автор на материали, бичуващи самодържавието. — Б.пр. ↑

[14] Граф Пален, Пьотр Алексеевич (1745–1826) — петербургски военен губернатор, един от организаторите на заговора против Павел I. — Б.пр. ↑

[15] Дьо Шариер, Агнес ван Зюилен (1741–1860) — френска писателка от холандски произход, авторка на епистоларни романи („Калист“, „Писма от Лозана“ и др.). — Б.пр. ↑

[16] Абат Мабли, Габриел Боно (1709–1785) — френски литератор, принадлежащ към групата на „философите“. — Б.пр. ↑

[17] Маркиз Дьо Сегюр (1724–1801) — маршал на Франция, министър на войната през 1780 г. — Б.пр. ↑

[18] Графиня Дьо Жанлис, Фелисите-Стефани (1746–1830) — френска писателка, авторка на романи („Адел и Теодор, или Писма за възпитанието“, „Седенки в замъка“ и др.). — Б.пр. ↑

- [19] Грим, Фридрих-Мелхнор (1723–1807) — немски писател и критик, живял във Франция. — Б.пр. ↑
- [20] Дьо Данжвил, Шарл-Етиен Бото (1707–1785) — виден френски актьор. — Б.пр. ↑
- [21] Някой ден ще ти липсвам, мили (англ.). — Б.пр. ↑
- [22] И когато ме напуснеш (англ.). — Б.пр. ↑
- [23] В германската митология — общо название на трите девизи, които решават съдбините на смъртните (Урдхри — миналото, Вердханди — настоящето, и Скул — бъдещето). — Б.пр. ↑
- [24] Герой от едноименен роман на френския писател Льо Саж (1668–1747), който под формата на приключенията на един младеж в Испания предлага сатирична картина на тогавашното френско общество. — Б.пр. ↑
- [25] Беноа, Пиер (1886–1962) — френски писател, нашумял между двете войни, автор на сантиментално-приключенски романи. — Б.пр. ↑
- [26] Думер, Пол (1857–1932) — политически деец, президент на Франция в края на живота си. — Б.пр. ↑
- [27] Бордо, Анри (1870–1963) — френски писател. — Б.пр. ↑
- [28] Оноре дьо Балзак. „Йожени Гранде“. Превод Ерма Гечева, „Народна култура“, 1972 г. — Б.пр. ↑
- [29] Барес, Морис (1862–1923) — писател, член на Френската академия, автор на романи („Изкоренените“, „Одушевеният хълм“, „Колет Бодош“ и др.). — Б.пр. ↑
- [30] Дерулед, Пол (1846–1914) — френски политик, председател на Лигата на патриотите и автор на „Песни за войника“. — Б.пр. ↑
- [31] Стипендия за Френското училище в Рим, отпускана на млади творци, класирали се първи в годишните конкурси по живопис, скулптура, архитектура, графика и музика. — Б.пр. ↑
- [32] Палиси, Бернар (1510–1590) — керамик, учен и писател, един от създателите на керамиката във Франция. — Б.пр. ↑
- [33] Бурже, Пол (1852–1935) — писател, член на Френската академия, автор на есета и психологически романи („Възпитаникът“, „Жестока загадка“, „Андре Корнелис“ и др.). — Б.пр. ↑
- [34] Рьонан, Ернест (1823–1892) — френски писател, автор на произведения, в които изразява вярата си в науката и рационалистическите си схващания („История на произхода на християнството“, „Детски и младежки спомени“ и др.). — Б.пр. ↑
- [35] „Безмерно дело“ (лат.). — Б.пр. ↑
- [36] Комб, Емил (1835–1921) — френски политически деец, един от ръководителите на Радикалната партия. — Б.пр. ↑
- [37] „Ще бъдеш въпреки всичко, Марцел! О, подайте ми лилии с пълни длани...“ — Вергилий, „Енеида“, песен VI, 890–892. Превод Борис Тонков. „Народна култура“, 1979 г. Има се предвид Марцел, племенник на Октавиан, определил го за свой приемник. Младежът обаче починал на двадесетгодишна възраст. Цитатът се използва, за да се предначертае някому блясково бъдеще. — Б.пр. ↑
- [38] Щом нощем от ниско засвети луната,/ във все един блян се унасям (англ.). — Б.пр. ↑
- [39] Пиеса от Юджин О’Нийл. — Б.пр. ↑
- [40] О’Кейси, Шон (1883–1964) — ирландски драматург, който пресъздава в творчеството си с известен патетизъм политическите и социалните проблеми на своята страна. — Б.пр. ↑
- [41] Синг, Джон Милингтън (1871–1909) — ирландски драматург, в чиито пиеси се преплитат реалното и фантастичното. — Б.пр. ↑
- [42] Трагедия от Жан Расин. — Б.пр. ↑
- [43] Мишле, Жул (1798–1874) — виден френски историк, автор на „История на Франция“, „История на Френската революция“ и на белетристични творби. — Б.пр. ↑
- [44] Анри II (1519–1559) — крал на Франция, загинал в турнир от удар на копие в окото. — Б.пр. ↑
- [45] Анри I, херцог Дьо Гиз (1550–1588) — френски велможа, един от подбудителите на клането на протестантите през Вартоломеевата нощ (24 август 1572 г.). За да заеме престола, той се

опитва със заговор да детронира Анри III, по чиято заповед бива убит от личната гвардия на краля, т.нар. Четиридесет и петте. Сцената с убийството е послужила за сюжет на известната гравюра от онова време. — Б.пр. ↑

[46] Анри IV (1553–1610) — крал на Навара, а по-късно и на Франция. След Вартоломеевата нощ се отказва от протестантската религия и приема католицизма. Признат от Анри III за законен наследник на трона, той се възкачва на него през 1589 г. Допринася за укрепването и процъфтяването на Франция и за края на религиозните войни. Убит е от Раваяк, фанатизиран католик. Тук става дума за влизането му в Париж след смъртта на Анри III, за да заеме престола. — Б.пр. ↑

[47] Гоцолли, Беноцо (1420–1497) — флорентински художник. — Б.пр. ↑

Край

Авторско право

© 1938 Жан-Пол Сартр

© 1988 Мария Коева, превод от френски